

משרד הרווחה
והביטחון החברתי
חוסן חברתי לישראל

1974-2024

50

מאירס ג'וינט
ברוקדייל

אי-ביטחון תזונתי במדינות מפותחות בעולם - מאפיינים, מענים ואתגרים סקירה בין-לאומית

זהר אור שרביט

עריכת לשון: רעיה דש
תרגום לאנגלית (תקציר): דורי ריבין
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

עורכת ראשית: רויטל אביב מתוק

המחקר הוזמן לבקשת המועצה הלאומית לביטחון תזונתי ומשרד הרווחה והביטחון החברתי
ומומן בסיוע משרד הרווחה והביטחון החברתי

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

ירושלים | אייר תשפ"ד | מאי 2024

תקציר

רקע

אי-ביטחון תזונתי מתבטא בהיעדר גישה סדירה למזון בטוח ומזין המספיק לצמיחה והתפתחות תקינות ולחיים פעילים ובריאים. תופעה זו היא בעיה כלל-עולמית, הפוגעת בהתפתחות הפיזית, הנפשית והחברתית התקינה של ילדים ובבריאותם ורווחתם של מבוגרים. מחקרים גלובליים מצביעים על עלייה באי-ביטחון תזונתי ברחבי העולם, הן במדינות מתפתחות הן במדינות מפותחות, גם כאשר יש די מזון כדי לספק את צוריהם של כלל האזרחים במדינה.

כדי לגבש תוכנית לאומית לצמצום ולמניעה של אי-ביטחון תזונתי בישראל, פנו המועצה לביטחון תזונתי בשיתוף עם משרד הרווחה והביטחון החברתי אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך סקירה בין-לאומית של מדיניות ודרכי התמודדות של מדינות מפותחות בעולם עם אי-הביטחון התזונתי.

מטרה

מטרת הסקירה היא לסייע בקבלת החלטות המבוססות על ראיות ובגיבוש תוכנית לאומית בתחום הסיוע לאנשים באי-ביטחון תזונתי בישראל באמצעות למידה מן הנעשה במדינות מפותחות בעולם בהיבטים של חקיקה, מדיניות והפעלת תוכניות סיוע למשפחות החיות באי-ביטחון תזונתי ובאמצעות מיפוי אתגרים, חסמים ופרקטיקות מיטביות שמדינות מפעילות עבור משפחות אלו.

שיטה

נסקרו מאמרים ומחקרים עדכניים, דוחות ואתרי ארגונים ממשלתיים ובין-לאומיים הפועלים בתחום אי-הביטחון התזונתי במדינות מפותחות.

ממצאים

על פי הערכות האו"ם בשנת 2021, כמעט אחד מכל שלושה אנשים סבל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור ואחד מכל עשרה אנשים ברחבי העולם סבל מרעב. במדינות ה-OECD חוו אי-ביטחון תזונתי 7.5% בממוצע מכלל האוכלוסייה בשנים 2019–2021. ברחבי העולם נמצא כי אי-ביטחון תזונתי שכיח יותר בקרב ילדים ומשפחות עם ילדים, ובעיקר משפחות חד-הוריות; נשים; אנשים בעלי הכנסה נמוכה או ללא הכנסה כלל; אנשים המסתמכים על קצבאות וסיוע סוציאלי; אנשים המתגוררים באזורים כפריים ומרוחקים; דרי רחוב; מהגרים, פליטים ומבקשי מקלט; אנשים מקבוצות מיעוט תרבותיות ואתניות; אנשים הסובלים ממחלות או ממוגבלויות פיזיות או נפשיות אנשים שחוו אירועי חיים קשים וטראומטיים וכן סטודנטים לתואר אקדמי ללא תמיכה כלכלית משפחתית.

ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (FAO) הגדיר ארבעה "עמודי תווך" חיוניים לקיומו של ביטחון תזונתי: **זמינות מזון**, **גישה למזון**, **שימוש במזון** ו**יציבות של כל שלושה לאורך זמן**. מתוך הממצאים עולה כי הבעיה המרכזית במדינות מפותחות אינה נוגעת

כמעט למד הזמנות של המזון אלא מתמקדת בעיקר בממד ה**גישה למזון** (המתבטא בקושי כלכלי של בעלי הכנסות נמוכות לרכוש מזון וכן בקושי פיזי של בעלי מוגבלויות וקשישים להגיע למזון), וכן בממד ה**שימוש במזון** (המתבטא בקושי לרכוש או בחוסר ידע או מיומנות להכין מזון בריא).

בבחינת פעולות של חקיקה ומדיניות לצמצום אי-ביטחון תזונתי עולה כי '**הזכות למזון**' מבוססת באמנות בין-לאומיות אך אינה מעוגנת בחוקתן של מרבית המדינות המפותחות. בשנים האחרונות מדינות מפותחות ובהן **שווייץ, אוסטרליה, קנדה וסקוטלנד** מתחילות להכיר בצורך לפתח תוכנית מזון לאומית מעוגנת בחקיקה במטרה להתמודד עם אי-ביטחון תזונתי בהקצאת משאבים ובגיבוש תוכניות כוללניות רב-ממדיות וארוכות-טווח.

מדינות רבות, בעיקר ברחבי אירופה, מסתמכות על פעולותיהם של ארגוני מגזר שלישי לסיוע במזון, שמתבססים על גיוס תרומות מזון מהקהילה או מעודפים של תעשיית המזון ועל עבודת מתנדבים, ועל פי רוב אינם מנוהלים ישירות בידי הממשלה. מחקרים מצביעים על כך שארגונים אלו אינם מצליחים למנוע אי-ביטחון תזונתי חמור ומתמשך, בין היתר בשל היצע נמוך מהביקוש.

נוסף על תוכניות אלו, מדינות מפותחות רבות מספקות **סיוע ממשלתי כספי** למשקי בית בעלי הכנסות נמוכות או ללא הכנסות כלל, במטרה לסייע להם להגדיל את גישתם למזון ולצרכים בסיסיים אחרים. הסיוע ניתן במגוון דרכים: תמיכה כספית ייעודית עבור מזון (כגון שוברי מזון או סבסוד מזון עבור אנשים באי-ביטחון תזונתי); תמיכה באמצעות קצבאות (כגון קצבת הבטחת הכנסה, קצבת ילדים וקצבת זקנה אוניברסליות) ותמיכה סוציאלית (כגון סיוע בשכר דירה, סבסוד מסגרות חינוך, סיוע בהוצאות בריאות ותוכניות תמיכה כספית במסגרת מחלקות הרווחה המקומיות). הספרות המקצועית מלמדת שקצבאות הממוקדות בקבוצות פגיעות באוכלוסייה כמו זקנים וילדים מסייעות בהפחתת אי-הביטחון התזונתי בקבוצות אלו ובעיקר במשקי בית ברמות ההכנסה הנמוכות-יותר. **תוכניות סיוע בשוברי מזון** נמצאו מסייעות בהפחתת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי וחומרתו, ועם זאת נמצא כי שיעורי אי-הביטחון התזונתי בקרב המשתתפים בתוכניות אלו נותרו גבוהים.

מענים נוספים מתמקדים בסיוע במזון באמצעות **תוכניות עבור קבוצות באוכלוסייה הפגיעות** לאי-ביטחון תזונתי ובכללן תוכניות מזון ייעודיות לילדים, המופעלות על פי רוב באמצעות מפעלי הזנה בבתי הספר, תוכניות עבור נשים בהיריון, אימהות ותינוקות ותוכניות עבור סטודנטים. נמצא כי שילוב של סיוע סוציאלי, תמיכה כספית והרחבת תוכניות ביטוח לאומי הביאו להפחתה ניכרת ומובהקת באי-ביטחון תזונתי במשקי הבית הזכאים. נוסף על מענים ממשלתיים עולות בספרות **יוזמות עירוניות וקהילתיות**, כגון חיזוק חקלאות עירונית, קידום שוויון חברתי ופיתוח כלכלי וקידום צריכת מזון בריא ובת-קיימה, המיושמות למטרת צמצום אי-הביטחון התזונתי בקרב תושבי הערים. **אתגרים וחסמים** בתחום מיוחסים בין היתר להתמקדות צרה מדי של החקיקה והמדיניות הממשלתית באי-ביטחון תזונתי כגורם מבודד של מחסור במזון ברמת הפרט בלבד, בלי להתייחס להשפעות של מבנים חברתיים רחבים על העוני ובלי לשאוף לשינויים מערכתיים; הסתמכות של ממשלות על מעני חירום של ארגוני מגזר שלישי ושל ארגוני צדקה כפתרונות ארוכי-טווח; היעדר מדידה שיטתית, אחידה ועקבית של היקף אי-הביטחון התזונתי ומאפייניו וחוסר במחקרים להערכת יעילותן של תוכניות סיוע בצמצום התופעה; חוסר התחשבות בקולם של מקבלי השירות, המקשה עליהם להשפיע על פתרונות המותאמים לצורכיהם.

המלצות

- מומלץ לפעול לעיגון 'הזכות למזון' בחקיקה ולפתח מנגוני בקרה להבטחת יישומה.
- מומלץ להשקיע בשיטות איתור, ניטור ומדידה אחידות, שיטתיות ועקביות לבחינת שיעור הסובלים מאי-ביטחון תזונתי ומאפייניהם וללוות את התוכניות הקיימות לצמצום אי-הביטחון התזונתי במחקרים להערכת יעילותן בצמצום התופעה ובמניעתה.
- מומלץ למדינות לגבש אסטרטגיות מקרו ארוכות-טווח ולפתח מדיניות לאומית חברתית כוללת המתפרסת על תחומים הקשורים לאי-ביטחון תזונתי ובכללם חינוך, תעסוקה, בריאות הנפש, דיור, רווחה, תחבורה, מחירי מזון ועוד.
- מומלץ להגביר את ההשקעה בהתערבויות ממוקדות בקבוצות פגיעות כמו נשים וילדים, נוער, זקנים וסטודנטים.
- מומלץ למדינות לקדם גישה שיתופית שתפעל לחיזוק מנהיגות מקומית ויזמות קהילתית, תחזק שותפות ואוטונומיה של מקבלי השירותים הסובלים מאי-ביטחון תזונתי ותקדם בניית קואליציות ושיתופי פעולה בין-תחומיים בין בעלי עניין, תוכניות ומגזרים שונים.
- מומלץ לתמוך במועצה לאומית לביטחון תזונתי כגוף מתכלל שישתתפו בו נציגים מהמגזר הפרטי ומהציבור לצורך ביצוע פעולות תיאום, הערכה, איגום נתונים, פיתוח מענים ופיקוח על יישומם, מתן המלצות מקצועיות לקובעי המדיניות בשגרה ובזמני חירום וקידום מדיניות לאומית בתחום.

רקע

אי-ביטחון תזונתי מתבטא בהיעדר גישה סדירה למזון איכותי ומזין המספיק לצמיחה והתפתחות תקינות ולחיים פעילים ובריאים. תופעה זו היא בעיה כלל-עולמית הפוגעת בהתפתחותם הפיזית, הנפשית והחברתית התקינה של ילדים ובבריאותם ורווחתם של מבוגרים. בדיווחים על היקף תופעת אי-הביטחון התזונתי מקובל בעולם להבחין בין רמות ועוצמות שונות שלה.¹ בעיקר נהוג להבחין בין שתי רמות:

אי-ביטחון תזונתי מתון (moderate food insecurity), המתבטא באי-ודאות של אנשים בנוגע ליכולתם להשיג מזון ובהפחתת איכות ו/או כמות המזון שהם צורכים עקב מחסור בכסף או מגבלות משאבים אחרות; **אי-ביטחון תזונתי חמור (severe food insecurity)**, המתקיים כשאנשים חווים מחסור באוכל, רעב ובמקרה הקיצוני ביותר מעבירים ימים ללא אכילה. מחקרים גלובליים מצביעים על עלייה באי-ביטחון תזונתי ברחבי העולם, הן במדינות מתפתחות הן במדינות מפותחות, גם כאשר יש די מזון כדי לספק את צורכיהם של כלל אזרחי המדינה. השפעות בולטות על עלייה זו בשיעורי אי-הביטחון התזונתי בשנים האחרונות היו מגפת הקורונה והסכסוך בין רוסיה לאוקראינה, אשר הביאו בין היתר לשיבושים בשרשראות אספקת המזון ולעלייה במחירי המזון. כדי לגבש תוכנית לאומית לצמצום ומניעת אי-ביטחון תזונתי בישראל פנו משרד הרווחה והביטחון החברתי בשיתוף עם המועצה לביטחון תזונתי למכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה שיערוך סקירה בין-לאומית של מדיניות ושל דרכי התמודדות של מדינות מפותחות בעולם עם אי-ביטחון תזונתי.

מטרה

מטרת סקירה זו היא לסייע בקבלת החלטות המבוססות על ראיות כדי לסייע למשפחות החיות באי-ביטחון תזונתי בישראל, באמצעות למידה מן הנעשה במדינות מפותחות בעולם מבחינת חקיקה, מדיניות והפעלת תוכניות לצמצום ומניעה של אי-ביטחון תזונתי ובאמצעות מיפוי אתגרים, חסמים ופרקטיקות מיטביות שמדינות מפעילות עבור משפחות ויחידים החיים באי-ביטחון תזונתי.

שיטה

הסקירה מתבססת על מגוון מקורות מידע: מאמרים אקדמיים מן הספרות הבין-לאומית, מחקרי הערכה של תוכניות ממשלתיות, אתרים ממשלתיים ואתרי ארגונים ועמותות העוסקים בקידום שירותים וזכויות עבור אוכלוסיות באי-ביטחון תזונתי במדינות מפותחות. המידע נאסף בחודשים פברואר עד יולי 2023. חיפוש נעשה במנועי החיפוש Proquest, Science Direct, Pubmed ו-Google Scholar, באמצעות שרשראות חיפוש שנועדו להשיב על שאלות המחקר.

¹ ראו פירוט הרמות השונות במילון המונחים בנספח.

ממצאים

היקף ומאפיינים של תופעת אי-הביטחון התזונתי בעולם בכלל ובמדינות מפותחות בפרט

אי-ביטחון תזונתי במשק הבית משפיע בכל העולם, בדרגות שונות, אך הוא תמיד שכיח יותר בקרב קבוצות באוכלוסייה או אנשים החיים בעוני. על פי הערכות האו"ם לשנת 2021, **אחד מכל עשרה** אנשים ברחבי העולם סבל מרעב וכמעט **אחד מכל שלושה** סבל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור. במדינות ה-OECD, 7.5% מהאוכלוסייה בממוצע חוו אי-ביטחון תזונתי מתון בשנים 2019–2021, ומדינות אלו רחוקות מלהשיג את היעדים שקבעה העצרת הכללית של האו"ם (The Sustainable Development Goals – SDG) הקשורים לאי-ביטחון תזונתי מתון, אך קרובות להפחתת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי חמור באוכלוסייה הבוגרת. נמצא כי אי-ביטחון תזונתי שכיח יותר בקרב ילדים ומשפחות עם ילדים, בעיקר משפחות חד-הוריות, וכן בקרב נשים; אנשים בעלי הכנסה נמוכה או ללא הכנסה כלל; אנשים המסתמכים על קצבאות וסיוע סוציאלי; אנשים המתגוררים באזורים כפריים ומרוחקים; דרי רחוב; מהגרים, פליטים ומבקשי מקלט; אנשים מקבוצות מיעוט תרבותיות ואתניות; אנשים הסובלים ממחלות או מוגבלויות פיזיות או נפשיות; אנשים שחוו אירועי חיים קשים וטראומטיים; וסטודנטים לתואר אקדמי ללא תמיכה כלכלית משפחתית.

השפעות של אי-ביטחון תזונתי

אי-ביטחון תזונתי עלול להשפיע השפעה שלילית על התפתחות גופנית ופסיכולוגית של ילדים, והשפעותיו עלולות להימשך גם לגיל ההתבגרות ולבגרות. בקרב מבוגרים נצפו מחלות הנלוות למצבים של אי-ביטחון תזונתי ובהן חוסרים תזונתיים, אנמיה, סוכרת והשמנת יתר. אי-ביטחון תזונתי עלול גם לגרום לעומס פסיכולוגי ולסטיגמה חברתית, ומוכרות גם השפעות חברתיות-כלכליות של אי-ביטחון תזונתי במונחים של פרודוקטיביות והוצאות בריאות.

המענה הקיים לטיפול בתופעת אי-הביטחון התזונתי במדינות מפותחות בעולם

- **מדיניות וחקיקה:** בבחינת פעולות של חקיקה ומדיניות לצמצום אי-הביטחון התזונתי עולה כי '**הזכות למזון**' מבוססת באמנות בין-לאומיות אך אינה מעוגנת בחוקה של רוב המדינות המפותחות. הגישה שדורשת ממדינות מפותחות לעגן בחקיקה את הזכות למזון, מבקשת לתת מענה בעיקר לממד **הגישה למזון** שמתבטא במדינות מפותחות בעיקר בקושי כלכלי של בעלי הכנסות נמוכות לרכוש מזון. מעבר לצורך שעולה בחקיקה הצהרתית אשר מבטאת קבלת אחריות של המדינה על הספקת מזון לכלל תושביה, בשנים האחרונות מדינות מפותחות כמו **שווייץ**, **אוסטרליה**, **קנדה** ו**סקוטלנד** מתחילות לפתח תוכניות מזון לאומיות המעוגנות בחקיקה במטרה להתמודד עם אי-ביטחון תזונתי באמצעות הקצאת משאבים וביסוס תוכניות כוללניות רב-ממדיות וארוכות-טווח.
- **סיוע ממשלתי להגדלת הכנסות משקי הבית:** מדינות מפותחות רבות מספקות סיוע ממשלתי כספי למשקי בית בעלי הכנסות נמוכות או ללא הכנסות כלל במגוון דרכים, ובהן: תמיכה כספית ייעודית עבור מזון (כגון שוברי מזון או סבסוד מזון עבור אנשים החיים באי-ביטחון תזונתי); תמיכה באמצעות קצבאות (כגון קצבת הבטחת הכנסה וקצבאות ילדים וזקנה אוניברסליות) ותמיכה סוציאלית (כגון סיוע בשכר דירה, סבסוד מסגרות חינוך, סיוע בהוצאות בריאות ותוכניות תמיכה כספית במסגרת מחלקות הרווחה המקומיות), במטרה לסייע למשקי הבית להגדיל את הגישה למזון ולצרכים בסיסיים אחרים. הספרות

המקצועית מלמדת שקבוצאות הממוקדות בקבוצות פגיעות באוכלוסייה כמו זקנים וילדים מסייעות בהפחתת אי-הביטחון התזונתי בקבוצות אלו, ובעיקר בקרב משקי בית ברמות ההכנסה הנמוכות יותר ובקרב הסובלים מהרמות החמורות יותר של אי-ביטחון תזונתי. בכך תמיכה ממשלתית כספית לא רק מסייעת בהפחתת אי-הביטחון התזונתי אלא גם מפחיתה את אי-השוויון, הפוגע במשקי הבית הפגיעים ביותר. מהספרות בנושא עולה כי תמיכה סוציאלית לבדה אינה מספיקה כדי לסייע בהפחתת אי-הביטחון התזונתי ונדרשת פעולה מקיפה יותר ומשולבת, של הגדלת הכנסת משק הבית – הן באמצעות תמיכות והטבות סוציאליות, הן באמצעות תמיכה כספית ייעודית למזון והן באמצעות הגדלת שכר המינימום, כדי לאפשר למשקי בית עובדים לספק את צורכיהם הבסיסיים.

- **סיוע ממשלתי במזון:** ממחקרי הערכה של תוכניות לסיוע ממשלתי באמצעות שוברי מזון עבור משפחות בעלות הכנסה נמוכה עולה כי תוכניות אלו משפרות את ביטחונם התזונתי של המשתתפים בהן לעומת אנשים במצב דומה שאינם משתתפים בתוכניות, וכי תוכניות אלו משפרות את איכות התזונה של המשתתפים בהן ואף את בריאותם, במיוחד כשמדובר בילדים. עם זאת, למרות הירידה שנמצאה בשכיחות אי-הביטחון התזונתי ובחומרתו, שיעורי אי-הביטחון התזונתי בקרב המשתתפים בתוכניות אלו נותרים גבוהים, חרף ההתערבות, והדבר מלמד כי התמיכה הניתנת בהן אינה מספיקה כדי למנוע לחלוטין אי-ביטחון תזונתי בקרב המשתתפים.

- **תוכניות הממוקדות בקבוצות פגיעות באוכלוסייה:** נוסף על תוכניות סיוע במזון מבוססות הכנסה, מדינות מפותחות פועלות באפיקי התערבות הממוקדים בקבוצות ספציפיות באוכלוסייה, כדי להבטיח ביטחון תזונתי לקבוצות הפגיעות ביותר באוכלוסייה. לעיתים קרובות תוכניות אלו מיושמות במקביל. **תוכניות ייעודיות לילדים** מופעלות בדרך כלל באופן נרחב במדינות מפותחות באמצעות תוכניות הזנה בבתי הספר, המתקיימות ביותר מ-161 מדינות ברחבי העולם ותורמות לעמידה ביעדי פיתוח בר-קיימה של האו"ם באמצעות הבטחת ביטחון תזונתי ומתן הזדמנויות שוות לילדים למקסם את הישגי החינוך שלהם. על פי רוב תוכניות אלו מתבססות על עודפים חקלאיים ומסייעות גם במניעת בזבז מזון. מחקרי הערכה מצביעים על יעילותן של תוכניות אלו בהפחתת אי-ביטחון תזונתי, בהגברת הצריכה של תזונה בריאה ובשיפור היכולת הלימודית של התלמידים. בשנים האחרונות יש מדינות שמפעילות תוכניות אלו עבור כלל הילדים במסגרות החינוך, ללא תלות בהכנסות משק הבית, במטרה להביא לצמצום ואף לביטול אי-הביטחון התזונתי בקרב ילדים. **תוכניות ייעודיות לנשים בהיריון, לאימהות, לתינוקות ולילדים קטנים** מכוונות לאפשר למשפחות בעלות הכנסה נמוכה עם ילדים קטנים ולנשים בהיריון גישה למזון בריא, ולעיתים נכללת בהן גם גישה לוויטמינים חיוניים בזמן ההיריון. מחקרי הערכה מצביעים על השפעות חיוביות של תוכניות אלו בהפחתת שיעורי אי-הביטחון התזונתי ובתזונה בריאה יותר. **תוכניות ייעודיות לסטודנטים** במוסדות להשכלה גבוהה כוללות 'מזווה מזון' (אספקת מזון משומר חינם), תרומת ארוחות, שיתוף מזון, גינות ירק ופרי בקמפוס, שיעורי בישול ושותפויות קהילתיות. תוכניות אלו מובלות לעיתים קרובות על ידי סטודנטים מתנדבים, חברי קהילת הקמפוס או צוות/סטודנטים בתשלום. מהספרות עולה כי יש מחסור במחקרי הערכה של תוכניות עבור סטודנטים, והמחקרים הקיימים מצביעים על חוסר מודעות לקיומן של תוכניות כאלה ועל שימוש מועט בתוכניות הקיימות בשל בושע וחשש מסטיגמה.

- **תוכניות מזון עירוניות וקהילתיות:** לצד היתרונות וההזדמנויות הקיימים עבור תושבי הערים לעומת תושבי האזורים הכפריים, בשנים האחרונות גוברת המודעות גם לאתגרים הגלומים במרחבים העירוניים, בעיקר עבור קבוצות מוחלשות באוכלוסייה,

ובהם זמינות גבוהה של מזון באיכות ירודה, עליות במחירי המזון ופגיעה בחקלאות. מתוך כך, מאחר שהקהילה מיועדת לקיים מערכת מזון מתפקדת היטב שתספק גישה למזון בריא ובר-השגה לכלל התושבים, בספרות המקצועית בתחום נטען כי הכללת ביטחון תזונתי במדיניות עירונית היא הכרחית. נוסף על אספקת די מזון לכולם, מטרתה של מדיניות מזון עירונית גם להבטיח קידום קיימות סביבתית, כלכלית וחברתית. מסקירה של פרקטיקות עירוניות חדשניות עולה כי פרקטיקות של קידום צריכת מזון בריאה ובת-קיימה; קידום ממשל עירוני ממוקד מזון וכלכלת מזון; ועידוד חקלאות עירונית, הן פרקטיקות של מדיניות עירונית המיושמות בערים בעולם לצמצום אי-ביטחון תזונתי.

- **סיוע של ארגוני המגזר השלישי:** התערבויות של ארגוני המגזר השלישי נעשות כדי לתת מענה לשלושה סוגי חסמים הקשורים לגישה למזון ולשימוש בו: חסם פיננסי של הכנסה נמוכה, חסם לוגיסטי של מחסור בתחבורה פרטית או ציבורית וחסם חומרי של מחסור במתקני בישול, קירור ואחסון. ארגוני המגזר השלישי מסתמכים בדרך כלל על גיוס תרומות מזון מהקהילה או מעודפי תעשיית המזון ועל עבודת מתנדבים בתוך הקהילות, ועל פי רוב הם אינם מנוהלים ישירות על ידי הממשלה. אף שארגונים אלו ממלאים דרישה לסיוע חירום במזון, לעיתים קרובות הם מתבססים ומשמשים ספקי תמיכה לטווח ארוך. עם זאת, מחקרים מלמדים שארגונים אלו אינם מצליחים למנוע רמות גבוהות של אי-ביטחון תזונתי חמור ומתמשך, וקבלת עזרה מהם כרוכה בבושה ובסטיגמה שעשויות למנוע את ההסתייעות בהם.
- **תוכניות לקידום תזונה בריאה:** תוכניות לשיפור אוריינות מזון ותזונה מכוונות לממד של **שימוש במזון**. המיומנויות הנלמדות בתוכניות אלו כוללות בדרך כלל: קבלת תמורה לכסף, איזון קבוצות מזון, ניהול תקציב וכישורי אחסון מזון והכנת מזון. תוכניות אלו מופעלות באמצעות הבטחת אספקה של פירות וירקות לאנשים החיים באי-ביטחון תזונתי במגוון דרכים, ובייחוד באמצעות תוכניות בבתי הספר במסגרת אספקת ארוחות לילדים ובמסגרת שיעורים ופעילויות בנושאי תזונה בריאה. נמצא כי התערבויות שעודדו צריכת מזון בריאה וסיפקו מזון משלים למבוגרים היו קשורות להפחתת אי-ביטחון תזונתי ולעיתים אף סייעו בהפחתת עלויות של שירותי בריאות לטיפול במחלות כרוניות הקשורות לתזונה.

ניטור, מחקר והערכה של תוכניות

מידת אי-ביטחון תזונתי חיונית לצורך ניטור היקף אי-הביטחון התזונתי, שכיחותו בקבוצות מסוימות באוכלוסייה, וכן גורמי הסיכון וההשפעות של התופעה ושל ההתערבויות והמדיניות שיושמו כדי להתמודד עימה. אחד מהאתגרים של מידת אי-ביטחון תזונתי היא מורכבות התופעה, שכוללת נקודת מבט אובייקטיבית וסובייקטיבית גם יחד. בסקירה של מדדים להערכת אי-ביטחון תזונתי במדינות בעלות הכנסה גבוהה, ברמת הפרט וברמת משק הבית, נמצא כי הכלי הנפוץ ביותר הוא סולם ה-HFSSM (Household Food Security Survey Module), שפותח על ידי מחלקת החקלאות של ארצות הברית (United States Department of Agriculture), לצד כלי זה, כחלק מניטור ההתקדמות של מדינות העולם להשגת יעד האו"ם 'אפס רעב', גובר בשנים האחרונות השימוש בכלי ה-FIES (Food Insecurity Experience Scale), שפותח על ידי ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (Food and Agriculture Organization), ומאפשר השוואה גלובלית. לנוכח דרישת האו"ם מהמדינות החברות בו לדווח באופן שוטף מדי שנה על התקדמותן להשגת יעד האו"ם 'אפס רעב' פועלות בשנים האחרונות מדינות מפותחות לפיתוח וביסוס של מנגנוני ניטור, מחקר והערכה לצורך מעקב אחר מגמות ופרקטיקות מועילות לצמצום אי-הביטחון התזונתי בתחומיהן. נוסף על כך הן ברמת

המדינות הן ברמת ארגונים בין-לאומיים נעשית עבודה רבה של גיבוש מדדים ותוצאות לצורך הערכת היעילות של התערבות לצמצום ומניעת אי-ביטחון תזונתי. האו"ם מדגיש את החשיבות של איסוף נתונים וסטטיסטיקות שגרתיות, עקבי, איכותי ונגיש וגורס כי ההצלחה של מדינות ושל תוכניות לקידום ביטחון תזונתי ותזונה טובה נשענת במידה רבה על חיזוק היכולת של מדינות לאסוף ולנתח נתונים כמותיים ואיכותיים ולהשתמש בהם לתכנון ולגיבוש מדיניות.

כערים, אתגרים וחסמים

- **אתגרי חקיקה ומדיניות** נובעים מהתמקדות של מדיניות באי-ביטחון תזונתי ברמת הפרט בלבד, בלי להתייחס להשפעות של מבנים חברתיים רחבים על עוני ובלי לשאוף לשינויים מערכתיים. אתגרים נוספים קשורים לצמצום התמיכה הכלכלית של מדינות במשפחות עם ילדים ולהסתמכות של ממשלות על פעולות של ארגוני צדקה כפתרונות ארוכי-טווח אף שהן מיועדות לשמש מענה קצר-טווח לשעת חירום.

- **אתגרים ביישום ובהפעלה** של תוכניות ומענים לצמצום אי-ביטחון תזונתי:

אתגרים במדידה: היעדר מדידה שיטתית אחידה ועקבית של היקף אי-הביטחון התזונתי מקשה את ניטור המגמות ואת בחינת הצלחתן של התערבויות בצמצום אי-ביטחון תזונתי. כמו כן חסרים מחקרי הערכה לתוכניות סיוע במזון, הדרושים לבחינת היעילות של התערבויות שונות ולגיבוש פרקטיקות מיטביות.

אתגרים ברמת התוכנית: הסתמכות רבה על מתנדבים; מורכבות בירוקרטית הקשורה לאיתור העומדים בתנאי הזכאות להשתתפות; אתגרים לוגיסטיים של חלוקת מזון; סיוע חומרי או סוציאלי שאינו מספק את צורכי הזקוקים לשירות; פער בין היצע לביקוש בבנקים למזון (מרכזי אספקת מזון חינם לאנשים החיים באי-ביטחון תזונתי); חוסר יעילות מספקת של תוכניות המתמקדות באוריינות מזון בהפחתת אי-ביטחון תזונתי שלא בשילוב עם תוכניות נוספות המיועדות לטיפול במחסור בכסף לרכישת מזון; חוסר התחשבות בקולם של מקבלי השירות, המקשה עליהם להשפיע על גיבוש פתרונות המותאמים לצורכיהם ולמצוקתם.

אתגרים ברמת משתתפי התוכניות: חוסר מודעות של הזכאים לתוכניות הקיימות, בושה וחשש מסטיגמה ומגבלות על היכולת להשתתף בתוכניות קהילתיות כגון מחסור בזמן וקשיי ניידות.

המלצות

- לצורך קידום מדיניות ופיתוח מענים מיטביים עבור משקי בית המתמודדים עם אי-ביטחון תזונתי מומלץ לפעול לעיגון 'הזכות למזון' בחקיקה ולפתח מנגנוני בקרה להבטחת יישום זכות זו.
- מומלץ להשקיע בשיטות איתור, ניטור ומדידה אחידות, שיטתיות ועקביות לבחינת היקף קבוצת המתמודדים עם אי-ביטחון תזונתי ומאפייניה וללוות את התוכניות לצמצום ולמניעה של אי-ביטחון תזונתי במחקרים להערכת יעילותן בצמצום התופעה ובמניעתה. מידע על המאפיינים והשכיחות של הסובלים מאי-ביטחון תזונתי חיוני למיכוי במדינות ובאזורים שונים כדי לפתח מענה מותאם לאוכלוסייה ולמאפייני אי-הביטחון התזונתי בכל אזור ואזור.

- מומלץ למדינות לגבש אסטרטגיות מקרו ארוכות-טווח ולפתח מדיניות לאומית חברתית וכוללנית המתפרסת על מכלול התחומים הקשורים לאי-ביטחון תזונתי, ובכללם חינוך, תעסוקה, בריאות הנפש, דיור, רווחה, תחבורה ומחירי מזון.
- מומלץ להגביר את ההשקעה בהתערבות ממוקדת בקבוצות פגיעות כמו נשים וילדים, נוער, זקנים, סטודנטים וכדומה. למשל, אספקת ארוחות חנם לילדים בקבוצת הגיל 3–18 תמנע אי-ביטחון תזונתי בקרב ילדים, הגדלת קצבאות הזקנה עשויה למנוע אי-ביטחון תזונתי בקרב זקנים ופיתוח מענים עבור סטודנטים המתמודדים עם אי-ביטחון תזונתי יסייע לסטודנטים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך לרכוש השכלה גבוהה שתפתח לפניהם הזדמנויות שוויוניות יותר בשוק העבודה.
- מומלץ למדינות לקדם גישה שיתופית שתסייע בחיזוק המנהיגות המקומית והיעילות הקולקטיבית הקהילתית ותחזק השתתפות ו'סוכנות' (agency) פעילה של מקבלי השירותים בתהליכי קבלת ההחלטות, בחירה בשירותים שהם צורכים ויישום 'אזרחות מזון' פעילה.
- בניית קואליציות ושיתופי פעולה בין-תחומיים בין בעלי עניין, תוכניות ומגזרים שונים, יצירת חזון משותף ושיתוף פעולה בין קובעי מדיניות, חוקרים באקדמיה וארגונים המפעילים מענים לאי-ביטחון תזונתי הם קריטיים לבניית מערכות יחסים וביסוס אמון במגזר הסיוע במזון. הגברת התיאום והשילוב בין סוגי סוכנויות, משאבים שונים, זמני פעולה, סוגי שירות ואזורי כיסוי גאוגרפי, עשויה לספק תוצאות טובות יותר ברמת מקבלי השירות וקשרים טובים יותר בין מפיצים, ספקי מזון ישירים ויוזמות חברתיות בקהילה.
- מומלץ לתמוך במועצה לאומית לביטחון תזונתי כגוף מתכלל שישתתפו בו נציגים מהמגזר הפרטי ומהציבור לצורך ביצוע פעולות תיאום, הערכה, איגום נתונים, פיתוח מענים ופיקוח על יישומם, מתן המלצות מקצועיות לקובעי המדיניות בשגרה ובזמני חירום וקידום מדיניות לאומית בתחום.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
5	2. מטרות ושאלות הסקירה
6	3. שיטה
6	3.1 מקרא ראשי תיבות
7	4. ממצאים
7	4.1 אי-ביטחון תזונתי בעולם – היקף, מאפיינים והשפעות
20	4.2 המענים הקיימים לאי-ביטחון תזונתי ויעילותם
53	4.3 פערים, אתגרים וחסמים
59	5. המלצות, עקרונות פעולה ופרקטיקות מיטביות
67	עוד פרסומים של המכון בנושא
86	מקורות
89	נספח א: מילון מונחים
91	נספח ב: ריכוז המענים המופיעים בסקירה לצמצום אי-ביטחון תזונתי, בחלוקה לפי ארבעת "עמודי התווך" של ביטחון תזונתי: זמינות, גישה, שימוש ויציבות לאורך זמן

רשימת תרשימים

10	תרשים 1: שכיחות אי-ביטחון תזונתי מתון וחמור בשנת 2021 ביבשות העולם
11	תרשים 2: השכיחות הממוצעת של אי-ביטחון תזונתי מתון עד חמור באוכלוסייה הכללית במדינות OECD בשנים 2019–2021 על בסיס סולם FIES
13	תרשים 3: שכיחות אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור של ילדים בני 0–15 המתגוררים במשק בית באי-ביטחון תזונתי מתון או חמור בשנים 2014/15, במדינות העשירות ביותר בעולם

1. מבוא

אי-ביטחון תזונתי היא תופעה כלל-עולמית שבעטיה חלקים נרחבים מאוכלוסיית העולם אינם מסוגלים לדאוג לעצמם למזון ראוי ומאות מיליוני אנשים סובלים מרעב ומת-תזונה (heehy & Chen, 2022).

הגדרה: ההגדרה המקובלת והשכיחה ביותר כיום של **ביטחון תזונתי** היא ההגדרה של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (Food and Agriculture Organization, **להלן**: FAO),¹ המופיעה בדוחות השנתיים שלו (FAO, 2008, p.1): "ביטחון תזונתי הוא מצב שמתקיים כאשר לכל האנשים, בכל עת, יש גישה פיזית, חברתית וכלכלית לכמות מספקת של מזון בטוח ומזין העונה על העדפות המזון שלהם ועל צורכיהם התזונתיים לחיים פעילים ובריאים".

הגדרה זו מתארת ביטחון תזונתי כנסמך על **ארבעה "עמודי תווך"** חיוניים (FAO, 2008):

1. **זמינות מזון** ברמה הלאומית והמקומית – אספקה אמינה של מזון איכותי הולם מייצור מקומי או מייבוא, לרבות זמינות של נקודות מזון, זמינות מזון בחנויות ואיכות ומגוון זמין של מזון במחיר בר-השגה;
2. **גישה למזון** ברמת משק הבית וברמת הפרט – היכולת הכלכלית והפיזית לרכוש מזונות בטוחים, הולמים מבחינה תרבותית ומזינים, כולל היכולת לקנות ולהוביל מזון ויכולת ניידות לקניית מזון;
3. **שימוש במזון** ברמת הפרט – המשאבים הפיזיים, החברתיים והאנושיים שהופכים מזון לארוחות נאותות ובטוחות, ובכלל זה הידע והמיומנות להחליט איזה מזון לרכוש, איך להכין ולצרוך אותו וכיצד להקצות אותו בתוך משק בית; קיום מתקני אחסון, הכנה ובישול ביתיים; זמן פנוי לקניות, להכנה ולבישול מזון;
4. **יציבות של אספקת מזון** – קיום שלושת הממדים הראשונים: זמינות, גישה ושימוש, במקביל ובאופן יציב לאורך זמן. אספקה עקבית של מזון ויכולת לתת מענה לסיכונים כגון אסונות טבע, אינפלציה של מחירים ומצבי קונפליקט ומלחמה, וכן יציבות כלכלית, חוסן ביתי ואמצעי ביטוח נגד אסונות טבע וכשלי יכול (Bowden, 2020b; Clapp et al., 2022).

אי-ביטחון תזונתי מוגדר גם כתופעה רב-ממדית המתקיימת כאשר אין לאנשים גישה פיזית, חברתית או כלכלית מספקת למזון (Iriti et al., 2022). לעיתים מדובר בתופעה רגעית ונקודתית ולעיתים בתופעה מתמשכת לאורך זמן המתבטאת בדאגה מתמדת ובחוסר כסף לרכוש מזון (Loopstra, 2018). ה-FAO מגדיר אי-ביטחון תזונתי (FAO, n.d-b): "חוסר גישה סדירה למזון בטוח ומזין המספיק לצמיחה והתפתחות תקינים ולחיים פעילים ובריאים".

תופעת אי-הביטחון התזונתי מתבטאת בארבעה ממדים: *ממד כמותי*, של מחסור באספקת מזון למשק הבית וליחידים בתוכו; *ממד איכותי*, של שינויים בתזונה המתאפיינים במגוון מוגבל ובחוסר בתזונה מאוזנת ובריאה; *ממד פסיכולוגי*, הכולל תחושות של חוסר ודאות וחרדה הקשורות לאספקת מזון לצד תחושת מחסור וחוסר ברירה; *ממד חברתי*, המתאפיינת בשינוי הדרכים להשגת מזון, כגון קבלת מזון מארגוני צדקה או גנבה וחוסר יכולת ליזום מפגשים חברתיים הכרוכים במזון (Loopstra, 2018).

¹ ראו סעיף 3.1: [מקרא ראשי תיבות](#), לפירוט נוסף.

בדיווחים על היקף תופעת אי-הביטחון התזונתי מקובל בעולם להבחין בין רמות ועוצמות שונות של התופעה,² ובעיקר נהוג להבחין בין שתי רמות (FAO et al., 2022):

1. **אי-ביטחון תזונתי מתון (moderate food insecurity)** – מצב שבו אנשים מתמודדים עם אי-ודאות בנוגע ליכולתם להשיג מזון ולעיתים נאלצים להפחית את איכות ו/או כמות המזון שהם צורכים עקב מחסור בכסף או מגבלות משאבים אחרות. במצב זה מדובר בחוסר גישה עקבית למזון, המפחית את היכולת לאכול תזונה בריאה ומאוזנת, משבש את דפוסי האכילה הרגילים ועלולות להיות לו השפעות שליליות על תזונה, בריאות ורווחה (FAO et al., 2022).

2. **אי-ביטחון תזונתי חמור (severe food insecurity)** – מצב שבו אנשים חווים מחסור באוכל, רעב, ובמקרה הקיצוני ביותר מעבירים ימים ללא אכילה, מה שגורם לסיכון חמור לבריאותם ולרווחתם (FAO et al., 2022).

אי-ביטחון תזונתי שונה מרעב; רעב הוא החוויה הפיזיולוגית הנובעת מחוסר מזון ומוגדר תוצאה פוטנציאלית של אי-ביטחון תזונתי שבעקבותיו מחסור ממושך ובלתי רצוני במזון, הגורם לאי-נוחות, למחלה, לחולשה או לכאב מעבר לתחושה רגילה של אי-נוחות. אי-ביטחון תזונתי הוא היעדר משאבים להשגת מזון (USDA, n.d-a). המגמות הנוכחיות מצביעות על כך שהרעב ואי-הביטחון התזונתי נמצאים במגמת עלייה עולמית מאז שנת 2015 (Borras & Mohamed, 2020).

הבחנה נוספת קשורה למשך הזמן שאדם או משק בית חווים אי-ביטחון תזונתי. מקובל להבחין בין שני מצבים:

1. **אי-ביטחון תזונתי כרוני** – מתרחש לעיתים קרובות במשקי בית שהכנסתם הכוללת, מעבודה או מסיוע כספי ממשלתי, אינה מספקת את צורכיהם (Temple et al., 2019), או שעלויות גבוהות של הוצאות אחרות (למשל דיור, אנרגיה, תחבורה, בריאות וחינוך) משאירות בידיהם מעט הכנסה למזון (Davidson et al., 2020).

2. **אי-ביטחון תזונתי חולף** – נובע בדרך כלל ממשבר קצר-טווח כמו אסון טבע, מגפה או משבר אזרחי (כגון שביתה) הפוגע באספקת מזון לאוכלוסייה ומשפיע על זמינות המזון המקומית. משברים כאלו עשויים להיות גם השפעות מיידיות של מצבים אישיים כגון אובדן עבודה, עליות קצרות-טווח בהוצאות חינוך או בריאות או הוצאות בלתי צפויות (Bowden, 2020b).

בשנת 2015 הכריזה העצרת הכללית של האו"ם על סדר יום (אג'נדה) להשגת 17 יעדי פיתוח בר-קיימה כלל-עולמיים – *The Sustainable Development Goals* (להלן: **SDGs**), שצפויים להיות מושגים עד שנת 2030 (United Nations, n.d). על האג'נדה חתמו ראשי 193 מדינות ובהן גם מדינת ישראל (המשרד להגנת הסביבה, א"ת). קצב העמידה ביעד הפיתוח השני 'אפס רעב' (SDG2-Zero hunger), הכולל מיגור הרעב, השגת ביטחון תזונתי, שיפור התזונה וקידום חקלאות בת-קיימה, סופג את הביקורת הרבה ביותר מכל יעדי האג'נדה. לפי דוח של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם, העולם אינו נמצא במסלול הנדרש כדי להשיג 'אפס רעב' עד שנת 2030 (FAO, 2020). לפי דוח האו"ם לשנת 2022, שנבחנת בו התקדמות מדינות העולם בהשגת היעדים, העולם נמצא על סף משבר מזון עולמי ומספר האנשים החווים רעב ואי-ביטחון תזונתי הולך וגדל, במגמה שהחלה עוד לפני מגפת הקורונה.

² את פירוט הרמות ראו במילון המונחים בנספח.

מחקרים גלובליים מתקפים את עמדת האו"ם ומצביעים על עלייה בשיעור אי-הביטחון התזונתי ברחבי העולם, הן במדינות מתפתחות והן במדינות מפותחות (Sheehy & Chen, 2022). על פי הערכות האו"ם, בשנת 2021 כמעט **אחד מכל שלושה** אנשים סבל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור, **ואחד מכל עשרה** אנשים ברחבי העולם סבל מרעב (United Nations, 2022a).

כדי לעמוד באופן ראוי ביעדי האו"ם לסיום הרעב ולהשגת ביטחון תזונתי לכל בני האדם יש להבין את הגורמים המשפיעים על אי-ביטחון תזונתי ברחבי העולם. הבנת גורמים אלו עשויה לתרום לבניית רצון פוליטי, לעיצוב יעיל יותר של מדיניות ולהתמקדות במשאבים חיוניים לטיפול בתופעה (Smith et al., 2017).

אי-ביטחון תזונתי מתבטא בכל אחד מארבעת הממדים של הגדרת ביטחון תזונתי: **זמינות המזון** (ייצור חקלאי ותנאי שוק), **גישה למזון** (כלכלית ופיזית), **יציבות של אספקת מזון** (מחירי המזון, הכנסות וזעזועים כלכליים) ו**שימוש במזון** (Zereyesus et al., 2022). בממדים אלו נכללים כמה גורמים מרכזיים המשפיעים על האופן שבו יחידים, משפחות וקהילות חווים ביטחון תזונתי ואי-ביטחון תזונתי ברמות שונות:

- **משברים הפוגעים בייצור וביבוא מזון:** ייצור מזון מקומי הוא בסיס לביטחון תזונתי במדינות עשירות, השוכנות בדרך כלל באזורים עם תנאים נוחים לחקלאות, כגון צפון אמריקה, אוסטרליה, ניו זילנד וקזחסטן. כמו כן יש מדינות, בעיקר באירופה, המתאפיינות בשטח קטן יחסית של אדמה לעיבוד לנפש אך מצליחות לייצר מזון בכמות גדולה ובאיכות גבוהה בזכות טכנולוגיות מתקדמות (Borras & Mohamed, 2020; Sheehy & Chen, 2022). מדינות שאינן מייצרות מספיק מזון באופן מקומי נאלצות להסתמך על סחר בין-לאומי ועל ייבוא מזון. מגפות רחבות היקף, סכסוכים צבאיים, מלחמות, טרור, רדיפה ועקירה כפויה, אסונות טבע ואירועי אקלים עלולים לשבש מערכות מזון וכן את ייצור המזון והפצתו, להרוס יבולים ותשתיות ולעקור אנשים מבתיהם ומפרנסתם. יתר על כן, משברים אלו עלולים גם להוביל למחסור במזון ולעלויות מחירים (FAO, 2021). כך, למשל, בשנת 2021 עלו מחירי המזון במידה ניכרת בעקבות שיבושים בשרשראות אספקה ובעלויות הובלה עקב **מגפת הקורונה**. נוסף על כך חלה עלייה של 28% במחירי המזון בעולם בין שנת 2020 לשנת 2021, ועלייה נוספת, של 29%, בין שנת 2021 לשנת 2022. מחיר הדגנים עלה ב-75% בין מאי 2021 למאי 2022, ומחיר הדשן עלה לשיא כל הזמנים (FAO, n.d-a). האינפלציה מפחיתה את כוח הקנייה של משקי בית עבור מוצרי מזון ומגדילה הן את מספר האנשים הזקוקים לסיוע במזון הן את העלויות של מתן סיוע כזה (WFP, 2022b). משבר נוסף בשנים האחרונות מיוחס **למלחמה באוקראינה**, אשר פגעה ביכולת הייצור של אוקראינה ושל רוסיה, המשמשות יצרניות ויצואניות עיקריות של מוצרי מזון מרכזיים ושל דשן, מינרלים ואנרגיה ומספקות כשליש מייצוא החיטה והשעורה בעולם (United Nations, 2022a). הפלישה של רוסיה לאוקראינה הרסה את הייצור החקלאי באוקראינה, שיבשה את שרשראות האספקה ומשלוחי המזון והשפיעה על התבואה הגלובלית, הדשן ומחירי האנרגיה. בכך הובילה מלחמה זו למחסור במזון ולאיןפלציה נוספת של מחירי המזון, ולמשל מחיריהם של מוצרים חקלאיים רבים המנוטרים על ידי FAO ארגון החקלאות והמזון של האו"ם הגיעו לשיא של כל הזמנים בפברואר 2022 (Giner & Placzek, 2022). נוסף על כך התדירות הגוברת של **אירועי אקלים קיצוניים** בשנת 2022, ובהם גשמים כבדים, שיטפונות, הוריקנים, בצורת ועוד, שיבשו אף הם את שרשראות האספקה, בעיקר במדינות בעלות הכנסה נמוכה (FAO et al., 2022).

- **בזבוז מזון:** אי-ביטחון תזונתי אינו מעיד בהכרח על מחסור במזון בקרבת הפרט. עד שליש מכל המזון המיוצר בעולם מבזבז או שאינו מנוצל, בעוד מיליוני אנשים רעבים (Hossain et al., 2021). בזבוז מזון הוא אחת הסיבות לכך שבמדינות עשירות

לכאורה אנשים עדיין סובלים מאי-ביטחון תזונתי. שפע של מזון לצד הגבלות בגישה של אנשים אליו מביא להצטברות של פסולת מזון בכמויות גדולות (Bellia et al, 2015; Coque & González-Torre, 2016), כך שעצם ההגדלה של כמות המזון במדינה אינה גורמת בהכרח להפחתת אי-הביטחון התזונתי בקרב קבוצות באוכלוסייה (Hossain et al., 2021).

■ **עוני:** עוני הוא הגורם המשמעותי ביותר לרעב, אי-ביטחון תזונתי, תת-תזונה ואי-שוויון בריאותי. התפיסה הרווחת בקרב קובעי המדיניות היא שרעב הוא בעיקר נגזרת של עוני, שבמדינות עשירות אין רעב, ושהפתרון לרעב הוא צמיחה כלכלית (Borras & Mohamed, 2020; Sheehy & Chen, 2022). בשל תפיסה זו, ההתמקדות בגורמים לאי-ביטחון תזונתי הייתה בעבר בעיקר במדינות מתפתחות בעלות הכנסה נמוכה. עם זאת, במהלך השנים צברה תופעת אי-הביטחון התזונתי תאוצה גם במדינות מפותחות בעלות הכנסה גבוהה (Carrillo-Álvarez et al., 2021). עבודתו של אמרטיה סן (Sen, 1982) הראתה כי גם בזמן שהייתה זמינות נרחבת של מזון בשווקים, לא תמיד התאפשרה לאנשים גישה אליו. היו עליות מחירים חדות, מיתון הביא לאובדן עבודה, אירועי אקלים הפחיתו את הפריור ואנשים לא יכלו לרכוש מזון. תובנות אלו הרחיבו את ההבנה של ביטחון תזונתי מפרספקטיבת המקרו לשיקולי מיקרו שבמסגרתם נבחן אם ליחידים או למשקי בית יש גישה קבועה למזון (Clapp et al., 2022). במדינות שהכנסתן גבוהה הראו נתוני סקרים לאומיים בעקביות שההכנסה של משק בית קובעת את היכולת הכלכלית שלו לרכוש מזון ושההכנסה היא המנבא העיקרי והחזק ביותר של ביטחון תזונתי (Loopstra, 2018). על אף הקשר החזק בין הכנסה נמוכה לאי-ביטחון תזונתי חמור, הגורמים המובילים לאי-ביטחון תזונתי במדינות מפותחות, בעיקר כאלו עם רשתות ביטחון סוציאליות חזקות, הם מורכבים יותר (Seiwright et al., 2020); גורמים **ברמת הפרט** השכיחים בקרב אנשים החיים בעוני, כגון רמת השכלה נמוכה יותר, אבטלה, רשתות חברתיות חלשות והיעדר הון חברתי, נמצאו קשורים לסיכון גבוה יותר להימצאות באי-ביטחון תזונתי **באוסטרליה, בבריטניה ובארצות הברית** (Ramsey et al., 2012; Thornton et al., 2014). בארצות הברית נמצא כי לתעסוקה ולשכר היה הקשר החזק ביותר לאי-ביטחון תזונתי (Berg & Gibson, 2022), ועם זאת, אף שאבטלה נמצאה קשורה לסיכון לאי-ביטחון תזונתי, ברוב משקי הבית באי-ביטחון תזונתי במדינות ה-OECD יש מבוגר מועסק, מה שמעיד על האופי המורכב של הבעיה (Giner & Placzek, 2022).

מתוך הגורמים הנ"ל נובע כי הבעיה המרכזית במדינות מפותחות אינה נוגעת כמעט לממד הזמינות של המזון אלא מתמקדת בעיקר בממד ה**גישה למזון** (המתבטא בקושי פיזי של בעלי מוגבלויות וקשישים להגיע למזון, וכן בקושי כלכלי של בעלי הכנסות נמוכות לרכוש מזון) וכן בממד ה**שימוש במזון** (המתבטא בקושי לרכוש או בחוסר ידע או מיומנות להכין מזון בריא).

בישראל, אי-ביטחון תזונתי וסיוע למשפחות החיות באי-ביטחון תזונתי נמצאים על סדר היום של הציבור ושל קובעי המדיניות (אבן-זהר, 2020). מהסקר האחרון שערך המוסד לביטוח לאומי בשנת 2021 עולה כי כ-16% מכלל המשפחות בישראל (522,000 משפחות) חיו באי-ביטחון תזונתי, 265,000 מהן באי-ביטחון תזונתי חמור (אנדבלד וכראדי, 2023). כדי לגבש תוכנית לאומית לצמצום ולמניעה של אי-ביטחון תזונתי בישראל, פנו המועצה לביטחון תזונתי בשיתוף עם משרד הרווחה והביטחון החברתי אל מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך סקירה בין-לאומית של מדיניות ודרכי התמודדות של מדינות מפותחות בעולם עם אי-הביטחון התזונתי, בדגש על פרקטיקות שנמצאו מועילות בשיפור רמת הביטחון התזונתי של אנשים ומשקי בית החווים אי-ביטחון תזונתי. סקירה זו נערכה בהמשך לסקירה מקיפה נוספת שנערכה על ידי מכון ברוקדייל בנושא אי-הביטחון התזונתי בישראל (אור שרביט וברנדר, 2021).

2. מטרות ושאלות הסקירה

הסקירה נועדה לסייע בקבלת החלטות המבוססות על ראיות לעיצוב דרכי ההתמודדות עם אי-ביטחון תזונתי בישראל, ברמה הלאומית, באמצעות למידה מהנעשה במדינות מפותחות בעולם מבחינת חקיקה, מדיניות והפעלת תוכניות עבור משפחות הסובלות מאי-ביטחון תזונתי, ובאמצעות מיפוי אתגרים, חסמים ופרקטיקות מיטביות שמדינות מפעילות עבור משפחות אלו. מטרת הסקירה היא לקדם את ההבנה בשאלות האלה:

- מהו היקף אי-הביטחון התזונתי בעולם בכלל ובמדינות מפותחות בפרט, ומהם המאפיינים של החיים באי-ביטחון תזונתי?
- מהם הגורמים לתופעת אי-ביטחון תזונתי במדינות מפותחות ומה השפעתה?
- אילו מגמות חלו בחקיקה ובמדיניות בתחום הסיוע למשפחות באי-ביטחון תזונתי במדינות מפותחות?
- אילו מודלים קיימים למעורבות של מדינות באי-ביטחון תזונתי?
- אילו שירותים ומענים ניתנים למשפחות באי-ביטחון תזונתי?
- מהן הפרקטיקות המיטביות בעבודה עם משפחות באי-ביטחון תזונתי?
- מהם מדדי ההשפעה של תוכניות עבור משפחות באי-ביטחון תזונתי?
- מהם האתגרים בחקיקה ובמדיניות בתחום של אי-ביטחון תזונתי?
- מהם האתגרים ביישום ובהפעלה של תוכניות עבור משפחות באי-ביטחון תזונתי?

3. שיטה

הסקירה נערכה בין פברואר 2023 ליוני 2023 באמצעות איסוף מידע ממגוון מקורות:

1. אתרי אינטרנט של ארגונים בין-לאומיים, גורמים ממשלתיים וארגוני חברה אזרחית המפעילים שירותים עבור משפחות החיות באי-ביטחון תזונתי;
2. סקירת מקורות גלויים, דוגמת מסמכי מדיניות של ארגון המזון והחקלאות (FAO), הקרן הבין-לאומית לפיתוח חקלאי (IFAD) ותוכנית המזון העולמית (WFP);
3. סקירת מקורות אקדמיים שעלו בחיפוש במנועי החיפוש Google Scholar ו-Google ובמאגרי המידע Proquest, Pubmed ו-Science Direct באמצעות שרשראות חיפוש שנועדו לענות על שאלות המחקר:
 - (food insecurity) AND (policy) AND (trends OR initiatives OR reforms) AND (high income countries OR developed country)
 - (food insecurity) AND (legislat)
 - (food insecurity) AND (models OR strategies OR programs OR state involvement OR policy)
 - (food insecurity) AND (services OR programs OR strategies OR practice OR models)
 - (food insecurity) AND (indicators)
 - (food insecurity) AND (challenges OR barriers) AND (legislation OR implementing OR policy)

3.1 מקרא ראשי תיבות

FAO	Food and Agriculture Organization	ארגון המזון והחקלאות של האו"ם
HFSSM	Household Food Security Survey Module	מודול סקר ביטחון תזונתי במשק הבית של מחלקת החקלאות של ארצות הברית
USDA	United States Department of Agriculture	מחלקת החקלאות של ארצות הברית
FIES	Food Insecurity Experience Scale	סולם אי-ביטחון תזונתי של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם
WFP	World Food Programme	תוכנית המזון העולמית
WHO	World Health Organization	ארגון הבריאות העולמי
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund	קרן החירום הבין-לאומית של האומות המאוחדות לילדים
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development	הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכלי של המדינות המפותחות

4. ממצאים

4.1 אי-ביטחון תזונתי בעולם - היקף, מאפיינים והשפעות

4.1.1 אי-ביטחון תזונתי בעולם בכלל ובמדינות מפותחות בפרט

כלים למדידת אי-ביטחון תזונתי

במקביל למדידות השוטפות המתקיימות לניטור אי-הביטחון התזונתי במדינות מתפתחות בעולם ניכרת בשנים האחרונות מגמה גוברת של מחקר על היקף אי-הביטחון התזונתי במדינות מפותחות בעלות הכנסה גבוהה. מחקרים אלו מראים עלייה מדאיגה במספר משקי הבית והיחידים בעולם העשיר שאינם יכולים להבטיח את זכות היסוד שלהם למזון הולם, שהוכרז עליה באמנה האוניברסלית לזכויות אדם (Carrillo-Álvarez et al., 2021). מדידת היקף התופעה של אי-ביטחון תזונתי ברמת היחיד או משק הבית נעשית בדרך כלל באמצעות שאלונים מבוססי תפיסה חווייתית ישירה והערכת איכות התזונה על בסיס צריכת המזון (Doustmohammadian et al., 2022). בסקירת מדדים להערכת אי-ביטחון תזונתי ברמת הפרט וברמת משק הבית בשנים 2000–2020 נמצאו 23 כלי מדידה המשמשים מדינות בעלות הכנסה גבוהה. להלן ארבעת כלי המדידה שהיו בשימוש השכיח ביותר (Carrillo-Álvarez et al., 2021):

1. **סולם USDA HFSSM** (Household Food Security Survey Module) – הסולם הנפוץ והמתקוף ביותר. כלי זה פותח על ידי מחלקת החקלאות של ארצות הברית – United States Department of Agriculture (USDA), לצורך מדידת אי-ביטחון תזונתי ביתי. סולם USDA הועבר לראשונה בשנת 1995, ומאז עבר שינויים הן במוקד המדידה הן באפיון הרמות של אי-ביטחון תזונתי. הנוסח העדכני ביותר שלו הוא זה של שנת 2012. הכלי מתמקד בממד **הגישה למזון** (Carrillo-Álvarez et al., 2021) וכולל 18 פריטים המתייחסים ל-12 החודשים האחרונים ומדגישים מחסור במזון בשל חוסר באמצעים לקניית מזון ולא מסיבות של דיאטה או מחסור בזמן (Loopstra, 2018).

סולם USDA מסווג בין שלוש רמות של ביטחון תזונתי: (1) **ביטחון תזונתי**: מיוחס למשקי בית בעלי גישה סדירה למזון מגוון ולכמות מזון מספקת; (2) **ביטחון תזונתי נמוך**: מיוחס למשקי בית שבהם מדווח על דאגה מניהול המזון המשפחתי ועל חשש שלא יספיק למשפחה; (3) **ביטחון תזונתי נמוך מאוד**: משקי בית שדפוס האכילה של אחד או יותר מבני המשפחה (השתנו לרעה וצריכת המזון שלהם הצטמצמה, לפחות בתקופה מסוימת במהלך השנה, משום שלא יכלו להרשות לעצמם מספיק מזון) (Coleman-Jensen et al., 2022). כלי מדידה זה נמצא בשימוש שגרתי בסקרים לאומיים בארצות הברית מאז שנת 1995, באמצעות סקר אוכלוסייה של מפקד האוכלוסין, ובקנדה מאז שנת 2004. אי-ביטחון תזונתי נמדד באמצעות פריטים מתוך ה-HFSSM גם בסקרי בריאות לאומיים בפורטוגל, באוסטרליה וכן בסקר ברחבי אנגליה, ויילס וצפון אירלנד (Loopstra, 2018). לכלי יש גרסה של עשרה פריטים וגרסה מקוצרת של שישה פריטים. מדינות בוחרות להשתמש בגרסאות השונות בהתאם לשיקולים הקשורים לאורך השאלון. כך, למשל, בשתי המדידות האחרונות בבריטניה של סקר "Food and You" נעשה שימוש

בסולם של עשרה פריטים, **וצרפת** השתמשה במודול של שישה פריטים בסקר צריכת המזון שלה לשנים 2014–2015 (Giner & Placzek, 2022). גם **ניו-זילנד** ו**ספרד** עושות שימוש בכלי המקוצר (Carrillo-Álvarez et al., 2021).

2. **סולם FIES** (Food Insecurity Experience Scale) – הסולם השני בשכיחותו, פותח על ידי FAO בשנת 2013 ככלי רשמי להערכת התקדמות במימוש יעד האו"ם 'אפס רעב' בשנת 2030 (SDG 2) במטרה ליצור אומדנים שנתיים להשוואה של אי-ביטחון תזונתי ברחבי העולם באמצעות מדידת החוויות של אנשים באי-ביטחון תזונתי ברמת הפרט (Carrillo-Álvarez et al., 2021). משנת 2014 ה-FAO פועל בשיתוף עם הסקר העולמי של גאלופ (GWP) לאסוף נתונים מדי שנה מכל 149 המדינות המשתתפות בסקר (Smith et al., 2017). כלי זה תורגם ליותר מ-170 שפות ודיאלקטים ומשמש כיום כשיטה היחידה להערכת ביטחון תזונתי של משק בית או של יחידים, המבטיחה השוואה גלובלית בשל האפשרות לכייל את מדדי האו"ם לעומת תקן יחס עולמי. השאלון של סולם FIES מורכב משמונה פריטים שמטרתם לאמוד את הגישה של המשיב למזון הולם. מערכת המדידה של FIES מאפשרת להעריך את אי-הביטחון התזונתי של משק בית או של יחידים בין שתי רמות – חמורה או מתונה (Giner & Placzek, 2022). כמו סולם HFSSM, גם כלי זה מתמקד בממד **הגישה למזון**, ואינו מזהה אם התזונה בפועל מספקת או לא ביחס לכל היבטי התזונה (Grimaccia & Naccarato, 2020).

3. **סולם HFIAS** (Household Food Insecurity Access Scale for Measurement of Food Access) – כלי שפותח בשנת 2007 על ידי ה-FAO על בסיס HFSSM, במטרה לספק כלי מדידה פשוט וידידותי למדידת ההשפעה של תוכניות לסיוע במזון על קידום ממד **הגישה למזון** של משק הבית, בתרבויות ובהקשרים שונים. מדד זה מאפשר להעריך את השכיחות של אי-ביטחון תזונתי ביתי ושינויים במצב אי-הביטחון התזונתי של אוכלוסייה לאורך זמן. הוא מיועד לשמש בעיקר אזורים דלים במשאבים ועבר תיקוף בעיקר במדינות מתפתחות בעלות הכנסה נמוכה (Carrillo-Álvarez et al., 2021).

4. **מדד Single Item Australia** – פותח בשנת 2007 במטרה לעמוד על שכיחות אי-הביטחון התזונתי באוסטרליה במסגרת סקר בריאות האוכלוסייה האוסטרלי הלאומי – NSW Population Health Survey, המועבר אחת לשלוש שנים. במדד זה, אי-ביטחון תזונתי נמדד באמצעות פריט יחיד: "האם ב-12 החודשים האחרונים קרה שנגמר לך המזון ולא הצלחת לרכוש יותר?" (Australian Bureau of Statistics, 2015). בסקירה שיטתית של 57 מאמרים על ביטחון תזונתי באוסטרליה מצאו מקיי ואח' (McKay et al., 2019) כי מ-36 מחקרים שמדדו ישירות אי-ביטחון תזונתי, ב-22 (61%) נעשה שימוש בפריט יחיד זה כמדד לביטחון תזונתי. בדומה למדד זה, אינדיקטורים נוספים של פריט יחיד למצוקת מזון נכללים לעיתים קרובות כחלק מסולמות מפורטים יותר המודדים חסך חומרי, בעיקר בסקרי בריאות של מדינות האיחוד האירופי (Loopstra, 2018). למשל בסקר איכות חיים האירופי נכלל פריט יחיד למדידת אי-ביטחון תזונתי: "האם משק הבית שלך יכול להרשות ארוחה עם בשר, עוף או דג בכל יום שני, אם תרצה בכך?" (Carrillo-Álvarez et al., 2021). פריטים אלו מוגבלים בכך שאינם מתייחסים לממדים פסיכולוגיים של חוויית אי-הביטחון התזונתי או לממדים כמותיים המתייחסים לפרק הזמן או התדירות של החוויות שמדובר בהן (Loopstra, 2018).

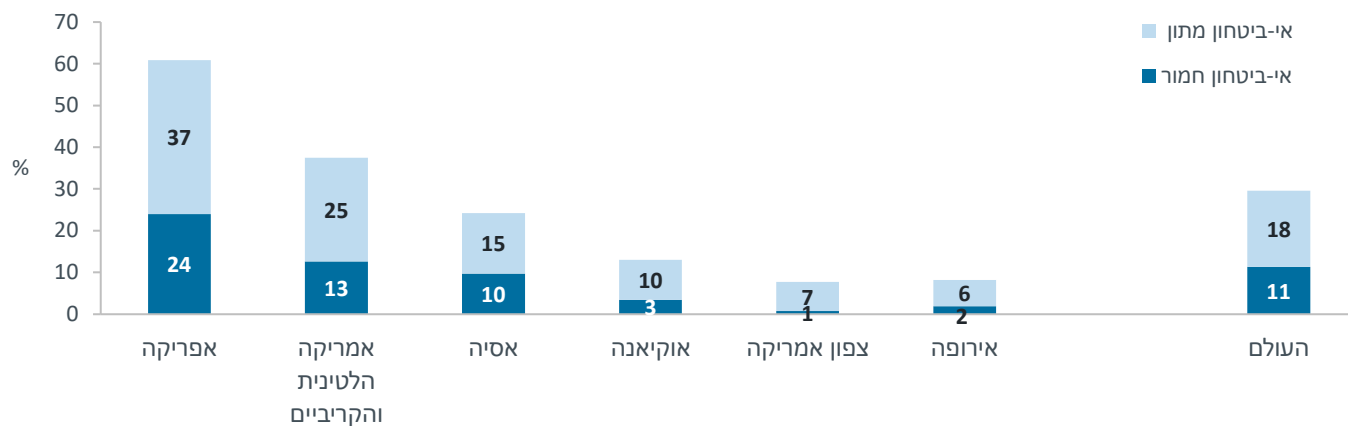
היקף תופעת אי-הביטחון התזונתי בעולם ובמדינות מפותחות

אי-ביטחון תזונתי במשק הבית משפיע בכל העולם בדרגות שונות, אך הוא תמיד שכיח יותר בקרב קבוצות אוכלוסייה ואנשים שחיים בעוני (Reeves et al., 2021a). מחקרים גלובליים מצביעים על עלייה בהיקף אי-הביטחון התזונתי ברחבי העולם, הן במדינות מתפתחות הן במדינות מפותחות, גם כאשר יש מספיק מזון כדי לספק את צוריהם של כלל האזרחים במדינה (Long et al., 2020), ולמרות יעד האו"ם להגיע ל'אפס רעב' עד לשנת 2030 (Iriti et al., 2022). השפעות בולטות על גידול זה בשיעור אי-הביטחון התזונתי היו מגפת הקורונה והסכסוך בין רוסיה לאוקראינה (Sheehy & Chen, 2022).

כאמור, על פי הערכות האו"ם, בשנת 2021 **אחד מכל עשרה** אנשים ברחבי העולם סבל מרעב וכמעט **אחד מכל שלושה** אנשים סבל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור (United Nations, 2022a). מהדוח העולמי על משברי מזון לשנת 2022 – Global Report – *on Food Crises* (2022) – עולה שבשנת 2021 סבלו קרוב ל-193 מיליון אנשים ב-53 מדינות/טריטוריות מאי-ביטחון תזונתי חריף³ והיו זקוקים לסיוע דחוף. מדובר בגידול של כ-40 מיליון בני אדם לעומת שנת 2020. נכון לשנת 2021, מספר האנשים הסובלים מאי-ביטחון תזונתי חריף גדל ב-80% משנת 2016 (FSIN, 2022). לפי ארגון תוכנית המזון העולמית (WFP), מספר האנשים החיים באי-ביטחון תזונתי חמור גדל ביותר מפי-שניים, מ-135 מיליון לפני מגפת הקורונה ל-276 מיליון בקיץ 2022 (WFP, 2022a). המדינות הנתונות במצבים הקשים ביותר מבחינת הביטחון התזונתי ואף בסכנת רעב ומוות הן אתיופיה, דרום סודן, דרום מדגסקר ותימן (FSIN, 2022). דוח הדגל השנתי הרשמי – The State of Food Security and Nutrition in the World, המעיד על מצב הביטחון התזונתי והתזונה בעולם, משותף לארגונים מרכזיים בתחום: ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (FAO), הקרן הבין-לאומית לפיתוח חקלאי (IFAD), תוכנית המזון העולמית (WFP), ארגון הבריאות העולמי (WHO) וקרן החירום הבין-לאומית לילדים של האו"ם (UNICEF). הדוח נועד לדווח על ההתקדמות של כל מדינה בהשגת יעדים של סיום הרעב, השגת ביטחון תזונתי עבור אזרחיה ושיפור התזונה, ויש בו ניתוח מעמיק של אתגרים מרכזיים העומדים בפני השגת יעד זה בהקשר של יעדי האו"ם לפיתוח בר-קיימה לשנת 2030. מהדוח האחרון, לשנת 2023 (FAO et al., 2023), עולה כי לאחר עלייה חדה בשנת 2020, השכיחות של אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור נותרה על פי רוב ללא שינוי בשנת 2022, והיקף אי-הביטחון התזונתי החמור אף עלה בשיעורים גבוהים. בשנת 2022 סבלו 30% מכלל אוכלוסיית העולם – 2.4 מיליארד בני אדם – מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור. 11% מכלל אוכלוסיית העולם – 900 מיליון בני אדם – התמודדו עם חוסר ביטחון תזונתי חמור בשנת 2022. שכיחות אי-הביטחון התזונתי החמור עלתה מ-9% בשנת 2019 ל-11% בשנת 2022 (FAO et al., 2023). **בתרשים 1** מפורטת שכיחות אי-הביטחון התזונתי המתון והחמור בשנת 2022 בכל אחת מהיבשות.

³ ראו מילון מונחים בנספח.

תרשים 1: שכיחות אי-ביטחון תזונתי מתון וחמור בשנת 2021 ביבשות העולם (באחוזים)

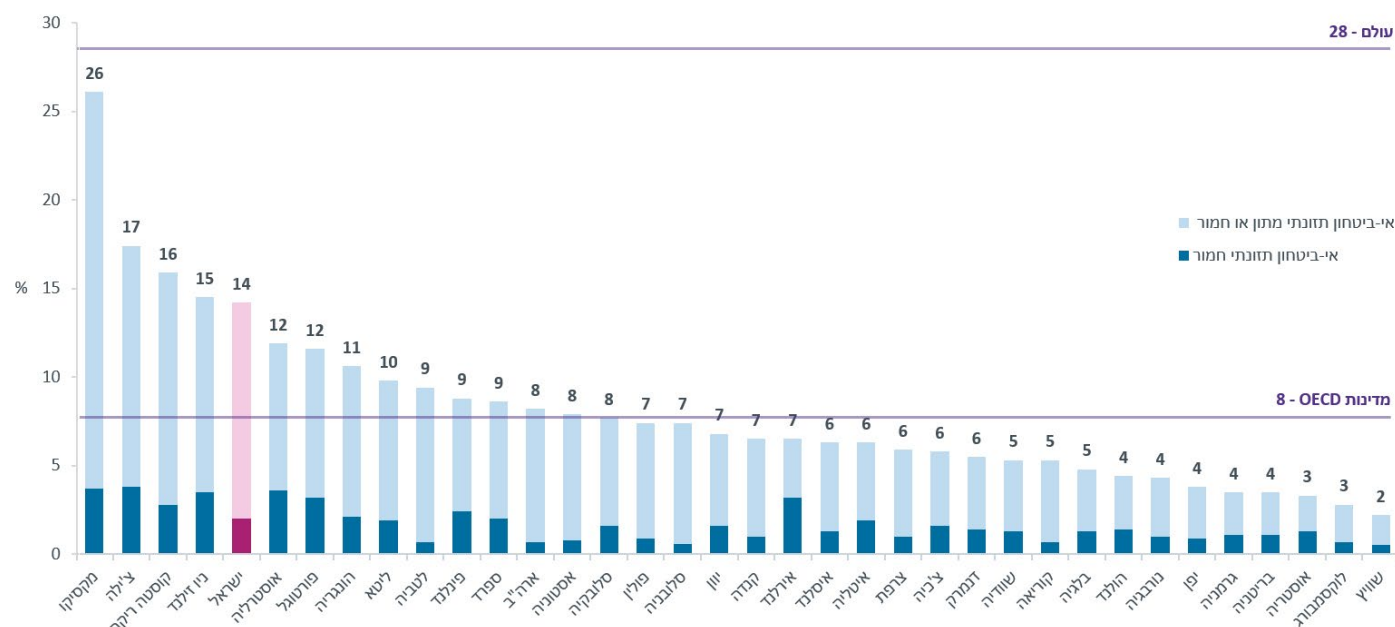

מקור הנתונים: FAOSTAT Food Insecurity Experience Scale - <https://www.fao.org/faostat/en/#data/FS>

מתרשים 1 עולה כי שכיחות אי-הביטחון התזונתי הגבוהה ביותר בשנת 2022 הייתה ב**אפריקה**, שבה התמודדו 61% מהאוכלוסייה עם אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור (אחד מכל שני אנשים). ב**אסיה** שכיחות אי-הביטחון התזונתי הייתה באותה שנה 24% (אחד מכל ארבעה אנשים); ב**אמריקה הלטינית והקריביים** 38% מהאוכלוסייה (אחד מכל 2.5 אנשים), ב**צפון אמריקה** 8% מכלל האוכלוסייה וב**אירופה** 8% מכלל האוכלוסייה (אחד מכל 12.5 אנשים) (FAO et al., 2023).

אף שאי-ביטחון תזונתי שכיח יותר במדינות מתפתחות, הוא קיים גם במדינות ה-OECD המפותחות. בשימוש בסולם FIES של ה-FAO נמצא כי 7.5% מכלל האוכלוסייה במדינות ה-OECD התמודדו עם אי-ביטחון תזונתי בשנים 2018 עד 2020 (Giner & Placzek, 2022). **בתרשים 2** מוצגת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי מתון עד חמור במדינות ה-OECD בשנים 2019–2021.

תרשים 2: השכיחות הממוצעת של אי-ביטחון תזונתי מתון עד חמור באוכלוסייה הכללית במדינות ה-OECD בשנים 2019–2021 על בסיס סולם FIES (באחוזים)^

מקור הנתונים: Food Insecurity Experience Scale - FAOSTAT <https://www.fao.org/faostat/en/#data/FS>
^לא נמצא מידע זמין על קולומביה וטורקיה

לפי **תרשים 2**, בשנים 2019–2021 חוו בממוצע 7.5% מכלל אוכלוסיית ה-OECD אי-ביטחון תזונתי מתון. השכיחות של אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור נעה בין 2.2% מכלל האוכלוסייה בשווייץ ל-26.1% במקסיקו. בישראל שיעורי אי-הביטחון התזונתי גבוהים לעומת מרבית מדינות ה-OECD – 14.2% באי-ביטחון תזונתי מתון ו-2.0% באי-ביטחון תזונתי חמור. אי-ביטחון תזונתי חמור הוא נדיר יחסית במדינות מפותחות ונע בין 0.7% ל-4.0% מכלל אוכלוסיית ה-OECD בתקופה הנדונה. נמצא כי בממוצע, מדינות ה-OECD רחוקות מלהשיג את יעדי SDG הקשורים לאי-ביטחון תזונתי מתון אך קרובות להפחתת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי חמור באוכלוסייה הבוגרת (Giner & Placzek, 2022).

לסיכום, על אף השונות בשכיחות של אי-ביטחון תזונתי במדינות ברחבי העולם, נמצא כי התופעה תמיד שכיחה יותר בקרב קבוצות באוכלוסייה ואנשים החיים בעוני. מחקרים גלובליים מצביעים על עלייה בשיעור אי-הביטחון התזונתי ברחבי העולם, הן במדינות מתפתחות הן במדינות מפותחות, וגם כאשר יש מספיק מזון כדי לספק את צורכיהם של כלל אזרחי המדינה. השפעות בולטות על עלייה זו בשיעורי אי-הביטחון התזונתי היו מגפת הקורונה והסכסוך בין רוסיה לאוקראינה. על פי הערכות האו"ם, **אחד מכל עשרה** אנשים ברחבי העולם סבל מרעב, וכמעט **אחד מכל שלושה** אנשים סבל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור בשנת 2021. בשנים 2019–2021 חוו אי-ביטחון תזונתי מתון בממוצע 7.5% מכלל אוכלוסיית ה-OECD, ונמצא כי מדינות ה-OECD רחוקות מלהשיג את יעדי SDG בכל הקשור לאי-ביטחון תזונתי מתון, אף שהן קרובות להפחתת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי חמור באוכלוסייה הבוגרת. בישראל שיעורי אי-הביטחון התזונתי גבוהים לעומת מרבית מדינות ה-OECD.

4.1.2 מאפייני קבוצות באוכלוסייה החיות באי-ביטחון תזונתי

אי-ביטחון תזונתי מתרחש לעיתים קרובות לצד אי-ביטחון כלכלי ובריאותי ואי-ביטחון בדיוור. משום כך, קבוצות מסוימות באוכלוסייה נוטות להיות בסיכון גבוה יותר לאי-ביטחון תזונתי, הן במדינות מתפתחות הן במדינות מפותחות (Borras & Mohamed, 2020; Temple et al., 2019). כך, למרות הטרוגניות באוכלוסיות גלובליות, הבדלים בין ממשלות ומדיניות שונה, שניונים בכלכלות מקומיות ובשווקים והבדלים בייצור החקלאי, אפשר לזהות את המאפיינים המרכזיים של 'האדם הטיפוסי' החי באי-ביטחון תזונתי בעולם (Smith et al., 2017). נמצא כי חמשת המאפיינים הקשורים ביותר לעלייה באי-ביטחון תזונתי הם: רמות השכלה נמוכות, רשתות חברתיות חלשות, חסר בהון חברתי, הכנסה נמוכה של משק הבית ואבטלה. הקשר בין אי-ביטחון תזונתי למגדר, מספר המבוגרים במשק הבית, מגורים באזור כפרי, מצב תעסוקתי ותמ"ג לנפש משתנים לפי דירוג הפיתוח של המדינה (Smith et al., 2017). אפשר לחלק את המאפיינים המרכזיים של אנשים החיים באי-ביטחון תזונתי למאפיינים דמוגרפיים, מאפיינים בריאותיים ומאפיינים חברתיים (Bowden, 2020b). להלן פירוט המאפיינים המרכזיים.

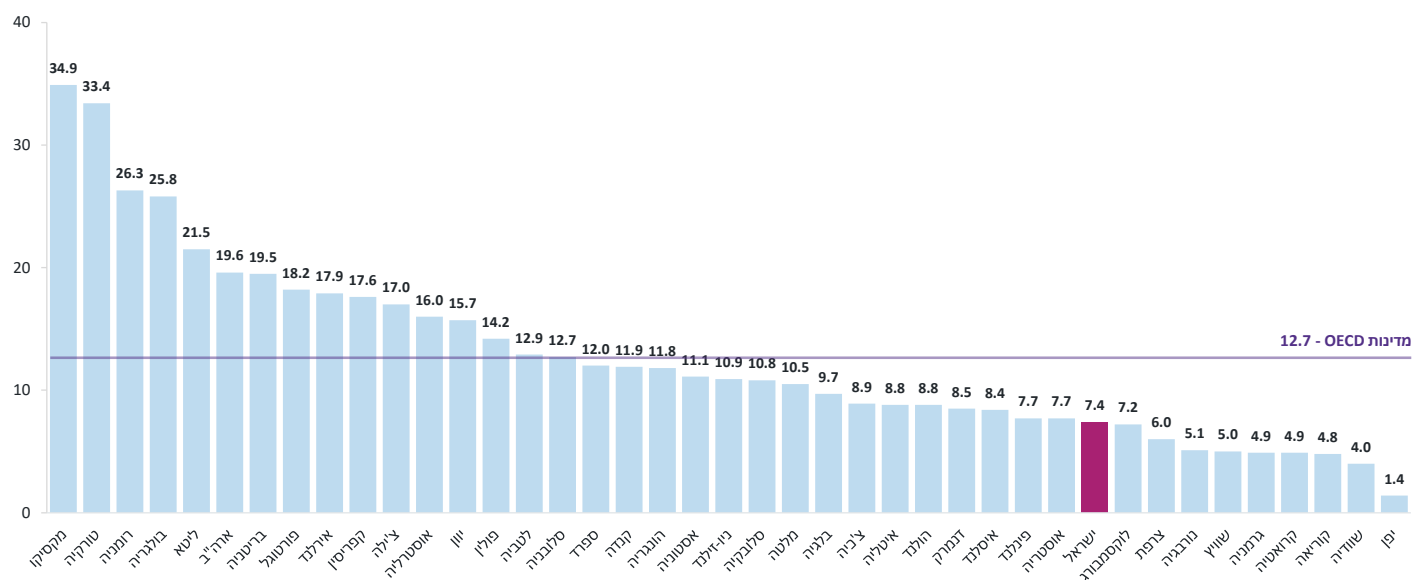
מאפיינים דמוגרפיים

גיל: מהספרות עולה כי מבוגרים וזקנים יותר מחד גיסא (Bowden, 2020b) וילדים מאידך גיסא (Walker et al., 2021) הם בסיכון גבוה יותר לדווח על אי-ביטחון תזונתי:

- **זקנים:** אף שההזדקנות לבדה אינה מגבירה בהכרח את הסיכון לאי-ביטחון תזונתי (Temple et al., 2019), יש גורמים הקשורים לבריאות ולתנאי החיים של אנשים מבוגרים שעלולים להפוך אותם לפגיעים לאי-ביטחון תזונתי (Forsey, 2018). עם זאת, ממצאי מחקרים על פגיעות של **אנשים מבוגרים וזקנים** לאי-ביטחון תזונתי הם מעורבים; מחד גיסא, יש מחקרים המצביעים על כך של**זקנים** סיכון גבוה יותר לדווח על אי-ביטחון תזונתי (Bowden, 2020b). לפי הברית הלאומית לבריאות כפרית **באוסטרליה** (Australia's National Rural Health Alliance), זקנים בני 70–80 נמצאים בסיכון לאי-ביטחון תזונתי כאשר הם תלויים בסיוע כספי ממשלתי, חיים בשכירות ואינם יכולים לחיות באופן עצמאי. גורמים נוספים שעלולים להעמיד זקנים בסיכון גבוה יותר לאי-ביטחון תזונתי הם: מחלה ובידוד חברתי (Forsey, 2018) וניידות מוגבלת, המקשה עליהם להגיע לחנויות מזון מקומיות ולשאת סחורה (Burns et al., 2015). מאידך גיסא, **בארצות הברית** נמצא כי בשנים 2011–2017, שיעור המדווחים על אי-ביטחון תזונתי היה נמוך יותר בקרב בני ה-65 ומעלה מאשר בקרב אלה שגילם נמוך מ-65 (Walker et al., 2021).

■ **ילדים:** לעומת הממצאים המעורבים כשמדובר בזקנים, אין בספרות המקצועית מחלוקת על כך שילדים הם בסיכון גבוה לאי-ביטחון תזונתי. עבור ילדים, אי-ביטחון תזונתי עלול להתבטא במחסור בארוחות או במזון טרי, באכילת ארוחות בבתי בני משפחה אחרים ובלמידה בבית הספר ללא ארוחת בוקר וארוחת צהריים. מצב זה עלול להשפיע לרעה על הבריאות הפיזית של הילדים, על רווחתם החברתית והרגשית ועל ההישגים הלימודיים שלהם (Foodbank, 2018a; Foodbank, 2018b). במחקר של בנק המזון באוסטרליה (Foodbank, 2018b) נמצא שילדים נוטים לחיות במשק בית באי-ביטחון תזונתי בשיעור גבוה יותר (22%) ממבוגרים (15%). מכיוון שעל פי רוב מבוגרים המטפלים בילדים יוותרו על התזונה של עצמם כדי להאכיל את ילדיהם ולשמור על ביטחונם התזונתי, מצב של אי-ביטחון תזונתי בקרב ילדים הוא מדד לחומרה רבה של אי-ביטחון תזונתי במשק הבית (Knowles et al., 2016). ילדים נמצאים בסיכון במיוחד אם הם חיים במשק בית המושפע מגורמים נוספים המופיעים בסעיף זה. לדוגמה, במחקר של גודריץ' ואח' (Godrich et al., 2017) על השכיחות של אי-ביטחון תזונתי בקרב ילדים מאזורים כפריים ומרוחקים במערב אוסטרליה נמצא שכחמישית מכלל הילדים שם חיים באי-ביטחון תזונתי; במיוחד אלו שמשפחתם הסתמכה על סיוע כספי ממשלתי או חיה באזור חברתי-כלכלי נמוך. נמצא כי שיעורי אי-הביטחון התזונתי בקרב ילדים הם גבוהים גם במדינות העשירות ביותר בעולם. למשל בארצות הברית, בשנת 2017, אחד מכל שישה ילדים בגיל 17 ומטה (17.5%) חי בעוני. שיעורים אלו היו גבוהים יותר בקרב ילדים אפרו-אמריקנים (29%) והיספנים (25%). 12.5 מיליון ילדים בארצות הברית חיו במשק בית שחווים בו אי-ביטחון תזונתי (Fernald & Gosliner, 2019). **בתרשים 3** מוצגת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור בקרב ילדים מתחת לגיל 15 במדינות העשירות ביותר בעולם.

תרשים 3: שכיחות אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור של ילדים בני 0–15 המתגוררים במשק בית באי-ביטחון תזונתי מתון או חמור, בשנים 2014/15 במדינות העשירות ביותר בעולם

מקור הנתונים: עיבודים שעשו Pereira et al., 2017 לנתוני הסקר העולמי של GALLUP שכלל את ה-FIES בשנים 2014-2015.

מתרשים 3 עולה כי ממוצע השכיחות של אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור בקרב ילדים מתחת לגיל 15 במדינות העשירות הוא 12.7%, כלומר **אחד מכל שמונה ילדים** במדינות בעלות הכנסה גבוהה סובל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור. המדינות העשירות שבהן נמצאו השיעורים הנמוכים ביותר של אי-ביטחון תזונתי מתון או חמור (אחד מכל 20 ילדים) הן **יפן, שוודיה, קוריאה, גרמניה, שווייץ ונורווגיה. ישראל**, לפי דירוג זה, נמצאת מתחת לממוצע: **אחד מכל 14 ילדים** סובל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור. **בליטא, בבריתניה ובארצות הברית אחד מכל חמישה ילדים** סובל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור; **בבולגריה וברומניה ילד אחד מכל ארבעה, ובמקסיקו ובטורקיה ילד אחד מכל שלושה** סובל מאי-ביטחון תזונתי מתון או חמור.

מגדר: נמצא כי נשים מדווחות בשיעורים גבוהים יותר מגברים על אי-ביטחון תזונתי (Walker et al., 2021). למשל **בארצות הברית**, בסקרי הבריאות הלאומיים בשנים 2011–2017, שיעור הנשים שדיווחו על אי-ביטחון תזונתי היה גבוה יותר באופן עקבי משיעור הגברים (Bowden, 2020b). גם **באוסטרליה** נמצא שיעור גבוה יותר של נשים שחוות בדרך כלל אי-ביטחון תזונתי (27% לעומת 18% אצל גברים) (Foodbank, 2018a). נשים נמצאות בסיכון גבוה לאי-ביטחון תזונתי עקב אי-שוויון חברתי מושרש ומגוון תנאים חברתיים-כלכליים כגון אלימות במשפחה ותעסוקה וחינוך לקויים (Bastian et al., 2022).

מבנה משפחתי: קבוצה בסיכון לאי-ביטחון תזונתי היא **משקי בית עם ילדים**. עלייה בשיעורי העוני בקרב משקי בית אלו נצפתה במחקרים רבים, הן ברמת חוסר הביטחון התזונתי בתוך מדינות (Loopstra et al., 2019; Coleman-Jensen et al., 2018) והן במחקר בין-לאומי (Smith et al., 2017), בין היתר בעקבות הירידה במסלולי ההשתכרות של ההורים, שמכחיתים שעות עבודה כדי לטפל בילדים, וכן בשל דרישות למשאבים כספיים מוגברים עבור הטיפול בילדים (מסגרות לימודים וטיפול), לעומת משקי בית ללא ילדים, המשאירים פחות כסף זמין לרכישת מזון (Reeves et al., 2021a). נמצא כי במדינות רבות בעלות הכנסה גבוהה כמו **ארצות הברית, איטליה, יוון, ספרד, ישראל, צ'ילה וטורקיה** שיעור המשפחות עם ילדים שחיות בעוני גבוה מ-15% (Fernald & Gosliner, 2019). **בקנדה**, בשנת 2021, 16% ממשקי הבית של זוגות עם ילדים מתחת לגיל 18 היו באי-ביטחון תזונתי (Tarasuk et al., 2022).

משקי בית חד-הוריים חווים תקופות של אי-ביטחון תזונתי בתדירות גבוהה יותר ממשקי בית אחרים. הדבר עשוי לנבוע מהכנסה פנויה מוגבלת או מלחצי זמן המקשים לעבוד במשרה מלאה. הסיכון לאי-ביטחון תזונתי עבור משקי בית חד-הוריים צפוי להתעצם בנוכחות גורמים אחרים כגון מוגבלות, קשיים בבריאות הנפש, מגורים באזורים מרוחקים והסתמכות על סיוע כספי ממשלתי (Bowden, 2020b). אי-ביטחון תזונתי הקשור להורות של יחיד נפוץ יותר בקרב נשים (Giner & Placzek, 2022). בדוח הרעב של בנק המזון (Foodbank, 2018a) מודגש כי **באוסטרליה** בשנת 2019 נשים באי-ביטחון תזונתי היו בסיכון גבוה ב-21 נקודות האחוז מגברים באי-ביטחון תזונתי (49% לעומת 28%) לגדל ילדים לבדן במשך תקופה ממושכת. אימהות הן קבוצה פגיעה במיוחד כשהן בקבוצות בעלות הכנסה נמוכה או שהן הורה יחיד (O'Connell et al., 2019). **בבריתניה**, 29% מכלל משקי הבית החד-הוריים בשנים 2019–2020 היו באי-ביטחון תזונתי (Boyle & Power, 2021). **בקנדה** נמצא כי בשנת 2021 השכיחות של אי-ביטחון תזונתי במשק הבית הייתה גבוהה פי 2.8 בקרב בני נוער שגרים עם הורה יחיד, לעומת בני נוער שגרים עם שני ההורים, וגבוהה פי שלושה בקרב הורים יחידנים שחיים עם ילדים לעומת זוגות ללא ילדים (PROOF, 2022). בשנת 2021 חיו 38% מכלל האימהות החד-הוריות בקנדה באי-ביטחון תזונתי (Tarasuk et al., 2022).

מצב כלכלי: אנשים במשקי בית עם הכנסה נמוכה חשופים לאי-ביטחון תזונתי ולעיתים קרובות נתקלים באתגרים ברכישת כמויות נאותות של מזון הולם ובריא (NSW Council of Social Service, 2018). כגיעות זו גדלה עם יוקר המחיה (למשל דיוק, שירותים חברתיים ודלק) (Bowden, 2020b). למשל נמצא כי ההסתברות של בוגרים בעלי הכנסה נמוכה להיות באי-ביטחון תזונתי **בבריטניה** עלתה מ-27.7% בשנת 2004 ל-45.8% בשנת 2016 (Loopstra, 2022). **בארצות הברית**, בשנת 2016, 32% מכלל האנשים עם הכנסה הנמוכה מ-185% מסף העוני היו באי-ביטחון תזונתי, שיעור הגבוה בהרבה מהשיעור הכלל-ארצי של אי-ביטחון תזונתי באותה שנה – 12.3% (Borras & Mohamed, 2020). **באירופה**, המתאם החזק ביותר עם אי-ביטחון תזונתי היה רבעון ההכנסה של משק הבית (Garratt, 2020). **בקנדה** נמצא קשר הדוק בין הכנסת משק הבית לרמת אי-הביטחון התזונתי בו. כך, ככל שההכנסה של משק הבית יורדת הסיכון לאי-ביטחון תזונתי גדל. נוסף על כך משקי בית עם הכנסה נמוכה מאוד נמצאים בסיכון גבוה בהרבה להיות באי-ביטחון תזונתי חמור (PROOF, n.d-a). בקנדה, העובדים בעלי הסבירות הגבוהה ביותר לדווח על אי-ביטחון תזונתי הם עובדים עם שכר נמוך, בעבודה קצרת-טווח, עובדים בכמה עבודות ועובדים המפרנסים כמה נפשות ממקור הכנסה אחד (Tarasuk et al., 2022). כמו כן נמצא קשר בין הסתמכות על קצבאות ממשלתיות לאי-ביטחון תזונתי; למשל, בניתוח של נתוני ה-FSA **בבריטניה** נמצא כי אי-ביטחון תזונתי שכיח בפרט בקרב מקבלי קצבאות ביטוח לאומי, כמו קצבת אבטלה. הסתמכות על קצבאות ממשלתיות נמצאה כמאפיין ספציפי הקשור לאי-ביטחון תזונתי חמור (Boyle & Power, 2021). **באירופה**, בסקירה של 27 מדינות שנכללו בסקר איכות החיים האירופי בשנת 2007 ובשנת 2011, נמצא כי אי-ביטחון תזונתי היה נפוץ יותר משמעותית בקרב מקבלי קצבאות עבודה וכל מקבלי הקצבאות הסוציאליות (Garratt, 2020). **בקנדה** נמצאה שכיחות גבוהה של משקי בית באי-ביטחון תזונתי בקרב המסתמכים על תוכניות ציבוריות, למעט הפנסיה הציבורית של זקנים, ובשנת 2021 היו 63% מכלל משקי הבית שדיווחו על מקור ההכנסה העיקרי כסיוע סוציאלי (תוכניות רווחה מחוזיות וקצבאות נכות) באי-ביטחון תזונתי. כמחציתם חיים באי-ביטחון תזונתי חמור ובסיכון הגבוה ביותר לתוצאות בריאותיות לקויות (Tarasuk & Fafard St-Germain, 2022).

אזור מגורים: מזון בריא יקר יותר באזורים כפריים ואף יותר באזורים מרוחקים, בעיקר בשל עלויות הובלה ולוגיסטיקה. עלויות אלו מועברות לקמעונאים ובסופו של דבר גם ללקוחות. בנק המזון באוסטרליה (Foodbank, 2018a) מעריך שלאנשים באזורים כפריים או מרוחקים יש סיכוי גבוה יותר בשליש להיות באי-ביטחון תזונתי מלאנשים שגרים בערים. יתר על כן, באזורים מרוחקים יש מעט סניפים של רשתות מזון גדולות, ולכן נוצרת תלות בחנויות קטנות יותר המחזיקות מגוון מצומצם של מזונות, על פי רוב במחירים גבוהים יותר. כמו כן נמצא שבאזורים מרוחקים יש יותר גישה למזון מהיר מאשר למזון בריא (Bowden, 2020b).

דרי רחוב: דרי רחוב חשופים בדרך כלל לאי-ביטחון תזונתי בשל מחסור בכסף לרכישת מזון מזין ומתקנים מוגבלים לאחסון ולהכנה של ארוחות (Chigavazira et al., 2014; Herault & Ribar, 2016). **באוסטרליה**, הרולט וריבאר (Herault & Ribar, 2016) מצאו שלמרות שיעור גדול יותר של נשים שחוות בדרך כלל אי-ביטחון תזונתי, הקשר בין דרום רחוב לאי-ביטחון תזונתי חזק יותר עבור גברים מאשר עבור נשים. חסמים נוספים המשפיעים על הביטחון התזונתי של צעירים דרי רחוב הם חיים בעוני או בהכנסה נמוכה וגישה מוגבלת לחנויות המוכרות מזון בריא במחירים נוחים (Crawford et al., 2014).

הגירה וסטטוס אזרחי: פליטים ומבקשי מקלט נתקלים על פי רוב באתגרים של עוני, אבטלה, קושי לקבל אשרת שהייה, קושי בקבלת שירותי בריאות, קשיי שפה וקשיים הקשורים לפערים תרבותיים (Lawlis et al., 2018). יתר על כן, לעיתים קרובות יחידים מקבוצות אלו שולחים את כספי עבודתם לבני משפחה שנותרו בארצות המוצא שלהם וגישתם לכספי סיוע ממשלתי או להכנסה מעבודה מוגבלת. במחקר שערכו מקיי ואח' (McKay et al., 2018) ב**אוסטרליה** נמצא שעבור מבקשי מקלט עם הכנסה מוגבלת או ללא הכנסה שירותי חירום לסיוע במזון היו המקור העיקרי למזון שבועי. באותו מחקר נמצא גם שלמרות אי-ביטחון כלכלי ותזונתי, שני-שלישים מכלל מבקשי המקלט הללו לא ניגשו לשירותי חירום לסיוע במזון. הדבר יוחס לחסמים כגון מזון שאינו מתאים מבחינה תרבותית או דתית; אי-נוחות סביב לקיחת מזון מנזקים אחרים או קשיי תחבורה. נמצא כי ב**ארצות הברית** בשנת 2020 משפחות מהגרים סודניות ומשפחות פליטים סבלו מאי-ביטחון תזונתי בשיעורים גבוהים משמעותית משיעורי אי-הביטחון התזונתי באוכלוסייה הכללית – 40%–71% (Mansour et al., 2020).

קבוצות מיעוט אתניות: אנשים ממוצא אתני שונה מזה של האוכלוסייה הכללית ואוכלוסיות מיעוט תרבותיות, כגון ילידים, הם בסיכון גבוה יותר לחוות אי-ביטחון תזונתי (Borras & Mohamed, 2020; Bowden, 2020b). למשל ב**ארצות הברית** בשנים 2011–2017 הייתה לשחורים סבירות גבוהה יותר ב-69% להיות באי-ביטחון תזונתי לעומת הלבנים, ולהיספנים 24% סבירות גבוהה יותר. פער זה נשמר לאורך התקופה (Walker et al., 2021).

מאפיינים בריאותיים

במדגם ארצי מייצג של משפחות ב**ארצות הברית** שהסתמך על סקרי הבריאות הלאומיים בשנים 2011–2017, אנשים המתמודדים עם מצבים רפואיים כרוניים, דיווחו על רמות גבוהות יותר של אי-ביטחון תזונתי (Walker et al., 2021). בריאות לקויה הנובעת מהפרעות מאובחנות או מוגבלויות, כגון מחלת נפש, מוגבלות פיזית, תחלואה כפולה, מחלות כרוניות או מחלות קשות, עשויה להעמיד אנשים בסיכון לאי-ביטחון תזונתי אפילו במדינות עם מערכות בריאות ציבוריות. נוסף על כך כשבעיות אלו מצטלבות עם המאפיינים הדמוגרפיים שצוינו לעיל (גיל, מגדר, מבנה משפחתי וכדומה), הסיכון והפגיעות לאי-ביטחון תזונתי גדלים אף יותר (Bowden, 2020b). ב**קנדה** נמצא בבדיקה של ניצול שירותי בריאות ב**אונטריו** כי משקי בית באי-ביטחון תזונתי זקוקים לתמיכה בכספי שירותי בריאות יותר מפי שניים ממשקי בית עם ביטחון תזונתי (Tarasuk et al., 2015).

מאפיינים חברתיים

נמצא כי לצד מאפיינים דמוגרפיים ובריאותיים יש גורמים נוספים הקשורים לנסיבות ולאירועי חיים המגבירים את הסיכון לאי-ביטחון תזונתי, כגון עדות לאלימות או קורבנות אלימות, הוצאת ילדים מביתם, פרידה ממערכת יחסים, גזענות ואפליה, טראומה בילדות או טראומה בין-דורית והשתלבות מחדש בחברה לאחר כליאה (Bowden, 2020b).

לימודים אקדמיים להשכלה גבוהה

נוסף על הקבוצות באוכלוסייה שפורטו לעיל, בעשור האחרון זוהו **סטודנטים** במכללות ובאוניברסיטאות כקבוצה באוכלוסייה בסיכון לאי-ביטחון תזונתי (Hagedorn-Hatfield et al., 2022a). בשנת 2009 פורסם המאמר הראשון אשר הציג את התופעה של אי-ביטחון תזונתי בקרב סטודנטים בעת לימודיהם לתואר אקדמי (Chaparro et al., 2009). מאז ועד היום מתרחב המחקר

המודד את שכיחות התופעה ברחבי העולם. בסקירה אחרונה בארצות הברית נמצא כי 41% מכלל הסטודנטים חווים אי-ביטחון תזונתי. התופעה מתקיימת בכל סוגי המוסדות, גם הציבוריים וגם הפרטיים, בתארים ובתוכניות אקדמיות שונות (Hagedorn-Hatfield et al., 2022a).

הגורמים לאי-ביטחון תזונתי בקרב סטודנטים מיוחסים בעיקר לעלויות הולכות וגדלות של שכר הלימוד האקדמי (מוערך כעלייה של 1,200% מאז שנות ה-80 של המאה ה-20) (Bhutada, 2021), ולהפחתת התמיכה הממשלתית, המאלצת סטודנטים רבים להסתמך על הלוואות ועל מלגות. לקיחת הלוואות מכניסה את הסטודנטים לחובות, ולעיתים עליהם לבחור בין מזון לצרכים אחרים, כגון שכר דירה, תרופות, תחבורה, ציוד לימודי ועוד (Smith et al., 2020). חשוב להדגיש שבחלק מהמדינות ישנן מערכות למימון השכלה גבוהה, ומסקירה השוואתית של מערכות כאלה ב-28 מדינות החברות ב-OECD עולה כי בארצות הברית, בבריטניה ובקוריאה המגזר הפרטי דומיננטי יותר בהשתתפות בשכר הלימוד האקדמי ואילו ברוב מדינות אירופה המגזר הציבורי דומיננטי יותר בתחום זה. רוב מדינות ה-OECD תומכות בהשכלה גבוהה באמצעות כספי ציבור (Goksu & Gungor Gokso, 2015). בארצות הברית נמצא כי יותר ממחצית מבוגרי תואר ראשון הסתמכו בשנת 2023 על הלוואות פדרליות (40,000 דולר אמריקני בממוצע) (Hanson, 2023), וכי סטודנטים רבים דילגו על ארוחות או נשארו רעבים בשל חוסר יכולת להרשות לעצמם מזון בשילוב כל ההוצאות הלימודיות הנחוצות. המעבר הרחק מהבית מוביל לסיכון של אי-ביטחון תזונתי משנת הלימודים הראשונה, ושיעורי אי-הביטחון התזונתי עולים ככל שהסטודנט מתקדם בלימודיו (Hagedorn-Hatfield et al., 2022a); לנתונים מתעדכנים על היקף הלוואות הסטודנטים בארצות הברית ר' באתר [Education data initiative](#)). בעשורים האחרונים השתנתה הדמוגרפיה של הסטודנטים בארצות הברית, והצטרפו יותר סטודנטים מדור ראשון להשכלה גבוהה, מיעוטים וסטודנטים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך יותר המבקשים לצאת ממעגל העוני. ממחקרים שונים עולה כי סטודנטים בסיכון גבוה יותר לאי-ביטחון תזונתי הם ממשקי בית בעלי הכנסה נמוכה, דור ראשון בהשכלה גבוהה, עם מגבלה או נכות מדווחת ומשתייכים לקבוצות מיעוט אתניות (Olfert et al., 2021; et al., 2023). יתר על כן, לסטודנטים חסרה לעיתים אוריינות מזון הכוללת מיומנויות בישול, ניהול תקציב למזון והכנת ארוחות לעצמם בקביעות. בשל לוחות זמנים עמוסים ומעט זמן וכסף לקניית מזון ולבישול, סטודנטים מסתמכים לעיתים על תזונה דלה יותר ובריאה פחות. נמצא כי סטודנטים שאינם מבטלים לעצמם הם בסיכון גבוה יותר לאי-ביטחון תזונתי (Hagedorn et al., 2019). במחקר שנערך לאחרונה נמצא שלסטודנטים החיים באי-ביטחון תזונתי יש סיכוי נמוך יותר ב-42% לסיים את הלימודים. שיעורים אלו עשויים להיות מיוחסים ליכולת נמוכה יותר להתרכז ולביצועים אקדמיים טובים פחות בקרב סטודנטים באי-ביטחון תזונתי (Wolfson et al., 2022). כמו כן במחקרים שונים נמצאו השפעות שליליות של אי-ביטחון תזונתי על הבריאות הנפשית, כגון סימפטומים של דיכאון וחרדה, השפעות שליליות על איכות השינה, תפיסת חוסן מופחתת ותחושות בדידות, חוסר תמיכה וחוסר שייכות (Al-Khani et al., 2019; DeBate et al., 2021; Wattick et al., 2018).

לסיכום, אי-ביטחון תזונתי מצטרף לעיתים קרובות לאי-ביטחון כלכלי, אי-ביטחון בריאותי ואי-ביטחון בדיוור. עקב זאת, קבוצות מסוימות באוכלוסייה נוטות להיות בסיכון גבוה יותר לאי-ביטחון תזונתי, הן במדינות מתפתחות הן במדינות מפותחות. נמצא כי אי-ביטחון תזונתי שכיח יותר בקרב ילדים ומשפחות עם ילדים, בעיקר משפחות חד-הוריות, ובקרב נשים; אנשים בעלי הכנסה נמוכה או ללא הכנסה כלל; אנשים המסתמכים על קצבאות וסיוע סוציאלי; אנשים המתגוררים באזורים כפריים ומרוחקים; דרי רחוב; מהגרים, פליטים ומבקשי מקלט; אנשים מאוכלוסיות מיעוט תרבותיות או אתניות; אנשים הסובלים ממחלות או מוגבלויות פיזיות או נפשיות; אנשים שחוו אירועי חיים קשים וטראומטיים וכן סטודנטים לתואר אקדמי ללא תמיכה כלכלית משפחתית.

4.1.3 השפעות של אי-ביטחון תזונתי על ילדים ומבוגרים

אי-ביטחון תזונתי משפיע לרעה על הבריאות הפיזית, הרגשית והנפשית של מבוגרים וילדים, ועל מצבם החברתי, והשפעות אלו עלולות להיות כבדות יותר ככל שחומרת אי-הביטחון התזונתי עולה (Tarasuk et al., 2013b). נמצא כי **בקרב ילדים** עלולות להיות לאי-ביטחון תזונתי השפעות שליליות בתחומים האלה (Borras & Mohamed, 2020):

- **השפעות חברתיות** – ילדים ממשפחות באי-ביטחון תזונתי נוטים פחות להתרועע מחוץ לבית הספר עם ילדים אחרים ולהזמין חברים לביתם בשל מבוכה ובושה בחוסר מזון (Borras & Mohamed, 2020; Foodbank, 2018b).
- **השפעות לימודיות** – ילדים רעבים מגיעים להישגים נמוכים יותר במתמטיקה ובאוריינות מילדים לא רעבים (Borras & Mohamed, 2020). נמצא כי אי-ביטחון תזונתי עלול להשפיע על המוכנות של ילדים לבית הספר, על ההישגים הלימודיים שלהם ועל נוכחותם בבית הספר, וכן על האנרגיה שלהם להשתתף בפעילות גופנית מחוץ ללימודים. מתוך סקר שנערך בשנים 2017 ו-2018 בקרב מורים באוסטרליה, עולה כי שני-שלישים (67%) מכלל המורים דיווחו כי תלמידים שהגיעו לבית הספר רעבים או בלי שאכלו ארוחת בוקר הפסידו יותר משעתיים של למידה ביום (MacDonald, 2019).
- **השפעות בריאותיות** – בקרב ילדים החיים באי-ביטחון תזונתי יש שכיחות גבוהה יותר של בריאות כללית ירודה מאשר בקרב ילדים החיים בביטחון תזונתי (Holley & Mason, 2019). יתר על כן, נמצאה שכיחות גבוהה יותר של עששת, כאבי ראש וכאבי בטן תכופים ומחלות כרוניות בקרב ילדים החיים באי-ביטחון תזונתי (Borras & Mohamed, 2020). ילדים החיים באי-ביטחון תזונתי הם בסיכון גבוה פי שניים לסבול מאסטמה וסבירות גבוהה כמעט פי שלושה ללקות באנמיה מחוסר ברזל (Borras & Mohamed, 2020; Kirkpatrick et al., 2010). בעיות בדרכי הנשימה, סוכרת מסוג 2, יתר לחץ דם ומחלות לב וכלי דם ואף כמה סוגי סרטן (Gundersen et al., 2018; Ramsey et al., 2011). באוסטרליה, חוויות ילדות של אי-ביטחון תזונתי נקשרו במחקרים גם למגפת השמנה בילדות עקב צריכה גבוהה יותר של מזונות עתירי אנרגיה או פחמימות נוספות כדי לפצות על המחסור הכולל במזון, ומעט פירות, ירקות וחלבון רזה (NSW Council of Social Service, 2018). יתר על כן, ילדים שגדלו במשקי בית באי-ביטחון תזונתי עלולים להמשיך את הרגלי האכילה הלא-בריאים שפיתחו בילדותם גם בבגרות, וכך להוריש את אי-השוויון החברתי והבריאותי שהם חוו כילדים גם לילדיהם (Pryor et al., 2016). נמצא כי החיים במשק בית באי-ביטחון תזונתי מקצרים את תוחלת החיים ומעכבים את ההתפתחות של ילדים ומתבגרים.

■ **השפעות רגשיות ונפשיות** – אי-ביטחון תזונתי עלול להתבטא גם בחרדה, בדיכאון ובצורות אחרות של מצוקה פסיכיאטרית (Borras & Mohamed, 2020). מחסור במזון נקשר לשינויים רגשיים כמו ירידה ברמת האושר, עצבנות, התקפי זעם, היפראקטיביות, התנהגות לא נכונה בבית ובבית הספר, עייפות מוגברת והשפעות על השינה. נטען כי ילדים מבטים באי-ביטחון תזונתי עשויים להיות בסיכון עד פי 2.5 לחוות קשיים רגשיים והתנהגותיים גבוליים או לא טיפוסיים (Foodbank, 2018b). יתר על כן, החוויות הכרוכות באי-ביטחון תזונתי – רעב כרוני, דילוג על ארוחות, גישה מוגבלת למזון או הסתמכות על מזון שנתרם או הושלך – מובילות למתח נפשי קיצוני ועלולות להוביל לבעיות נפשיות ולהפחתת הרווחה בקרב ילדים ונוער (Pryor et al., 2016). נמצא קשר חזק בין אי-ביטחון תזונתי מתמשך בילדות ובין בריאות נפשית לקויה בבגרות הצעירה (Pryor et al., 2023). בסקר העולמי של גאלופ בשנים 2014–2019 בקרב מדגם מייצג של כ-164,000 בני נוער בני 15–24 ב-160 מדינות נמצא כי אי-ביטחון תזונתי קשור לבעיות בבריאות הנפש בקרב נוער. לבעיות נפש במעבר לבגרות, אם הן אינן מטופלות, עלולות להיות השפעות מתמשכות ושליטיות על פיתוח קשרים חברתיים, הצלחה בלימודים והזדמנויות תעסוקתיות והן עלולות לערער צמיחה כלכלית עתידית וביטחון במדינות בשל הקשר בין ובין עוני, אלימות, אבטלה ואי-שוויון כלכלי ומגדרי (Brück & d'Errico, 2019; Elgar et al., 2021).

בקרב מבוגרים, חלק גדול מההשפעות השליליות של אי-ביטחון תזונתי דומות להשפעות על ילדים (Borras & Mohamed, 2020):

■ **בעיות בריאות** – לעומת מבוגרים בביטחון תזונתי, מבוגרים באי-ביטחון תזונתי נוטים לסבול ממצב בריאותי גרוע יותר – בדיווח עצמי, ומשכיחות גבוהה יותר של בעיות בבריאות הפה. נמצא קשר בין אי-ביטחון תזונתי למחסור בברזל, סוכרת, יתר לחץ דם והיפוגליקמיה. נוסף על כך נמצא כי אי-ביטחון תזונתי עלול להגביל את יכולתם של זקנים לעסוק בפעילויות היום-יומיות שלהם (Borras & Mohamed, 2020). למשל **בקנדה** נמצא כי לעומת אנשים בביטחון תזונתי, אנשים באי-ביטחון תזונתי נוטים יותר לסבול ממחלות לב, יתר לחץ דם, אסטמה, סוכרת, השמנת יתר, אלרגיות למזון, בריאות פה ירודה יותר, הפרעות במעיים, כיבי קיבה, דלקת פרקים, בעיות גב ומיגרנות (Borras & Mohamed, 2020). גם **בארצות הברית** חוסר ביטחון תזונתי נמצא קשור באופן ניכר לעשר מחלות כרוניות: יתר לחץ דם, שבץ מוחי, מחלות לב כרוניות, אסטמה, מחלת ריאות חסימתית כרונית, סוכרת, מחלת כליות, סרטן, הפטיטיס ודלקת פרקים (Borras & Mohamed, 2020). יתר על כן, בכמה מחקרים נמצא קשר בין אי-ביטחון תזונתי לתמותה מוקדמת. למשל, במחקר שבוצע בקרב בני 18 ויותר ממחוז אונטריו שבקנדה, שהשתתפו בסקר בריאות ארצי בין השנים 2005 ל-2010, נמצא שהסיכוי למות תוך ארבע שנים מהמענה על הסקר היה גבוה ב-65% בקרב אנשים באי-ביטחון תזונתי מתון, וב-131% בקרב אנשים באי-ביטחון תזונתי חמור, לעומת אנשים בביטחון תזונתי. נתונים אלה התקבלו לאחר בקרה על גיל, מגדר, ומאפיינים נוספים (Gundersen et al., 2018). כמו כן נמצא כי ברמה הלאומית בארצות הברית, אי-ביטחון תזונתי מוביל להוצאות של כ-52 מיליארד דולר בהוצאות עודפות על שירותי הבריאות. למוטבי Medicare באי-ביטחון תזונתי הוצאות בריאות גדולות יותר ב-5,527 דולר אמריקני מדי שנה מלאנשים בביטחון תזונתי (Oronce et al., 2021).

■ **בעיות נפשיות** – אי-ביטחון תזונתי משפיע על הבריאות הנפשית ועלול לגרום לדיכאון הקשור לדאגה, חרדה או פחד (Caraher & Furey 2018). **בקנדה** נמצא כי עומת אנשים בביטחון תזונתי, אנשים החיים באי-ביטחון תזונתי נוטים יותר לסבול מדיכאון וחרדה ולחווה רמות סטרס גבוהות, חוסר שביעות רצון מהחיים והפרעות במצב הרוח. נמצאה גם הסתברות מוגברת לדיכאון אימהי אצל נשים בהיריון החיות באי-ביטחון תזונתי (Borras & Mohamed, 2020), ונמצא שאי-ביטחון תזונתי עלול להשפיע על ההורות, להגביר את רגשות התסכול כלפי ילדים ולהביא לרגישות מופחתת לרמזים של תינוק ולמצוקה שלו (Loopstra, 2018).

לסיכום, אי-ביטחון תזונתי עלול להשפיע השפעה שלילית על ההתפתחות החברתית, הפיזית והפסיכולוגית של ילדים, והשפעותיה של התפתחות לקויה עלולות להימשך גם לגיל ההתבגרות ולבגרות. אצל מבוגרים החיים באי-ביטחון תזונתי נצפו מחלות נלוות למצב זה ובהן חוסרים תזונתיים, אנמיה, סוכרת והשמנת יתר. אי-ביטחון תזונתי עלול לגרום גם לעומס פסיכולוגי ולסטיגמה חברתית (Elgar et al., 2021), ויש לו השפעות חברתיות-כלכליות במונחים של פרודוקטיביות ושל הוצאות בריאות (Carrillo-Álvarez et al., 2021).

4.2 המענים הקיימים לאי-ביטחון תזונתי ויעילותם

לנוכח ההשפעות השליליות הרבות של אי-ביטחון תזונתי והקושי הגלובלי לעמוד ביעד האו"ם להגיע ל'אפס רעב' עד שנת 2030, עולה צורך קריטי במיפוי ויישום של מדיניות ותוכניות להתמודדות יעילה עם התופעה (Lindberg et al., 2023). בפרק זה ייבחן כיצד מדינות בעולם מתמודדות עם אי-ביטחון תזונתי. תחילה תיסקר החקיקה בתחום זה במסגרת אמנות בין-לאומיות ובמדינות מפותחות נבחרות, ולאחר מכן ייסקרו המענים הקיימים לטיפול באי-ביטחון תזונתי, בדגש על פרקטיקות שנמצאו מועילות בהשגת התוצאות הרצויות עבור מי שחיים באי-ביטחון תזונתי על בסיס ראיות ממחקרי הערכה בתחום.

4.2.1 חקיקת 'הזכות למזון' ומדיניות מזון לאומית

יש הטוענים כי אי-ביטחון תזונתי נובע מכך שהזכות למזון אינה מעוגנת כזכות אדם בסיסית מבחינה חוקתית ומשפטית (Sheehy & Chen, 2022). בפרספקטיבה של זכויות יש הכרה בכך שמזון הוא זכות בסיסית של כל אדם ואין לתלות אותה בשווקים, בצדקה או בהחלטות ממשלה. ברמה הבין-לאומית, 'הזכות למזון' מבוססת בחוק הבין-לאומי כחלק מהכרזת האו"ם לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (UDHR), הקובעת את זכות האדם לרמת חיים נאותה, לרבות מזון, ואת זכותו לביטחון במקרים של מחסור מכל סיבה שהיא (Giner & Placzek, 2022). ליבת הזכות למזון מטילה על המדינה את האחריות להבטיח זמינות מזון בר-השגה שיספק את הצרכים התזונתיים של האוכלוסייה באופן שוויוני וללא תלות ברווחה או בעושר של הפרט. יתר על כן, המדינה צריכה להביא בחשבון את הצורך העתידי במזון ולפעול באופן בר-קיימא (OHCHR, 2021). כאשר אדם אינו מצליח לספק את צורכי המזון של עצמו, זכות זו מטילה על המדינה חובה בפועל להתערב ולספק זאת עבורו (Eide, n.d). בהמשך, אמנות בין-לאומית ביססו את הזכות הזאת, כמו האמנה הבין-לאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות (ICESCR) וההכרזה האוניברסלית על מיגור הרעב והת-תזונה (universal declaration on the eradication of hunger and malnutrition). הזכות למזון מבוססת גם באמנות להגנה על קבוצות פגיעות באוכלוסייה, כגון האמנה לזכויות הילד, האמנה לשלילת כל צורות האפליה נגד נשים והאמנה לזכויות

אנשים עם מוגבלות, שנכללת בהן הזכות לגישה לכמות מספקת של מזון איכותי; אמנת האו"ם לזכויות אדם והכנסת היעד של 'אפס רעב' ליעדים בני-קיימה של האו"ם (UN S Development Goals) נועדו להביא לסיום הרעב עד שנת 2030 באמצעות מאמץ משולב של כל המדינות החתומות על האמנה (Sheehy & Chen, 2022). עם זאת, ועל אף עיגון זכויות אלו באמנות כאמור, אין כיום כל פיקוח על החקיקה במדינות להבטחתן (Sheehy & Chen, 2022).

ברמה הלאומית, מדינות ברחבי העולם נוקטות גישות שונות למימוש הזכות לביטחון תזונתי והחובה לספקו. חלקן מפעילות הגנות חוקתיות מפורשות, חלקן נוקטות הגנות חוקתיות מרומזות וחלקן אינן מעגנות זכות זו בחוקה אלא משלבות אותה בחוקי משפחה, במדיניות ובתוכניות. בסקירה שביצעו שיהי וצ'ן (Sheehy & Chen, 2022) נמצא כי יותר מ-30 מדינות הכירו בזכות למזון באמצעות **הגנה חוקתית ישירה: בלרוס, בוליביה, ברזיל, קולומביה, קוסטה ריקה, קובה, הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו, אקוודור, מצרים, פיג'י, גואטמלה, האיטי, הונדורס, קניה, אירן, מלאווי, האיים המלדיביים, מקסיקו, נפאל, ניקרגואה, ניגריה, צפון קוריאה, פנמה, פרגוואי, הפיליפינים, הרפובליקה של מולדובה, איי סיישל, צפון אפריקה, שווייץ, אוקראינה, אוגנדה וזימבבואה, גויאנה וסורינאם** (אמריקה הדרומית). פרט לשווייץ כל המדינות האלה הן מדינות מתפתחות, שהשכיחות של רעב כרוני ושל תת-תזונה בהן גבוהה מזו שבמדינות מפותחות.

תוכניות לאומיות לביטחון תזונתי

על אף היותה מדינה מתפתחת, לפני מגפת הקורונה הייתה **ברזיל** מגדלור וסטנדרט בין-לאומי ליישום לאומי של גישה מבוססת-זכויות לביטחון תזונתי. הצלחתה הייתה בעיקר בזכות אכיפה יעילה של חקיקה, תקנות ומדיניות במטרה לחזק **זמינות, גישה** וכמות מספקת של מזון לתושביה. ממשלת ברזיל הציבה ביטחון תזונתי בראש סדר היום שלה החל בשנת 2003. התוכנית **"Fome Zero"** (אפס רעב) החלה כמדיניות פוליטית ותורגמה למעשה. במסגרתה ניגשה ממשלת ברזיל באופן כוללני לנושא אי-הביטחון התזונתי, העוני וההדרה החברתית, בביסוס מערך מוסדי שקידם שיתופי פעולה ותיאום בין משרדי ממשלה ורמות שונות של הממשל. מטרת התוכנית הייתה להגביר את הגישה למזון בר-השגה ובמסגרתה פחת בברזיל במידה ניכרת מספר התושבים בתת-תזונה. בשנת 2010 שילבה ברזיל את 'הזכות למזון' בחוקתה הפדרלית ובכך הדגימה מחויבות פוליטית ולאומית חזקה למניעת רעב ותת-תזונה בקרב אזרחיה. לאחר מכן הפעילה ברזיל מספר רב של יוזמות ממוסדות, חברתיות וכלכליות כחלק מפעולותיה למנוע רעב ותת-תזונה (כגון תמיכה בבנקי מזון, תוכנית שוברי מזון, מטבחים קהילתיים, עידוד רכישה של תוצרת חקלאית מקומית ועוד). בשנת 2017 הוקמה בברזיל תוכנית לאומית לביטחון תזונתי – **"Prato Para Todos"** (מנה לכולם), אשר חיזקה את מעורבות החברה האזרחית באתגר. בברזיל פועלת **מועצה לאומית לביטחון תזונתי** המורכבת משני-שלישים של נציגות החברה האזרחית ושליש נציגות ממשלתית. מועצה זו מדווחת ישירות לנשיא המדינה ומייעצת לממשלה בכל הקשור לקווים מנחים ולמדיניות לקידום הזכות למזון. עקב מאמציה הניכרים הפחיתה ברזיל בהצלחה את שיעורי התת-תזונה בה ב-82% משנת 2002 לשנת 2014. מספר האנשים הרעבים בברזיל פחת בתקופה זו מ-19 מיליון ל-3.4 מיליון. מפת הרעב העולמית של האו"ם לשנת 2020 הראתה כי שיעורי התת-תזונה בברזיל נשארו מתחת ל-2.5% בשנים 2017–2019. עם זאת, מגפת הקורונה היכתה בברזיל קשות והחזירה אותה למפת הרעב, וכ-55% מכלל אוכלוסייתה, כ-117 מיליון בני אדם, חיים בה באי-ביטחון תזונתי (Sheehy & Chen, 2022).

מהמדינות המפותחות, **שווייץ**, אחת המדינות העשירות בעולם, היא המדינה היחידה שעיינה את 'הזכות למזון' בחוקתה. רוב העם בשווייץ משתכר מספיק כדי לרכוש מזון, ולממשלה יש תוכניות רווחה חזקות ומקיפות התומכות באיכות חיים גבוהה ובקבוצות פגיעות באוכלוסייה. שווייץ היא גם שותפה פעילה ביוזמות ה-FAO למלחמה ברעב העולמי, בייחוד בזמני חירום. לעומת שווייץ, רוב מדינות העולם המפותחות מציעות **הגנה חוקתית מרומזת** ובלתי ישירה לזכות למזון, באמצעות זכויות אחרות, כמו הזכות לחיים, הזכות להתפתחות וכבוד האדם (Sheehy & Chen, 2022). **אוסטרליה**, בדומה לשווייץ, היא אחת המדינות החזקות בביטחון תזונתי, וגם בה יש לרוב האוכלוסייה גישה למזון בריא ומגוון במידה מספקת. אף שהזכות למזון אינה מעוגנת בחוקתה, אוסטרליה ביססה את אחת המסגרות החוקתיות המקיפות ביותר בעולם להבטחת כל ההיבטים של ביטחון תזונתי; היא חוקקה מאות חוקים ותקנות המבטיחים זמינות מזון, גישה למזון ומזון הולם לכול ופיתחה מנגנונים מתפקדים היטב ליישום החקיקה בתחום. נוסף על כך ממשלת אוסטרליה מספקת תשלומים ותמיכות נוספות לקבוצות פגיעות באוכלוסייה כמו עמים ילידים ומעוטי הכנסה (Sheehy & Chen, 2022). נוסף על כך בשנת 2016 החל ביוזמת ממשלת **דרום אוסטרליה** שיתוף פעולה בין משרדי ממשלה, חוקרים באקדמיה וארגונים קהילתיים לסיוע במזון (שילוב של מדיניות, מחקר ופרקטיקה) לפיתוח משותף של כלי מדיניות והכרזה על חזון משותף. בנובמבר 2019 השיקו יחד שר הבריאות והרווחה והשר לשירותים חברתיים של דרום אוסטרליה את '**אמנת הסיוע במזון**' – South Australian food relief charter. 15 ארגוני מגזר שלישי חתמו על אמנה זו ובהם נציגים של ארגוני חלוקה והצלת מזון, ספקי מזון ישירים, עמותות, ארגוני הסברה ושירותים קהילתיים. מטרת האמנה, בראשות ממשלת דרום אוסטרליה, היא לספק חזון ומערך עקרונות מנחים למגזר הסיוע במזון, להקלה מיטבית במתן הסיוע. במסמכי האמנה מובעת מחויבות למטרות משותפות של שיתוף פעולה והשפעה קולקטיבית ליצירת שירות איכותי ולשיפור התוצאות ברמת מקבלי השירות, ובכלל זה: הגברת הביטחון התזונתי של תושבי דרום אוסטרליה ושיפור התוצאות הבריאותיות שלהם; בניית סטנדרטים כלל-מגזריים לפרקטיקה הטובה ביותר לסיוע במזון; יצירת הזדמנויות לאנשים לפתח מיומנויות ויכולת לצאת מאי-ביטחון תזונתי והכשרת כוח-אדם מיומן ובר-קיימה בתחום הסיוע במזון (Pettman et al., 2022).

בשנים האחרונות מדינות נוספות פועלות להרחבת החקיקה ולגיבוש **מדיניות מזון לאומית** בניסיון להתמודד עם אי-ביטחון תזונתי בתחומן. למשל, בשנת 2019 גיבשה ממשלת **קנדה** לראשונה מדיניות מזון לאומית – **Food Policy for Canada (FPC)**. הצהרת החזון של תוכנית זו כוללת מטרה מרכזית ושאיפה שאנשים בקנדה יוכלו לגשת לכמות מספקת של מזון בטוח, מזין ומגוון מבחינה תרבותית (Deaton & Scholz, 2022). יעילות ה-FPC בהפחתת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי בקנדה תלויה בעיקר במידה שבה ההתערבויות יצליחו להגדיל ביעילות את הכנסת משקי הבית ו/או לטפל בנושאים כלכליים כמו מחירי המזון, עלויות הדיור וכו' (Deaton & Scholz, 2022). ב-FPC נקבעו ארבעה תחומי פעולה: (1) גישה למזון בריא בקהילות קנדה; (2) העדפת מזון קנדי מקומי על מזון מיובא; (3) ביטחון תזונתי בקהילות הצפון ובקרב הילידים; (4) הפחתת פסולת מזון (AAFC, 2019). בתחום הגישה למזון בריא ה-FPC מתבססת על קרן תשתיות מזון מקומיות (**The Local Food Infrastructure Fund**). **LFIF**, יוזמה שפותחה לחמש שנים (2019–2024) כחלק ממדיניות המזון של ממשלת קנדה בעלות של 70 מיליון דולר קנדי ועתידה להסתיים ב-31 במרץ 2024. הקרן מממנת פרויקטים לחיזוק מערכות המזון ושיפור הגישה למזון של קבוצות חלשות באוכלוסייה בשני רבדים מרכזיים: הראשון מתמקד בשיפור התשתיות והציוד הקשור לגישה למזון של ארגונים מבוססי-קהילה (כגון מטבחים, גינות קהילתיות, ציוד לקירור, אחסון מזון, הובלת מזון וכדומה), והשני תומך בפרויקטים גדולים השואפים להפחית

את אי-הביטחון התזונתי באמצעות מערכות מזון מקומי משופרות ובנות-קיימה. הממשלה משקיעה כ-25 מיליון דולר קנדי במסע פרסום המעודד צריכת מוצרים חקלאיים קנדיים ו-20 מיליון דולר קנדי בדרכים חדשניות לצמצום בזבז מזון ולהצלת מזון (Government of Canada, 2022). ראוי לציין אסטרטגיה ישנה יותר להפחתת העוני, שהופעלה בקנדה בשנים 2005–2014 במשך 10 שנים, בפרוינציית **ניופאונדלנד ולברדור**. לאסטרטגיה זו, אף שלא תוכננה במפורש לטפל באי-ביטחון תזונתי, הייתה השפעה מהותית בהפחתתו, על ידי שיפור הנסיבות הפיננסיות של משקי הבית באמצעות התערבויות כמו ביטול או הפחתה של מיסי הכנסה מחוזיים עבור משקי בית בעלי הכנסה נמוכה ובינונית, הגדלת שכר המינימום בארבעה דולר קנדי לשעה במשך ארבע שנים, הגדלת תעריפי הסיוע הסוציאלי והצמדתם לאינפלציה, הגדלת הפטור ממס על נכסים נזילים, הגדלת הכנסה למקבלי סיוע סוציאלי ועוד. עקב זאת פחתה בשנים 2007–2012 השכיחות של אי-ביטחון תזונתי בקרב מקבלי סיוע סוציאלי בניופאונדלנד ובלברדור בכמעט מחצית (44%), היקף חסר תקדים, בעיקר בקרב עובדים במשרה מלאה אך גם בקרב עובדים במשרה חלקית, ושיעור אי-הביטחון התזונתי בקרב משקי בית המדווחים על הכנסה כלשהי מסיוע סוציאלי ירד מ-59.9% בשנת 2007 ל-33.5% בשנת 2012 (Loopstra et al., 2015).

בסקוטלנד פרסמה הממשלה בתחילת שנת 2021 הצהרת מדיניות על גישת זכויות אדם להתמודדות עם אי-ביטחון תזונתי, ובאוקטובר 2021 השיקה טיוטת תוכנית לאומית לסיוע בהפחתת אי-הביטחון התזונתי בסקוטלנד באופן שיוביל לביטול ההסתמכות על בנקי מזון. טיוטת התוכנית תומכת בגישה כוללת מניעתית הכוללת פעולות להגדלת ההכנסות מעבודה ומביטוח לאומי; הוזלת יוקר המחיה; תמיכה **בגישה למזון** חירום במידת הצורך; שיתוף 'מומחים מניסיון', ובהם אנשים המשתמשים בשירותים ואנשים המספקים שירותים, בתכנון מסגרות ניטור והערכה ובאיסוף וניתוח הנתונים – הכול כדי לוודא שלכולם יש הכנסה מספקת כדי שיוכלו להרשות לעצמם מזון המתאים לצורכיהם ולהעדפותיהם. בצעדים אלו נכללים סיוע פיננסי וייעוץ כספי לצד שירותי תמיכה כוללניים על פי הצורך (Archer et al., 2021; Scottish Government, 2021). ביוני 2023 פורסמה תוכנית "ראשית כסף: לקראת סיום הצורך בבנקי מזון בסקוטלנד" הכוללת פעולות שינקטו בין השנים 2023–2026 להפחתת הצורך במעני מזון לשעת חירום (כמו בנקי המזון) ובהן: תוכניות לתמיכה כספית בזמני חירום לצד ייעוץ וסיוע במימוש זכויות; בחינת מודלים חדשים המספקים סיוע מידי; הקמת קרנות תמיכה בזמני משבר; חיזוק שיתופי פעולה בין מגזר ציבורי ומגזר שלישי; שירותי ייעוץ כספי בחינם; חיזוק מענים קהילתיים חברתיים ועוד (Scottish Government, 2023).

לסיכום, 'הזכות למזון' מבוססת באמנות בין-לאומיות אך אינה מעוגנת בחוקה של רוב המדינות המפותחות. הגישה שדורשת ממדינות מפותחות לעגן בחקיקה את הזכות למזון, מבקשת לתת מענה לכלל ממדי הביטחון התזונתי: גישה, זמינות, שימוש ויציבות של כל השלושה לאורך זמן. במדינות מפותחות הממד הבולט ביותר הוא **גישה למזון**, המתבטא בעיקר בקושי כלכלי של בעלי הכנסות נמוכות לרכוש מזון. מעבר לצורך שעולה בחקיקה הצהרתית אשר מבטאת קבלת אחריות של המדינה על הספקת מזון לכלל תושביה, בשנים האחרונות מדינות מפותחות מתחילות להכיר בצורך לפתח תוכנית מזון לאומית מעוגנת בחקיקה במטרה להתמודד עם אי-ביטחון תזונתי, תוך הקצאת משאבים וביסוס תוכניות כוללניות רב-ממדיות וארוכות-טווח ובשותפות עם האנשים הנעזרים בשירותים.

4.2.2 סיוע ממשלתי להפחתת אי-ביטחון תזונתי

בתחום הסיוע במזון משתתפים מגוון רחב של גורמים ובעלי עניין ומושקע שילוב של משאבים ציבוריים ופרטיים. מאחר וכאמור לעיל, עיקר הקושי של אנשים באי-ביטחון תזונתי במדינות מפותחות אינו נוגע לממד **זמינות המזון** אלא בעיקר לממד **הגישה למזון** והשימוש במזון, בסעיף זה יפורטו דרכים מרכזיות שממשלות במדינות מפותחות נוקטות להפחתת אי-ביטחון תזונתי באמצעות דגש על הגברת הגישה למזון, אם באמצעות הגדלת הכנסות משק הבית וצמצום העוני או באמצעות מתן סיוע ישיר במזון או בשוברי מזון. וכן יפורטו מענים לעידוד שימוש נכון יותר במזון.

סיוע ממשלתי להגדלת הכנסות משקי הבית

מענים אשר מבקשים להגדיל את הכנסות משקי הבית מתבססים על הממצאים שהבאנו לעיל בפרק המבוא אשר מצאו כי במדינות מפותחות, עוני והכנסת משק הבית הם אלו שקובעים את היכולת הכלכלית של האדם לרכוש מזון ושההכנסה היא המנבא העיקרי והחזק ביותר של ביטחון תזונתי (Loopstra, 2018). ככל שההכנסה של משק הבית יורדת, הסיכון לאי-ביטחון תזונתי עולה. נוסף על כך, משקי בית עם הכנסה נמוכה מאוד נמצאים בסיכון גבוה בהרבה להיות באי-ביטחון תזונתי חמור (PROOF, n.d-a). לאור זאת, רוב המדינות בעלות ההכנסה הגבוהה מספקות סיוע כספי לאוכלוסיות פגיעות כמו משקי בית עם ילדים, קשישים ומשקי בית עם הכנסות נמוכות. זאת, באמצעות תמיכה כספית ייעודית לקניית מזון; העברות תשלומים כגון הבטחת הכנסה או השלמת הכנסה; או באמצעות הטבות אוניברסליות כמו קצבת ילדים או קצבת זקנה (Loopstra, 2018). יתר על כן, סיוע סוציאלי בשילוב עם מדיניות של הגדלת שכר המינימום ותמיכות כלכליות מעלים ישירות את ההכנסה של משקי הבית וכך גם מפחיתים את הסיכון לאי-ביטחון תזונתי (Men et al., 2021). מטרתן של תוכניות ממשלתיות המספקות תמיכה כספית ישירה למשקי בית שהכנסתם נמוכה היא לשפר את הגישה שלהם לצרכים בסיסיים (Fernald & Gosliner, 2019) ולהבטיח רמת מינימום של ביטחון תזונתי למשקי בית פגיעים (Slater et al., 2014). תוכניות אלו הפכו לאמצעי שכיח להגנה חברתית שנהנים ממנו כמיליארד בני אדם ב-186 מדינות (Manley et al., 2020). **בסיס הראיות לעילותן של תוכניות אלו הולך וגדל, ומחקרים רבים מראים שהתערבויות אלו מפחיתות אי-ביטחון תזונתי של משקי בית בתחתית רמות ההכנסה** (Brown & Tarasuk, 2019; Ionescu-Iltu et al., 2015; Men et al., 2021). להלן פירוט כמה רכיבים לדוגמה של מדיניות לאומית המפחיתה אי-ביטחון תזונתי (PROOF, n.d-b).

- **קצבאות זקנה ציבוריות** – מדיניות של תמיכה כספית בזקנים באמצעות פנסיה אוניברסלית הניתנת לכל האזרחים הוותיקים בני 65 ויותר בשילוב עם השלמת הכנסה במזומן לזקנים שהכנסתם נמוכה. תוכניות הפנסיה הציבורית של **קנדה** לזקנים הן דוגמה לאופן שבו מדיניות עשויה להגן מפני אי-ביטחון תזונתי על ידי שיפור יציבות ההכנסה של משקי הבית (McIntyre et al., 2016). מחקר הראה שהסיכון לאי-ביטחון תזונתי עבור מבוגרים בקנדה בעלי הכנסה נמוכה פחת בחצי ברגע שהפכו זכאים לתוכניות עבור זקנים בגיל 65, וההכנסה מתוכניות הפנסיה הייתה משתלמת יותר מההכנסות באמצעות תוכניות סיוע סוציאלי שאותם אנשים היו זכאים להן לפני גיל 65 (McIntyre et al., 2016). נמצא כי בעקבות מדיניות זו שיעור אי-הביטחון התזונתי בקרב זקנים הוא מהנמוכים ביותר בקנדה (Mah et al., 2022; McIntyre et al., 2016).
- **קצבת ילדים** – מדיניות של תמיכה ממשלתית כספית במשפחות עם ילדים בעלות הכנסות נמוכות או ללא הכנסה כלל. מסקירה שנערכה ב-142 מדינות עלה כי בממוצע, אי-ביטחון תזונתי, מתון או חמור, גבוה יותר ב-4 נקודות האחוז במשקי בית עם לפחות

ילד אחד מתחת לגיל 15, מאשר במשקי בית ללא ילדים (מהם, אי-ביטחון תזונתי חמור גבוה יותר ב-2 נקודות האחוז). עם זאת, הסיכון הנוסף לאי-ביטחון תזונתי במשקי בית עם ילדים נמוך יותר במדינות המספקות תמיכה כספית למשפחות אלו (לפי מבחן הכנסה או תמיכה אוניברסלית), מאשר במדינות שמספקות תמיכה כספית נמוכה או כלל אינן מציעות תמיכה (Reeves et al., 2021a). בניתוח בין-לאומי נוסף נמצא קשר שלילי בין הוצאות הגנה סוציאלית לילד ובין אי-ביטחון תזונתי (Fernald & Gosliner, 2019). ברמת המדינה נמצא כי מדינות שהפעילו מדיניות לתמיכה כספית במשפחות עם ילדים היו בעלות ממוצע אי-ביטחון תזונתי נמוך מאלו שלא נקטו מדיניות זו. יתר על כן, נמצא כי מדיניות זו הפחיתה את הרמות החמורות ביותר של אי-ביטחון תזונתי, והשפעתה הייתה הגדולה ביותר בקרב משפחות מעוטות הכנסה (Reeves et al., 2021a) ומשפחות חד-הוריות (Schmidt et al., 2016). בכך מדיניות זו הפחיתה לא רק את ממוצע אי-הביטחון התזונתי בקרב משפחות עם ילדים בעלות הכנסה נמוכה או ללא הכנסה כלל, אלא גם את אי-השוויון באי-ביטחון תזונתי, בהענקת תמיכה מרבית למשקי הבית העניים ביותר (Slater et al., 2014). למשל **בקנדה**, תוכנית ההטבות האוניברסלית לטיפול בילד (Canada Child Benefit, CCB), התומכת במשקי בית עם ילדים מתחת לגיל 18, היא רכיב מרכזי באסטרטגיה הפדרלית להפחתת העוני. מחקר על יישום ה-CCB הראה כי ההשפעה הגדולה ביותר של קצבאות אלו היא על משפחות בעלות ההכנסה הנמוכה ביותר, הנמצאות בסיכון הגבוה ביותר לאי-ביטחון תזונתי בכלל ולאי-ביטחון תזונתי חמור בפרט. נמצא שאומנם לא הייתה ירידה בשכיחות הכוללת של אי-ביטחון תזונתי בקרב משפחות עם ילדים בעקבות כניסת ה-CCB, אבל השכיחות של אי-ביטחון תזונתי חמור בקרב משפחות מעוטות הכנסה ירדה בשליש. הפחתת אי-ביטחון תזונתי חמור חשובה במיוחד, לנוכח התוצאות הבריאותיות השליליות הקשורות אליו. לפיכך נמצא כי לתוכנית יש פוטנציאל לסייע באופן מקסימלי במיקוד כספים רבים יותר למשפחות בעלות ההכנסה הנמוכה ביותר (Brown & Tarasuk, 2019). בבחינת ההשפעה של קצבת ילדים אוניברסלית – תוספת של 100 דולר קנדי לכל ילד מתחת לגיל שש ברחבי קנדה – נמצא כי בהשוואה בין משפחות הזכאיות לגמלה זו למשפחות שאינן זכאיות לה, הכנסה זו הפחיתה את אי-הביטחון התזונתי ב-4.2 נקודות האחוז. השפעה זו הייתה גבוהה יותר כשהדגימה הוגבלה למשקי בית שהכנסתם נמוכה מההכנסה החציונית (Ionescu-Iltu et al., 2015).

בסקירה לבחינת הקשר בין הוצאה חברתית של מדינות ובין השכיחות של עוני ושל אי-ביטחון תזונתי בשנים 2014–2016 נמצא כי השקעה רחבה יותר בשירותים למשפחות עם ילדים במדינות גבוהות-הכנסה קשורה לשכיחות נמוכה יותר של עוני ושל אי-ביטחון תזונתי במשקי בית אלו. למשל **בארה"ב**, שהוציאה רק 0.6% מהתמ"ג (תוצר מקומי גולמי) על משפחות עם ילדים (Fernald & Gosliner, 2019), שכיחות אי-הביטחון התזונתי בקרב משפחות עם ילדים הייתה 20% (Pereira et al., 2021), ולעומת זאת במדינות כמו **קוריאה**, **גרמניה** ו**יפן**, שהוציאו בין 1% ל-2% מהתמ"ג על משפחות, שכיחות אי-הביטחון התזונתי בקרב משפחות עם ילדים הייתה 5% או פחות (קוריאה וגרמניה – 5%, יפן – 1%). גם במעט המדינות שמוציאות את השיעור הגבוה ביותר מהתמ"ג על שירותים למשפחות, כמו **נורווגיה** ו**שוודיה**, שהוציאו על שירותים למשפחות 3%–3.5% מהתמ"ג, שיעורי אי-הביטחון התזונתי במשקי בית עם ילדים היו 5% או פחות (נורווגיה – 5% ושוודיה – 4%). בהקשרים של טיפול בעוני נמצא כי בממוצע במדינות ה-OECD, עלייה של 1% בקירוב בהוצאה החברתית במדינה מקושרת להפחתה של 1% בשיעור העוני בקרב ילדים. עם זאת מודגש כי כדי להוציא מעוני את המשפחות שהכנסותיהן הן הנמוכות ביותר נדרשים שינויים גדולים הרבה יותר בתנאים הכלכליים (Fernald & Gosliner, 2019).

■ **הגדלת שכר המינימום** – מדיניות של הגדלת שכר המינימום היא אחת הדרכים שבהן ממשלות יכולות להפחית אי-ביטחון תזונתי של משקי בית עובדים בעלי הכנסה נמוכה. למשל, מחקר בקנדה הראה שעלייה של דולר קנדי אחד בשכר המינימום קשורה להסתברות נמוכה ב-5% לחוות אי-ביטחון תזונתי, ועלייה של 1,000 דולר קנדי בהכנסה שנתית של משק בית קשורה להסתברות נמוכה ב-5% לאי-ביטחון תזונתי חמור (Men et al., 2021).

■ **תמיכה סוציאלית** – מדיניות של סיוע סוציאלי למשקי בית בעלי הכנסה נמוכה היא דרך של ממשלות להגדיל את ההכנסות של משקי בית ואת הגישה שלהם לשירותים. הסיוע ניתן במגוון דרכים, ובהן: סיוע בשכר דירה, סבסוד מסגרות חינוך, סיוע בהוצאות בריאות ותוכניות לתמיכה כספית במסגרת מחלקות הרווחה המקומיות. הראיות להשפעתן של תוכניות תמיכה סוציאלית על אי-ביטחון תזונתי הן מעורבות; למשל בארה"ב נמצא כי תוכניות רווחה להגדלת ההכנסה של משפחה וזכויות המזון שלה ב-1,000 דולר אמריקני הפחיתו את אי-הביטחון התזונתי ב-1.1 נקודות האחוז (Schmidt et al., 2016). בדומה, במחקר שבחן את ההשפעות של הוצאות הגנה סוציאלית ברחבי אירופה שכללו סיוע בדיוור ואת הקשר בין ובין אי-ביטחון תזונתי נמצא כי בשנות המיתון הגדול באירופה, במדינות שבהן היו רמות נמוכות של השקעת הוצאות הגנה חברתית לנפש, עלייה באבטלה וירידה בשכר נמצאו קשורות לאי-ביטחון תזונתי יותר מאשר במדינות שבהן ההוצאות על הגנה סוציאלית היו גבוהות יחסית (Loopstra et al., 2016). עם זה, ועל אף תרומתו של סיוע סוציאלי לאנשים באי-ביטחון תזונתי, ניכר כי במקרים רבים אין די בסיוע שניתן כדי להוציא אנשים ממצב של אי-ביטחון תזונתי. למשל בקנדה קבלת סיוע סוציאלי היא בין המנבאים החזקים ביותר של אי-ביטחון תזונתי ברמת האוכלוסייה, ואי-ביטחון תזונתי חמור נפוץ הרבה יותר במשקי בית הנשענים על סיוע סוציאלי (Tarasuk et al., 2022). נוסף על כך רוב משקי הבית החיים באי-ביטחון תזונתי משתתפים באופן פעיל בכוח העבודה, מה שמצביע על כך שרשת הביטחון הסוציאלית הממשלתית, בהיקפה הקיים, אינה מספיקה כדי להתמודד עם בעיית אי-הביטחון התזונתי (Mah et al., 2022). אפשר לייחס זאת בין היתר גם למצב ההתחלתי המורכב והקשה של אנשים אלו, אשר לעיתים קרובות מתמודדים עם עוני וגורמי סיכון רחבים יותר (ראו פירוט מאפייני האוכלוסייה באי-ביטחון תזונתי בסעיף 4.1.2). על כן נראה שנדרש שילוב של פעולות הגנה כדי להתמודד עם התופעה המורכבת. **נמצא כי שילוב של סיוע סוציאלי, תמיכה כספית ייעודית למזון והרחבת תוכניות ביטוח לאומי הביאו להפחתה ניכרת ומובהקת באי-ביטחון תזונתי בקרב משקי בית זכאים** (Li et al., 2016).

יש בספרות מחלוקת רווחת בשאלה אם עדיפה תמיכה ממשלתית במזון, בשוברי מזון או בכסף ('cash versus food' debate). מצד אחד נמצא שכאשר משקי בית במצב של אי-ביטחון תזונתי מקבלים הכנסה נוספת הם מוציאים אותה בדרכים המשפרות את הביטחון התזונתי שלהם (PROOF, n.d-b). במחקר מטא-אנליזה נמצא כי תוכניות הגנה סוציאלית משפרות הן את כמות המזון הן את איכות המזון שמקבלי השירות צורכים. תוכנית הגנה סוציאלית ממוצעת מעלה את ערך ההוצאה על מזון או המזון הנצרך ב-13%. נמצא כי משקי הבית משתמשים בכספים אלו כדי לשפר את איכות התזונה שלהם ומגדילים את צריכת הקלוריות של מזונות מן החי, שיש להם יתרונות תזונתיים משמעותיים (Hidrobo et al., 2018). כמו כן נטען כי בטווח הארוך תמיכה כספית ושוברי מזון יעילים יותר מסיוע במזון (Gentilini, 2016), בכך שהם מביאים לשיפור הגישה למזון ובעקיפין מסייעים בקבלת החלטות תזונתיות טובות יותר. באופן זה, מתן יכולת לרכוש מזון זמין בכמות מספקת ובמחיר בר-השגה מקילה על משפחות ברכישה ובצריכה של אוכל בריא יותר (Durao et al., 2020). עוד נטען כי שוברי מזון יעילים יותר מתמיכה כספית בהגדלת ההוצאה של

משקי בית על רכישת מזון (Giner & Placzek, 2022). מצד שני, במחקרים אחרים לא נמצא שתוכניות מבוססות מזון היו יעילות יותר מתוכניות מבוססות כסף (Schmidt et al., 2016), אלא שתיהן גם יחד נמצאו קשורות לירידה באי-ביטחון תזונתי (Loopstra, 2018; Oronce et al., 2021; Schmidt et al., 2016).

לסיכום, מדינות מפותחות רבות מציעות סיוע ממשלתי כספי למשקי בית שהכנסותיהם נמוכות או שאין להם הכנסות כלל באמצעות תמיכה כספית ייעודית למזון, בהבטחת הכנסה, בקצבאות אוניברסליות ובתמיכה סוציאלית, כדי להגדיל את הגישה שלהם למזון ולצרכים בסיסיים אחרים. הספרות המקצועית מצביעה על כך שקצבאות הממוקדות בקבוצות פגיעות באוכלוסייה, כמו זקנים וילדים, מסייעות בהפחתת אי-הביטחון התזונתי בהן, ובעיקר במשקי בית ברמות ההכנסה הנמוכות יותר ובקרב החיים בתנאים החמורים יותר של אי-ביטחון תזונתי. בכך תמיכה ממשלתית כספית מסייעת לא רק בהפחתת אי-הביטחון התזונתי, אלא גם בהפחתת אי-השוויון, הפוגע במשקי הבית הפגיעים ביותר. עולה מכך שתמיכה סוציאלית לבדה אינה מספיקה כדי להפחית אי-ביטחון תזונתי, ונדרשת פעולה מקיפה ומשולבת של הגדלת הכנסת משקי הבית, הן דרך תמיכות והטבות סוציאליות, הן בתמיכה ממשלתית כספית והן בהגדלת שכר המינימום, אשר תאפשר למשקי בית עובדים להתפרנס בכבוד ולדאוג לצורכיהם הבסיסיים.

סיוע ממשלתי ישיר במזון או בשוברי מזון

מדיניות של סיוע ממשלתי במזון במדינות מפותחות מיושמת לעיתים על בסיס מבחני הכנסה, במטרה להגיע לקבוצות העניות והפגיעות ביותר באוכלוסייה, כגון ילדים ותינוקות, זקנים ועוד. בסעיף זה יסקרו דוגמאות ממדינות מפותחות בעולם לתוכניות של שוברי מזון מבוססות הכנסה, אשר לוו במחקרי הערכה לבחינת יעילותן בהפחתת אי-ביטחון תזונתי; לאחר מכן יסקרו תוכניות ייעודיות המתמקדות בקבוצות אוכלוסייה ספציפיות הנחשבות פגיעות במיוחד: ילדים, אימהות ותינוקות וסטודנטים. לבסוף יסקרו תוכניות לקידום תזונה בריאה בקבוצות אלו.

תוכניות שוברי מזון מבוססות הכנסה

מטרתן של תוכניות שוברי מזון היא לשפר את הגישה למזון של משקי בית במצבי פגיעות וכך להגביר את הביטחון התזונתי שלהם. בהתאם להסדרים הארגוניים, אפשר להשתמש בשוברי מזון בחנויות או בשווקים ייעודיים. אופן תמיכה זה נמצא בשימוש רחב במדינות בעלות הכנסה נמוכה ובינונית. הזכאות להסתייע בתוכניות של שוברי מזון תלויה על פי רוב בהכנסה של משק הבית ובסטטוס האישי והמשפחתי. תוכניות מסוימות מכוונות לקטגוריות משקי בית מסוימות, כגון משקי בית עם אישה בהיריון וילדים צעירים, משקי בית חד-הוריים ומשקי בית עם ילדים, סטודנטים או זקנים (Rizvi et al., 2021).

בארצות הברית, תוכנית הסיוע באספקת מזון – Supplement Nutrition Assistance Program (SNAP) – נחשבת למענה המרכזי של הממשלה הפדרלית לאי-ביטחון תזונתי. תוכנית זו מספקת סיוע כלכלי לאמריקנים בעלי הכנסה נמוכה ואפשרות לרכוש מזון בחנויות המשתתפות בה. לתוכנית כיסוי רחב והיא מספקת הטבות לכאחד מכל שמונה אמריקנים. הטבות SNAP מחושבות על סמך נוסחה פדרלית מורכבת הקובעת את ההכנסה החודשית "נטו" של המשפחה לאחר ניכוי עלויות דיור, טיפול ביילדים והוצאות רפואיות. הקריטריונים לזכאות דורשים שלמשקי הבית יהיו חסכונות ונכסים שאינם גבוהים מ-2,250 דולר אמריקני, הכנסה חודשית ברוטו בשיעור 130% או פחות מקו העוני (כ-26,000 דולר אמריקני לשנה למשפחה של שלוש נפשות) והכנסה

נטו השווה לקו העוני או קטנה ממנו (כ-20,400 דולר אמריקני בשנה) (Loopstra, 2018). בשנת 2022 משק בית של שלוש נפשות ללא כל הכנסה קיבל הטבה מקסימלית של 658 דולר אמריקני לחודש, בעוד משק בית עם הכנסה חודשית נטו של 1,000 דולר קיבל הטבות של 358 דולר ($0.3 \times 658 = 1,000$). בכל שנה נדרשים המשתתפים בתוכנית לעבור אישור מחדש, כפוף להכנסות (Sheehy & Chen, 2022). במקרים מסוימים, קבלה לתוכנית SNAP הופכת אוטומטית את המשתתפים לזכאים לסיוע בתוכנית נוספות, כגון ארוחות בית ספר, חינוך, הטבות של תוכנית סיוע במזון לאימהות, לילדים ולתינוקות (WIC ותוכנית Head Start) לגיל הרך, הכוללת מענה חינוכי, בריאותי ותזונתי מקיף ושירותים להורים כגון הדרכה והעצמה הורית (Schanzenbach, 2023). בזמן מגפת הקורונה הממשלה נקטה פעולות להגדלת היקף התוכנית; מפברואר 2020 עד יוני 2021 גדל מספר המסתייעים ב-SNAP ב-15% (מ-37 מיליון בני אדם ל-42 מיליון) וההוצאות הכוללות של הממשלה הפדרלית על התוכנית גדלו ב-116% (מ-4.5 מיליארד דולר אמריקני לחודש ל-9.7 מיליארד דולר לחודש) (Berg & Gibson, 2022). בשנת הכספים 2021 תוכנית SNAP סייעה ל-41.5 מיליון אנשים בחודש והעלות הכוללת שלה הייתה יותר מ-113 מיליארד דולר. כמחצית מכלל המשתתפים בתוכנית (44%) הם ילדים וכ-31% מכלל הילדים בארצות הברית בני ארבע ומטה משתתפים בה (Sheehy & Chen, 2022).

ממצאים על יעילות תוכנית SNAP על פי מחקרי הערכה:

- נמצא כי תוכנית SNAP מפחיתה את הסבירות לאי-ביטחון תזונתי ב-7 נקודות האחוז (Swann, 2017). להשתתפות בתוכנית נקשרו תוצאות חיוביות רבות מלבד שיפור אי-הביטחון התזונתי, ובהן השפעות על המגוון התזונתי (Gordon et al., 2017), בריאות טובה יותר בדיווח עצמי ב-11% (Gregory & Deb, 2015), כחות ביקורים במיון בזמן ההיריון (Arteaga et al., 2018), שיפור באסטמה (Heflin et al., 2019) ובלחץ דם גבוה (Ojinnaka & Heflin, 2018), בד בבד עם הפחתה בהוצאות הבריאות (Berkowitz et al., 2017; Fernald & Gosliner, 2019). נמצאו גם יתרונות רבים נוספים, כמו שיפור בתזונה ובהישגים אקדמיים, שימוש משופר בשירותי בריאות ותחושת יעילות עצמית לטווח ארוך (Miller & Thomas, 2020).
- נמצא כי השתתפות בתוכנית SNAP מקטינה את הסיכון למצוקה פסיכולוגית בבגרות הצעירה הקשורה לאי-ביטחון תזונתי בילדות. השתתפות המשפחה בתוכנית עשויה להשפיע לחיוב על בריאות הנפש של הילד ועל התפתחותו עקב הפחתת המתח ההורי, הגברת רווחת ההורים, שיפור יחסי ההורים והילדים ושיפור התפקוד המשפחתי הכללי (Pryor et al., 2023).
- השתתפות ב-SNAP הוכחה כמשפרת את תזונת הילד (Bitler, 2016). ילדים במשקי בית שהשתתפו בתוכנית במשך שישה חודשים נמצאו בסבירות נמוכה יותר בשליש לאי-ביטחון תזונתי מילדים שאושרו לאחרונה ל-SNAP אך טרם קיבלו את הסיוע (Mabli & Worthington, 2014). עם זאת נמצא כי לעיתים קרובות יתרונות SNAP אינם מספיקים כדי לענות על צרכי ההורים לאפשר תזונה מאוזנת לכל בני הבית (Gundersen & Seligman, 2022).
- נמצא ש-SNAP מגדילה 'הסתגלות עצמית' כלכלית כפי שנמדדה ברווחים ובהכנסה משפחתית, תעסוקה בסיום התיכון ועוני בעתיד (Hoynes et al., 2016).
- משקי בית הזכאים לשוברי מזון נוטים להיות באי-ביטחון יותר ממשקי בית שאינם זכאים, מה שמצביע על מצבן הראשוני של משפחות אלו מעצם זכאותן להשתתף בתוכנית ועל התמקדות התוכניות בקבוצות הפגיעות ביותר באוכלוסייה מחד גיסא, ועל הקושי למלא את כל צרכיהן מאידך גיסא. כך, בעוד 11% מכלל משקי הבית האמריקנים חוו חוסר ביטחון תזונתי בשנת

2018, 47.5% מכלל משקי הבית שהשתתפו בתוכנית SNAP היו באי-ביטחון תזונתי (Miller & Thomas, 2020). לצד זה נמצא כי למשתתפים ב-SNAP יש הסתברות נמוכה ב-20% להיות באי-ביטחון תזונתי לעומת אנשים באי-ביטחון תזונתי שאינם משתתפים בתוכנית, והדבר מצביע על תרומתה בהפחתה הראשונית של אי-ביטחון תזונתי במשקי הבית המשתתפים בה (Giner & Placzek, 2022).

בקוריאנה, הממשלה מספקת מגוון תוכניות תמיכה במזון לצורך התמודדות עם ההשפעות השליליות של אי-ביטחון תזונתי המשקף לטענתם גם אי-שוויון תזונתי. כלומר, אי-שוויון ביכולת הגישה של אנשים למזון. תוכנית קופונים להנחה ברכישת אורז למשקי בית שהכנסתם נמוכה מספקת עד 10 ק"ג אורז לאדם שהכנסת משק ביתו קטנה מ-50% מההכנסה החצינית הסטנדרטית. בשנת 2020 נמכרו 117,000 טונות אורז בתלושי הנחה עבור 975,000 בני אדם. כמו כן מופעלות בקוריאנה תוכניות תמיכה במזון לנשים בהיריון ותוכניות תמיכה בצריכת פירות לילדים, ללא מבחני הכנסה. תוכנית מרכזית נוספת שמופעלת בקוריאנה בשנים האחרונות במתכונת ניסוי היא תוכנית סיוע בשוברי מזון – Food Voucher Assistance Program – (FVAP), המבוססת על תוכנית SNAP ומספקת שוברים לרכישת מזון למשקי בית זכאים שהכנסתם נמוכה. שלא כמו SNAP, תוכנית זו מכוונת לרכישת סוגי מזון מסוימים בלבד, במטרה למנוע רכישת מזון שאינו בריא או מוצרים שאינם מזון. המטרה המרכזית בתוכנית זו היא לשפר את כמות ואיכות התזונה במשק הבית ולהגביר את הצריכה של מוצרים חקלאיים. השובר מאפשר רכישת מזונות חקלאיים ספציפיים ובהם פירות וירקות טריים, חלב, בשר טרי, דבש, טופו, ירקות מעובדים פשוטים ודגנים. המוצרים הכלולים בתוכנית הם מקומיים בלבד ולא נכללים בה מוצרים מיובאים, במטרה להגביר את ההשפעה הכלכלית החיובית של התוכנית על המשק המקומי. כחלק מתוכנית הפיילוט הועמדו לרשות משקי הבית גם שוברים אלקטרוניים (כרטיסי EBT) שאפשר להשתמש בהם לקניית מזון מקוונת ולא מקוונת. השובר האלקטרוני מציע עלויות תפעול נמוכות ופונקציית ניטור השימוש דרך מערכת ממוחשבת בחנויות המשתתפות, המאפשרת ניתוח של הנתונים (Rizvi et al., 2021). במסגרת התוכנית זכאי יחיד במשק בית מקבל הטבות של שובר מזון בשווי 40,000 וון קוריאני (כ-31 דולר אמריקני) בחודש. הסכום משתנה בהתאם למספר הנפשות במשק הבית, בשימוש בשורש ריבועי של גודל משק הבית. התוכנית יושמה כפיילוט ב-15 מחוזות בשנת 2022 ומיועדת להתרחב לרמה הלאומית בשנת 2025 (Jee & Kim, 2023).

ממצאים על יעילות התוכנית על פי מחקרי הערכה:

- במחקר הערכה של התוכנית נבחנו 1,200 משתמשים בשלושה אזורים, במדידה לפני ואחרי ההתערבות והשוואה לקבוצת ביקורת. נבחנו משקל המזון הנרכש והערכת השיפור התזונתי לפי אינדקס מזון בריא ונמצא כי התוכנית השיגה את מטרתה והגבירה את כמות הצריכה ואת איכות המזון עבור משקי בית שהכנסתם נמוכה. כמו כן נמצאה השפעה כלכלית חיובית על המשק החקלאי המקומי (Jee Kim & Kim, 2023).

ארגנטינה חוותה משבר חברתי בשל רמות גבוהות של עוני, שהחמירו בעקבות מגפת הקורונה והשפעותיה על אובדן עבודה והכנסה. לפי דוח של יוניסף משנת 2022, 19% מכלל משקי הבית בארגנטינה דילגו על ארוחה אחת לפחות מדי יום עקב הכנסה לא מספקת (Moreno, 2023). נוסף על כך 52% מכלל הילדים והמתבגרים חיו בעוני כספי. 13% מכלל הילדים מתחת לגיל 18 חוו

עוני קיצוני (משקי בית עם הכנסה נמוכה ממחיר סל המזון הבסיסי), כמיליון דילגו על ארוחה אחת לפחות מדי יום עקב הכנסה לא מספקת ו-36% מכלל משקי הבית עם ילדים הפסיקו לקנות כמה מוצרי מזון עקב מגבלות הכנסה. כ-25% הצהירו כי נקלעו לחובות עקב קניות מזון (Unicef, 2022). מדיניות הסיוע במזון של ארגנטינה – *Política Alimentaria*, מיושמת בסדרה של תוכניות המנוהלות על ידי המשרד לפיתוח חברתי של ארגנטינה (NDS). תוכנית *Tarjeta Alimentar (TA)* הייתה אחת מתגובות הממשלה במסגרת התוכנית הלאומית למיגור הרעב (*PACH*) ונחשבת תוכנית הדגל של ההגנה החברתית, שהוקצתה לה הוצאה של 0.44% מהתמ"ג בשנת 2022. תוכנית זו תוארה על ידי האו"ם בשנת 2022 כפרקטיקה טובה להשגת יעדי האו"ם (United Nations, 2022b). התוכנית גובשה במטרה למזער את העלייה ברמות העוני של הקבוצות הפגיעות ביותר באוכלוסייה על ידי הבטחת גישה למזון וקידום הגישה למזון בריא. TA הוגדרה במקור כתוכנית תמיכה בכסף המשולם ישירות למוטב הסופי באמצעות כרטיס חיוב עצמאי, בהגבלת השימוש בכספים ובהתאמת גובה הקצבה למספר הילדים במשק הבית. התוכנית עברה שינויים: תחילה הורחב הכיסוי ועודכן סכום ההטבה, ובהמשך הוחלף כרטיס החיוב בהעברה נוספת במזומן. הכיסוי הנוכחי של TA חופף כמעט לחלוטין את קבוצת מקבלי קצבאות הילדים, פרט לבני 15–17. הקצבה אינה כוללת מנגנון של הצמדה למדד. מאז השקת התוכנית עודכנה הקצבה שלוש פעמים בהפרש של כשנה בין עדכון לעדכון והסכום הוגדל ב-50% בפעמיים הראשונות וב-40% בפעם האחרונה. השקת התוכנית הגדילה את ההוצאה הכוללת על תוכניות מזון מ-0.05% מהתמ"ג ל-0.44% בשנת 2022 (Moreno, 2023). בין מקבלי השירות הורים שיש להם ילדים מתחת לגיל שש שכבר מקבלים את קצבת הילדים האוניברסלית (AUH), נשים בהיריון המקבלות דמי היריון ואנשים עם מוגבלות המקבלים קצבת ילדים אוניברסלית. הזכאים יכולים להשתמש בכרטיס נטען לרכישת כל סוגי המזון פרט למשקאות אלכוהוליים. מתחילת יישום התוכנית, בדצמבר 2019 עד ינואר 2021, העבירה ממשלת ארגנטינה 4,000 פסו בכל חודש לכל משק בית זכאי עם ילד אחד מתחת לגיל שש. סכום זה עולה ל-6,000 פסו לכל משק בית עם שני ילדים מתחת לגיל שש או יותר. בזמן המגפה הוכפלו סכומים אלו כדי לשפר את כוח קניית המזון. מאז פברואר 2021 גדל סכום ההטבה ב-50% (United Nations, 2022b). היישום של *Tarjeta Alimentar* נעשה בשני שלבים: בשלושת החודשים הראשונים הכרטיס הופץ באירועים גדולים שבמהלכם הזכאים השתתפו גם בהדרכות בנושא תזונה בריאה. יותר מ-650,000 בני אדם מ-14 מחוזות השתתפו ביותר מ-11,500 סדנאות כאלה. בשלב השני, עד אפריל 2020, חולקו יותר ממיליון וחמש מאות אלף כרטיסים בכל רחבי המדינה. עם התפרצות מגפת הקורונה החליטה הממשלה במהירות להעביר את סכום ההטבה במסגרת תוכנית *Tarjeta Alimentar* לחשבון קצבת הילדים האוניברסלית, שכן המחזיק בחשבון כזה כבר החזיק בכרטיס נטען. כיום *Tarjeta Alimentar* היא אחת התוכניות החברתיות הבולטות בארגנטינה הן מבחינת כיסוי האוכלוסייה הנזקקת הן מבחינת המשאבים המושקעים מצד המדינה. נכון לשנת 2022 הסתייעו בתוכנית כ-1,529,700 זכאים וכ-1,945,000 ילדים. התוכנית מנצלת 57% מתקציב המשרד לפיתוח חברתי. בשנת 2020 השקיעה ממשלת ארגנטינה בתוכנית 95,355,000 פסו (כ-349,000 דולר אמריקני) (United Nations, 2022b).

ממצאים על יעילות התוכנית על פי מחקרי הערכה (United Nations, 2022b):

- במונחים של עוני קיצוני, משקי בית שמסתייעים בתוכנית Tarjeta Alimentar מוגנים יותר ממשקי בית דומים שאינם בתוכנית; 10.3% מכלל משקי הבית המשתתפים בתוכנית סבלו מאי-ביטחון תזונתי חמור, ואילו שיעור החיים באי-ביטחון תזונתי מכלל משקי הבית שלא השתתפו בתוכנית הגיע ל-31.3%.
- 46% מכלל משקי הבית שהשתתפו בתוכנית ציינו שקנו כמות רבה יותר של מזון לעומת 14% מכלל משקי הבית שאינם בתוכנית.
- נמצא כי התוכנית תרמה גם לשימור או לשיפור איכות המזון שנצרך. המשמעות של נתון זה היא שיש סבירות גבוהה יותר שילדים המקבלים את ההטבה יצרכו רמות מקובלות של פירות, בשר ומוצרי חלב לעומת ילדים שאינם מקבלים את ההטבה.
- יותר מ-50% מצריכת המשפחות שבתוכנית היא של מזון בריא, בעיקר מוצרי חלב וחלבון מן החי.
- השכיחות של אי-ביטחון תזונתי בקרב משקי הבית המשתתפים בתוכנית או המקבלים קצבאות ילדים (AUH) הייתה נמוכה מזו שבקרב משקי בית שקיבלו ארוחות או קופסאות מזון במטבחי הקהילה.

לסיכום, ממחקרי הערכה של תוכניות לסיוע ממשלתי באמצעות שוברי מזון עבור משפחות בעלות הכנסה נמוכה עולה כי תוכניות אלו משפרות את הביטחון התזונתי של המשתתפים בהן לעומת אנשים במצב דומה שאינם משתתפים בתוכניות. כמו כן עולה מהמחקרים כי תוכניות אלו משפרות את איכות התזונה של משתתפי התוכניות ואת בריאות המשתתפים, בפרט הילדים. עם זאת, למרות הירידה שנמצאה בשכיחות אי-הביטחון התזונתי ובחומרתו, גם לאחר ההתערבות נותרו שיעורי אי-הביטחון התזונתי בקרב המשתתפים גבוהים, והדבר מרמז על כך שרמת התמיכה שבתוכניות אלו אינה מספקת כדי למנוע אי-ביטחון תזונתי בקרב הזכאים המסתייעים בהן (Loopstra, 2018; Giner & Placzek, 2022).

תוכניות עבור קבוצות פגיעות באוכלוסייה

לצד תוכניות סיוע במזון המבוססות על קריטריון הכנסה, מדינות מפותחות פועלות באפיקי התערבות נוספים הממוקדים בקבוצות ספציפיות באוכלוסייה כדי להבטיח ביטחון תזונתי לקבוצות הפגיעות ביותר באוכלוסייה. לעיתים קרובות תוכניות אלו מופעלות במקביל. בסעיף זה ייסקרו תוכניות מזון לילדים, תוכניות לנשים ותינוקות ותוכניות ייעודיות לסטודנטים במדינות מפותחות, ויעילותן על פי מחקרי הערכה המלווים אותן.

■ תוכניות מזון לילדים

תוכניות ייעודיות לאספקת ארוחות לילדים מופעלות בדרך כלל באופן נרחב במדינות מפותחות באמצעות תוכניות הזנה בבתי הספר (School Feeding Programs). תוכניות אלו מתקיימות ביותר מ-161 מדינות ברחבי העולם (FAO, 2019) ותורמות לעמידה ביעדי פיתוח בר-קיימה של האו"ם, במתן הזדמנויות שוות לילדים למקסם את הישגי החינוך שלהם (Giner & Placzek, 2022). תוכניות כאמור מספקות באופן קבוע ארוחות בוקר וצוהריים חנים או במחיר מסובסד לתלמידי בתי ספר יסודיים ותיכונים, במטרה לשפר את התזונה שלהם ולצמצם את אי-השוויון הבריאותי המשפיע על רווחתם, התנהגותם ויכולת הלמידה שלהם (Edith Cowan University & Telethon Kids Institute, 2018; MacDonald, 2019; Placzek, 2021). חלק

מהמדינות המפותחות מפעילות תוכניות אלו כפוף למבחני הכנסה של משקי הבית של הילדים, וחלקן מסייעות בהנגשת מזון באופן גורף ואוניברסלי לכלל הילדים (Giner & Placzek, 2022).

בארה"ב מופעלת תוכנית לאומית לארוחת צוהריים – *National School Lunch Program (NSLP)* בבתי ספר פרטיים וציבוריים ובמוסדות לטיפול בילדים. תוכנית זו מופעלת במסגרת *חוק ארוחת צוהריים בית-ספרית הלאומי – National School Lunch Act* משנת 1946, כדי להבטיח שלילדים בגיל בית הספר תהיה גישה למזון איכותי ולתזונה ברמה מספקת. התוכנית מספקת ארוחות צוהריים מאוזנות תזונתית בעלות נמוכה או ללא עלות לתלמידים זכאים בבתי הספר בתמיכה כספית ממשלתית. כ-7.1 מיליון ילדים השתתפו ב-NSLP בשנה הראשונה להפעלתה. מאז הגיעה התוכנית למיליוני ילדים ברחבי ארצות הברית ובשנת 2019 פעלה בכ-100,000 בתי ספר ציבוריים בעלות כוללת של 14.2 מיליארד דולר אמריקני וסיפקה ארוחות צוהריים בעלות נמוכה או חנים ל-29.6 מיליון ילדים בכל יום לימודים (Giner & Placzek, 2022). התוכנית מנוהלת ברמה הפדרלית על ידי שירות המזון והתזונה (FNS) של מחלקת החקלאות של ארצות הברית (USDA). התוכנית משתמשת בכספים ממשלתיים לרכישת עודפים חקלאיים שאותם היא מספקת לבתי הספר המשתתפים בתוכנית (Long et al., 2020). ברמת המדינה, ה-NSLP מנוהל על ידי סוכנויות מדינה, המפעילות את התוכנית באמצעות הסכמים עם רשויות המזון בבתי הספר. מחוזות בתי הספר המשתתפים ובתי ספר עצמאיים מקבלים סבסוד במזון ומזון של USDA עבור כל ארוחה שהם מגישים. בתמורה, מוסדות NSLP חייבים להגיש ארוחות צוהריים העומדות בתקני התזונה הפדרליים ולהציע את ארוחות הצוהריים חנים או במחיר מוזל לילדים הזכאים, היינו ילדים המשתתפים בתוכניות סיוע פדרליות מסוימות, כמו SNAP, ילדים הרשומים לתוכנית הממשלתית *Head Start* או על סמך מעמדם כחסרי בית, מהגרים, פליטים או ילדי אומנה. גם ילדים ממשקי בית בעלי הכנסה בין 130% ל-185% מקו העוני הפדרלי זכאים לארוחות במחיר מוזל.⁴ בתי ספר אינם רשאים לגבות מילדים יותר מ-40 סנט עבור ארוחת צוהריים במחיר מוזל. באמצעות יוזמת *Team Nutrition*, FNS מספקת הכשרה וסיוע טכני לאנשי מקצוע בתחום התזונה בבית הספר כדי לאפשר להם להכין ולהגיש ארוחות מזינות ומתאימות לילדים העומדות בדרישות התוכנית (Giner & Placzek, 2022).

באוסטרליה, פרויקט הארוחות *School Breakfast Club Program* מופעל במשותף על ידי בנק המזון Foodbank Australia (ארגון סיוע במזון ללא מטרות רווח) וממשלת ויקטוריה, ומכוון לממדים של **גישה למזון** ו**שימוש במזון** לילדים החיים באי-ביטחון תזונתי. הפרויקט פועל משנת 2015 ועד היום בכ-500 בתי ספר יסודיים באזורים ברמה חברתית-כלכלית נמוכה ומספק מזון בריא חנים לתלמידים זכאים בבתי הספר במטרה למנוע השפעות שליליות של המצב החברתי-כלכלי על ההישגים החינוכיים שלהם (Bowden, 2020a). בדרך כלל ההשתתפות הכספית של המשפחות בארוחות בית הספר בתוכניות אלו נקבעת על ידי הרשויות המקומיות, על פי רוב על סמך הכנסת המשפחה.

⁴ קו העוני הפדרלי (federal poverty level) בארצות הברית הוא מדד להכנסה הנקבע מדי שנה על ידי משרד הבריאות האמריקני ומשמש לקביעת זכאות להטבות מסוימות ולהשתתפות בתוכניות. ראו [באתר משרד הבריאות האמריקני](#) הסבר נוסף על אופן החישוב ורמות הסיוע השונות בהתאם למבנה המשפחה.

בצרפת מופעלות מספר תוכניות ממשלתיות בבתי הספר: תוכנית הזנה בבתי הספר - *Programme D'alimentation Scolaire*; תוכנית לאספקת ארוחות בוקר - *Dispositif Petits Déjeuners à L'école*; ותוכנית תימחור חברתי (מזון במחיר מסובסד) בקיוסקים של בתי הספר לכלל התלמידים - *Tarification Sociale des Cantines Scolaires*. שיעור ההשתתפות של התלמידים בארוחות מסובסדות גבוה וכ-75% מ-12.9 מיליון תלמידי בתי הספר בצרפת אוכלים לפחות פעם בשבוע בקיוסק של בית הספר, המספק ארוחות בוקר וצהריים, ו-60% אוכלים שם לפחות ארבע פעמים בשבוע. המדינה מסייעת בתמיכה כספית לעיריות כדי לעודד גם עיריות קטנות יותר לאמץ תמחור חברתי. הארוחות מורכבות ממנה ראשונה, מנה עיקרית, מוצר חלב ו/או קינוח (Giner & Placzek, 2022). בשנים 2020-2021 נעזרו בתוכניות השונות בבתי הספר בצרפת כ-12.4 מיליון תלמידים בגילאי גן, יסודי וחטיבה (GCNF, 2021).

בבריטניה כל ארבע המדינות (**אנגליה**, **צפון אירלנד**, **סקוטלנד** ו**וילס**) מציעות אפשרות של ארוחות בית ספר חינם לתלמידים זכאים - *Free School Meals (FSM)*. בשנים 2020/2021 שיעור התלמידים הזכאים לארוחות חינם הגבוה ביותר היה בסקוטלנד - 37.5%. בצפון אירלנד שיעורם היה 28.4%, בוויילס 20.9% ובאנגליה 20.8%. בשנים האחרונות פועלת ממשלת בריטניה לאספקת ארוחות חינם **לכלל ילדי בית הספר**, ללא תלות בהכנסת משק הבית. אספקת ארוחות חינם לכלל ילדי בית הספר היא אסטרטגיה ממוקדת לביטול אי-ביטחון תזונתי בקרב הילדים, שהם קבוצה פגיעה במיוחד באוכלוסייה מבחינה זו. במסגרת יוזמת *Universal Infant Free School Meals Scheme*, משנת 2014 כל ילדי כיתות בית הספר היסודי 1 עד 3 (גילי 5-7) זכאים לארוחות חינם במסגרת בית הספר. באוגוסט 2021 זכאות זו הורחבה לכל ילדי יסודי 4 (גילי 8), ובאוגוסט 2022 הורחבה הזכאות גם לילדי יסודי 5 (גילי 9). ממשלת סקוטלנד מתכננת להרחיב את הזכאות גם לילדי יסודי 6 ו-7 (גילי 10-11) בשנת 2024 (Archer et al., 2021).

בוורמונט בארצות הברית הופעלה בשנת 2018 אסטרטגיה ממוקדת בשיתוף הקרן הלאומית לייך גרופ (NLG) לצמצום ואף ביטול אי-הביטחון התזונתי בקרב ילדים במדינה. במסגרת יוזמה זו בוטלה תוכנית לארוחות מוזלות ו-65 בתי ספר הציעו **ארוחות אוניברסליות חינם לכל תלמידי בתי הספר**. נוסף על כך כדי לכלול בפרויקט את כלל הילדים הופעלו גם תוכניות משלימות כמו תוכנית ארוחה לאחר הפעמון עבור תלמידים מאחרים; הרחבת אפשרויות ההזנה בקיץ לילדים ולמשפחותיהם כדי להגביר את הגישה של ילדים באזורים כפריים ומרוחקים לשירותים אלו באמצעות המרת הארוחות בשוברים אלקטרוניים ואספקת מזון לבני נוער וצעירים מנותקים שאינם לומדים בבית הספר וחיים בתנאי משאבים ורשתות תמיכה מוגבלים. יתר על כן, התוכנית שילבה מזון עם שירותי פנאי ובריאות נוספים כדי להפחית את הסטיגמה של הסתייעות בשירותי מזון. כמו כן בוצעו שיפורים בגישה ישירה לבני נוער כגון הזמנתם להשתמש בשירותי המזון באופן עצמאי, ללא הורה מלווה (Popkin et al., 2019). גם בפילנד קייטרינג חינם לבית הספר הוא חלק מהמאמץ הלאומי לבסס תזונה טובה ולקדם בריאות, הישגים חינוכיים ורווחה, אולם בפועל בתוכנית *Everybody Eats!*, המעניקה ארוחה מלאה ומאוזנת בבית הספר, משתתפים רק כ-10% מכלל התלמידים (Giner & Placzek, 2022).

כמו שנעשה בוורמונט, מדינות נוספות מפעילות תוכניות משלימות בזמן חופשות בתי הספר כדי לתת מענה לתלמידים גם בזמנים שבהם הם אינם מגיעים לבית הספר. ההשתתפות בתוכניות אלו מתאפשרת לעיתים ללא תנאי זכאות נוקשים, לכל

הילדים המעוניינים להשתתף. למשל ב**בריטניה** *Holiday Clubs* מספקים שירות של מועדונים בחופשת הקיץ שבמסגרתם מסופקות ארוחות בוקר או צהריים בבתי הספר או במרכזים קהילתיים המשלבים גם פעילויות נוספות, כגון טיולי שטח, פעילות גופנית ובישול. פעילויות אלו פתוחות על פי רוב לכל המעוניין, ללא תלות בהכנסת המשפחה, כדי להפחית את הסטיגמה המתלווה להסתייעות בשירותים אלו (Long et al., 2020). גם ב**ארצות הברית**, לא רק בוורמונט, מופעלת בקיץ תוכנית שירותי מזון – *Summer Food Service Program (SFSP)* בשכונות מעוטות הכנסה (Giner & Placzek, 2022).

ממצאים על יעילותן של התוכניות על פי מחקרי הערכה:

- תוכניות ההזנה בבית הספר הוכחו כיעילות בהפחתת אי-ביטחון תזונתי, במיוחד בקרב ילדים (Edith Cowan University & Telethon Kids Institute, 2018; MacDonald, 2019).
- תוכניות ארוחות בית ספר תורמות הן לחיזוק שירותי התמיכה למשפחות הן לבריאות התלמידים ורווחתם, במיוחד כשמדובר בילדים ממשפחות שהכנסתן נמוכה, ומבטיחות שילדים יקבלו את אבות המזון ואת כל רכיבי המזון הנדרשים להתפתחותם התקינה (Giner & Placzek, 2022).
- במחקר הערכה שנעשה ב**אוסטרליה** מטעם אוניברסיטת ויקטוריה נמצא כי התוכנית *School Breakfast Club Program* מספקת מענה לצורכי התזונה של התלמידים ומביאה עימה גם שיפור בהיבטים הלימודיים מבחינת הילדים, כגון ריכוז ומעורבות בכיתה, נוכחות והגעה לשיעורים בזמן, שיפור בעמדות התלמידים כלפי בית הספר ובנכונות ללמוד, בקשרים החברתיים ובמיומנויות חברתיות (MacDonald, 2019).
- במחקר איכותני ייחודי מסוגו נבדקו עמדות הצוות והמשתתפים בתוכנית *Holiday Club* ב**בריטניה** כלפי התוכנית ונמצא כי המשתתפים נתנו הן מבחינה תזונתית (בהפגת הרעב, ארוחת בוקר עשירה ומגוונת והתנסות במאכלים חדשים), הן מבחינה חברתית (בהפגת הבדידות וביצירת אינטראקציות חדשות) (Defeyter et al., 2015). קול המשתתפים הוא קריטי וחיוני בתהליך ההערכה של תרומת תוכניות להפחתת אי-ביטחון תזונתי (Moonan et al., 2022).

■ תוכניות מזון לנשים, לתינוקות ולילדים

ב**ארצות הברית**, תוכנית התזונה המשלימה לנשים, תינוקות וילדים – *Women, Infants, and Children – (WIC)* היא אחת התוכניות הנפוצות ביותר לסיוע במזון בארצות הברית ומסתייעים בה כמחצית מכלל התינוקות שנולדו לנשים שהכנסתן נמוכה והן בסיכון תזונתי. WIC מספקת שוברים לנשים בהיריון ולאחר לידה בעלות הכנסה נמוכה ולהורים לתינוקות וילדים מתחת לגיל חמש, לרכישת מזונות מזינים. נוסף על כך התוכנית מעניקה חינוך לתזונה נכונה ובריאה, ייעוץ הנקה לאחר הלידה והפניות לשירותי רווחה ובריאות נוספים, במטרה לשפר את תזונתן ובריאותן של הנשים, לספק מזון לילדים ולהפחית מצבי סיכון כמו לידה מוקדמת או לידה במשקל נמוך. ברמת המדינה, תוכנית זו מנוהלת על ידי 89 סוכנויות בכל 50 המדינות של ארצות הברית, באמצעות 33 ארגונים. השירותים ניתנים במגוון מקומות, ובהם מרפאות מקומיות, בתי חולים, בתי ספר ומרכזים קהילתיים. במסגרת התוכנית המשתתפות מקבלות הטבות לרכישת פריטי מזון ומקבלות חבילות מזון המותאמות לצרכים התזונתיים הספציפיים שלהן. הן גם מקבלות חינוך תזונתי, תמיכה בהנקה והפניה לשירותי בריאות לפי הצורך דרך

מרפאת WIC המקומית שלהן. ההטבות ניתנות בחלק מהמדינות בשוברים או בכרטיסים נטענים וניתנות לשימוש בחנויות מכולת מורשות או בחנויות WIC ייעודיות (USDA, 2019). בשנת 2022 השתתפו בתוכנית זו כ-1,260,000 נשים, ועלותה הייתה 5,739 מיליון דולר אמריקני, בממוצע חודשי של כ-48 דולר לאישה (USDA-WIC, 2023). חוק *The Wise Investment in our Children Act* הוגש לקונגרס בשנת 2015 מתוך כוונה לגשר על הפער שנוצר אצל ילדים שבגיל חמש יצאו מתוכנית WIC וטרם השתלבו בתוכנית חלופית כגון NSLP, אך חקיקתו טרם הושלמה. במסגרת החוק מוצע להאריך את זכאות הילדים למזון במסגרת תוכנית זו עד גיל שש, שבו הילדים נכנסים למסגרת של גן ילדים, כדי להבטיח רצף בין המענים ולצמצם את אי-הביטחון התזונתי של ילדים מלידתם ועד לשנות הלימודים המאוחרות יותר (Cho, 2022).

במסגרת תוכנית מצומצמת יותר בבריטניה, 'התחלה בריאה' – *Healthy Start Voucher Scheme*, מחולקים שוברי מזון בלבד, ללא שירותים משלימים. תוכנית זו פועלת באנגליה, וויילס וצפון אירלנד מאז שנת 2006. בסקולטנד הושקה באוגוסט 2019 תוכנית מקבילה, *Best Start Foods*. מטרת שתי התוכניות לאפשר למשפחות בעלות הכנסה נמוכה עם ילדים קטנים ולנשים בהיריון גישה למזון בריא ולוויטמינים. תנאי הזכאות נקבעים לפי רמת ההכנסה, שלב ההיריון וגיל הילדים. המשפחות המשתתפות בתוכנית מקבלות שוברים או כרטיסים המסייעים להם לשלם עבור מוצרים כמו פורמולות חלב לתינוקות, חלב, פירות וירקות טריים, קפואים או משומרים, קטניות טריות או מיובשות וויטמינים. באוגוסט 2021, במסגרת שתי התוכניות, קיבלו 376,000 אנשים שוברים או כרטיסים (Archer et al., 2021).

בדרום קוריאה אושרה בשנת 2019 הצעה של התנועות האורגניות במדינה, בשיתוף משרד החקלאות, להפעלת תוכנית לאספקת מזון אורגני לנשים בהיריון ולאימהות טריות – *Organic Food Assistance Programme (OFAP) for the Pregnant Women*. הצעה זו הוגשה במסגרת "תקציב השתתפות אזרחים", שבאמצעותה הציבור מגיש הצעות לפרויקטים חדשים בתהליך פתוח ושקוף והצעות שזוכות למספר ההצבעות הרב ביותר מקבלות הקצאת תקציב ויישום מהממשלות והרשויות המקומיות. במסגרת תוכנית זו נשלחת פעמיים בחודש קופסת מזון אורגני לנשים בהיריון ולאימהות טריות, במטרה לשמור על בריאותן ולהרחיב את מכירות המזון האורגני במדינה. יישום הפרויקט החל בתחילת שנת 2020 ונכללו בו 80,000 נשים. הפרויקט מיושם בפועל על פי הזמנות מקוונות של הנשים באתרים ייעודיים שהוקמו על ידי השלטון המקומי ובהם אפשר לקנות פריטי מזון יחידים, קופסת מזון או חבילת מזון קבועה. 20% מהעלויות הן במימון עצמי, ושאר העלויות הן במימון הרשויות המקומיות. הפרויקט משמש גם דרך פרואקטיבית של הממשלה לסייע לחקלאים מקומיים ולספק מזון מקומי בטוח ומזין לתושבים (Hossain et al., 2021).

ממצאים על יעילותן של התוכניות על פי מחקרי הערכה:

- נמצא כי להשתתפות בתוכנית WIC השפעה חיובית על משקל הלידה של תינוקות ועל הביטחון התזונתי (USDA-WIC, 2023), וכי התוכנית הפחיתה את השכיחות של אי-ביטחון תזונתי במשקי הבית המשתתפים בה ב-20% לפחות – על בסיס מדגם ארצי של ילדים מתחת לגיל חמש במשקי בית הזכאים להשתתף בתוכנית (Kreider et al., 2016).
- תוכנית WIC מביאה לחיסכון בעלויות של שירותי הבריאות ונמצא שהפחיתה השפעות שליליות ארוכות-טווח של לידה מוקדמת או משקל לידה נמוך (Cho, 2022). נמצא כי השקעה של כל דולר בתוכנית זו חוסכת 2.48 דולר בהוצאות הבריאות של המשתתפות בתוכנית וילדיהן. עוד נמצא כי השתתפות של נשים בתוכנית לפני הלידה הפחיתה את הסיכון שלהן ללידה מוקדמת ב-48%. השפעה זו בלטה יותר בקרב נשים שלא היה להן כיסוי ביטוחי או במקרים שבהם לא הייתה לאם גישה לטיפול רפואי במהלך ההיריון ובמקרים של היריון בסיכון גבוה (NWICA, 2019).
- נמצא כי יציאה של ילדים מתוכנית WIC בגיל חמש מגבירה את שיעור אי-הביטחון התזונתי בקרב קבוצה זו ב-1.1 נקודות האחוז לפחות, ומוערך כי השכיחות של אי-ביטחון תזונתי תפחת ב-15% אם גיל היציאה מהתוכנית יידחה עד לרישום הילדים לגן (Cho, 2022).
- בבריטניה נמצא שהזמינות של Healthy Start Scheme מגדילה את הכמות והמגוון של הפירות והירקות הנרכשים (DEFRA, 2021). עם זאת, קליטת משפחות זכאיות לתוכנית הייתה נמוכה, ורק 54% מכלל משקי הבית הזכאים השתתפו בה בשנת 2021. נשים בהיריון היו בסבירות נמוכה יותר להשתתף ממשקי בית עם ילדים. נוסף על כך ערך השוברים לא הועלה בשנים 2009–2021 (Parnham et al., 2021).

■ תוכניות מזון לסטודנטים

השכיחות של אי-ביטחון תזונתי בקרב סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה בארצות הברית גבוהה בהרבה מזו שבאוכלוסייה הכללית. השכיחות משתנה במידה ניכרת בין מוסדות שונים ונעה בין 10% ל-85%. בין ההתערבויות לטיפול בתופעה במוסדות: 'מזווה מזון', תוכניות של תרומת ארוחות, ארוחות שבועיות חינם, שיתוף מזון, גינות ירק בקמפוס, שיעורי בישול ושיתפויות קהילתיות. בחלק מהמקרים מובילים את התוכניות סטודנטים מתנדבים מקהילת הקמפוס או צוות/סטודנטים בתשלום.

'מזווה מזון' הוא התוכנית הנפוצה ביותר בקמפוסים של מכללות ואוניברסיטאות לצמצום אי-ביטחון תזונתי של סטודנטים. במקור, תוכנית 'מזווה מזון' נועדה בעיקר לסטודנטים שהיו רעבים באופן זמני, והייתה מוגבלת לעיתים קרובות לפריטי מזון באריזות עם חומרים משמרים ולכן באיכות תזונתית נמוכה מזו של מזון טרי. לפיכך היא אינה מתאימה למצבי רעב כרוני של סטודנטים (Hagedorn-Hatfield et al., 2022). לצורך אספקת מזון טרי, בריא ואיכותי, הפעילו קמפוסים מסוימים **גינות ירק בקמפוס** כדי לשפר את הזמינות של פירות וירקות עבור סטודנטים. התערבויות נוספות להשלמת היצע מזווה המזון הן שוק איכרים בקמפוס ללא עלות או בעלות נמוכה. מקורות מימון נפוצים לתוכניות אלו הם מענקים, קרנות חירום זמניות, כספי ממשלה, תרומות, כספים מארגונים חיצוניים וגיוס כספים ודמי סטודנטים (Hagedorn-Hatfield et al., 2022).

בארצות הברית פועלת התאחדות בנק המזון למכללות ואוניברסיטאות – *University Food Bank Alliance (CUFBA)*, ארגון מקצועי המשקיע ביצירת תוכניות מבוססות-קמפוס שהיו לו סניפים ביותר מ-700 קמפוסים ברחבי ארצות הברית בשנת 2020, לעומת 88 סניפים בשנת 2012 (*CUFBA.org*). הארגון עובד עם עמותות שונות ובהן *Swipe Out Hunger*, עמותה לאומית שנוסדה בשנת 2010 ומספקת מזון לסטודנטים במכללות בכ-450 קמפוסים. עמותה זו מסייעת למכללות ואוניברסיטאות להפעיל תוכנית של ארוחות משותפות במוסד הלימודים. על פי דוח השפעה לשנת 2021/2022, עמותה זו סיפקה ארוחות ל-4.8 מיליון סטודנטים ב-450 קמפוסים בכל 50 המדינות בארצות הברית (*swipehunger, 2023*). חוק *Build Back Better Act (BBB)* נחקק בנובמבר 2021 ומקדם השקעות ציבוריות לסיוע ולקידום כלכלי של קבוצות פגיעות באוכלוסייה כגון ילדים, זקנים ואנשים עם מוגבלות. בין היתר חוק זה מכון גם להשקיע בתוכניות ובמדיניות שיספקו גישה להשכלה גבוהה במחיר סביר ויסייעו לסטודנטים בסיכון לאי-ביטחון תזונתי (*Nikolaus et al., 2020*). באורגון שבארצות הברית מופעלות תוכניות שוברי מזון, למשל תוכנית *Mealbux*, הפועלת באוניברסיטת אורגון (*OSU*) ומשתמשת ביישומים מקוונים כדי לאפשר לסטודנטים לבקש סיוע במזון מהאוניברסיטה או המכללה שהם לומדים בה. תוכניות אלו מספקות לסטודנטים אמצעים לרכוש ארוחות במשך כל הסמסטר ללא הסתמכות על תרומות של סטודנטים אחרים. כמה מדינות בארצות הברית, ובהן **קליפורניה וניו-ג'רזי**, חוקקו חוק 'קמפוס ללא רעב' – *Hunger Free Campus Bill* – המבטיח מימון לתוכניות בקמפוסים כגון 'מזווה מזון' ותוכניות שיתוף ארוחות (*Hagedorn-Hatfield et al., 2022*).

בצ'ילה מופעלת תוכנית מלגת מזון להשכלה גבוהה – *Food Scholarship for Higher Education (FSHE)*, המיועדת לסטודנטים, ומטרתה לספק להם אמצעים לתזונה בריאה ומספקת שתאפשר להם לעמוד בדרישות החינוכיות שלהם. המלגה מוענקת באמצעות משרד החינוך (*MINEDUC*), אבל רק ל-60% התלמידים הפגיעים ביותר. שיטת הסיוע היא **שובר אלקטרוני** (כרטיס *EBT*) המשמש לקניית מזון דרך האינטרנט ובאופן לא מקוון. הכרטיס מאפשר לקנות רק מוצרי מזון בריאים. סטודנטים יכולים להכין לעצמם ארוחות ממצרכים שנקנו בחנויות קמעונאיות רשומות או לקנות ארוחות בריאות ברשתות מזון מהיר או בקפטריה של מוסד הלימודים. ארוחות בריאות אלו מאושרות מראש מטעם הוועדה הלאומית לסיוע ומלגות למוסדות חינוך – *JUNAEB*, לפני מכירתן לציבור, והן עולות בדרך כלל בשווי הסכום היומי המוקצה, השווה לשני דולרים אמריקניים. נשיא צ'ילה התחייב להגדיל את הסכום החודשי לכ-5.8 דולר ביוני 2022. מיותר מ-1.1 מיליון סטודנטים להשכלה גבוהה בצ'ילה, יותר מ-500,000 מקבלים מלגה זו, בתקציב שנתי של 230 מיליון דולר אמריקני. *JUNAEB* מבצעת מיקור חוץ ומרכזת מודל שירות באמצעות חברות פרטיות המספקות את הכרטיסים ואחראיות לטעינתם ולהחלפתם, וכן שירות לקוחות, חינוך תזונתי, רישום קמעונאי מזון ברחבי הארץ ופיתוח יוזמות ומערכות טכנולוגיה חדישות (*Giner & Placzek, 2022*).

ממצאים על יעילותן של התוכניות על פי מחקרי הערכה:

- יש מחסור בהערכת תוכניות עבור סטודנטים (swipehunger, 2023) ובספרות המתמקדת בטווח הכיסוי, ההשפעה והיעילות של יוזמות ותוכניות קיימות להפחתת אי-הביטחון התזונתי בקרב סטודנטים (Hagedorn-Hatfield et al., 2022).
- במחקר שבחן התערבויות ויוזמות שיושמו בארצות הברית לצמצום אי-ביטחון תזונתי בקרב סטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה נמצא כי התערבויות מסוג 'מזווה מזון' היו השכיחות ביותר (97%) ושיפרו את הביצועים האקדמיים של התלמידים. בתוכניות אלו מדובר בהצלת מזון שאינו בשימוש (Hagedorn-Hatfield et al., 2022). עם זאת, כחות מ-10% מכלל הסטודנטים ציינו את השימוש ב'מזווה מזון' כדרך להתמודד עם מחסור במזון, גם במקרים שבהם תוכנית זו הייתה אסטרטגיה נפוצה במוסד שלהם לביטחון תזונתי (Waity et al., 2020).
- נמצא כי סטודנטים אינם מרבים להיעזר בתוכניות שגרתיות לסיוע במזון בשל חשש מסטיגמה חברתית, אך גם בשל חוסר ידע על תוכניות פעילות בסביבתם הקרובה, קשיי גישה או שעות שאינן נוחות (Hagedorn-; Peterson & Freidus, 2020; Hatfield et al., 2022). מנגד נמצא כי סטודנטים שהיו מודעים לתוכניות המופעלות בקמפוס היו בסיכון נמוך ב-49% להיות באי-ביטחון תזונתי ממי שלא היו מודעים לקיומן של תוכניות אלו (Olfert et al., 2021). נוסף על כך נמצא שלעיתים סטודנטים אינם מודעים למצב הביטחון התזונתי שלהם (Hagedorn-Hatfield et al., 2022).
- נטען כי אי-ניצול תוכניות על ידי הסטודנטים הפגיעים ביותר מביא להמשך אי-השוויון בקמפוס ומדגיש את הצורך במאמצים ממוקדים בקבוצות הפגיעות באוכלוסייה (Nikolaus et al., 2020).

לסיכום, נוסף על תוכניות סיוע במזון מבוססות הכנסה, מדינות מפותחות פועלות באפיקי התערבות הממוקדים בקבוצות ספציפיות באוכלוסייה, במטרה להבטיח ביטחון תזונתי לקבוצות הפגיעות ביותר באוכלוסייה. לעיתים קרובות תוכניות אלו מיושמות במקביל.

תוכניות מזון ייעודיות לילדים:

- מופעלות בדרך כלל באופן נרחב במדינות מפותחות באמצעות תוכניות הזנה בבתי הספר ומתקיימות ביותר מ-161 מדינות ברחבי העולם;
- מספקות באופן קבוע ארוחות בוקר וצוהריים חנים או במחיר מסובסד לתלמידי בתי ספר יסודיים ותיכונים, במטרה לשפר את התזונה שלהם ולצמצם את אי-השוויון הבריאותי המשפיע על רווחתם, התנהגותם ויכולת הלמידה שלהם;
- מחקרי הערכה מצביעים על יעילותן של תוכניות אלו בהפחתת אי-הביטחון התזונתי של המשתתפים, בחיזוק היכולות הלימודיות שלהם ובהגברת הצריכה של מזון בריא;
- רוב המדינות המפותחות מפעילות תוכניות אלו כפוף למבחני הכנסה של משקי הבית שהילדים חיים בהם, אך בשנים האחרונות גוברת מגמה של אספקת מזון לכלל הילדים במסגרות החינוך, ללא תנאי זכאות או תלות בהכנסת משק הבית, במטרה לצמצם במידה ניכרת את הסיכון לאי-ביטחון תזונתי בקרב ילדים.

תוכניות מזון ייעודיות לנשים, תינוקות וילדים קטנים:

- מכוונות לאפשר למשפחות בעלות הכנסה נמוכה עם ילדים קטנים, ולנשים במהלך היריון, גישה למזון בריא ולעיתים גם לוויטמינים חיוניים במהלך ההיריון;
- מחקרי הערכה מצביעים על השפעות חיוביות של תוכניות אלו בהפחתת שיעורי אי-הביטחון התזונתי ובגישה לתזונה בריאה יותר.

תוכניות מזון לסטודנטים במוסדות להשכלה גבוהה:

- כוללות 'מזווה מזון', תרומת ארוחות, שיתוף מזון, גנים בקמפוס, שיעורי בישול ושותפויות קהילתיות;
- תוכניות אלו מובלות לעיתים קרובות בידי מתנדבים מקרב הסטודנטים, חברי קהילת הקמפוס או צוות/סטודנטים בתשלום;
- נמצא שיש מחסור במחקרי הערכה של תוכניות אלו, והמחקרים הקיימים מצביעים על חוסר מודעות לקיומן של תוכניות הסיוע ועל שימוש מועט בתוכניות הקיימות בשל בוסה וחשש מסטיגמה.

4.2.3 תוכניות לקידום תזונה בריאה ושימוש מושכל במזון

מדינות משקיעות בחיזוק ושיפור האוריינות למזון ותזונה במטרה לקדם תזונה בריאה ובת-קיימה ולצמצם את ההשפעות הבריאותיות של שימוש במזונות הנחשבים למזיקים. תוכניות לשיפור אוריינות מזון ותזונה מכוונות לממד של **שימוש במזון**. במדינות מפותחות, ממד זה מתייחס פחות לקיומם של אמצעי אחסון ושימור של מזון, ויותר מתייחס להנחה שקיים קושי של אנשים באי-ביטחון תזונתי להשתמש במזון באופן נאות בשל העדר בידע או במיומנויות. מיומנויות הנלמדות בדרך כלל בתוכניות אלו הן: קבלת תמורה לכסף, איזון קבוצות מזון, ניהול תקציב וכישורי אחסון והכנת מזון. ב**אוסטרליה**, במחקר שבחן את הידע והמיומנויות בהקשר של תזונה ותכנון תזונה בקרב כ-2,000 הורים אוסטרלים, דיווחו יותר ממחצית (57%) מהנשאלים על קשיים בזיהוי מזונות בריאים ושאינם בריאים. חוסר ידע בדבר איכותו התזונתית של מזון היה בולט יותר בקרב משקי בית במעמד חברתי-כלכלי נמוך, ועשוי לגרום לחוסר איזון בין כמות המזון הזמינה לאיכותו התזונתית (Venn et al., 2017). בעקבות זה הפעילה אוסטרליה מגוון תוכניות לקידום תזונה בריאה, כמו תוכנית *Jamie Oliver's Ministry of Food*, שמטרתה לשפר את השימוש במזון, את הידע ואת הכישורים הנדרשים להשגת תזונה בריאה, לתכנון ארוחות ולניהול תקציב, ותוכנית *Foodbank WA Food Sensations for Adults*, שמטרתה להנחיל למבוגרים הבנה בתזונה בריאה ולשפר את המיומנויות הדרושות לרכישה ולהכנה של מזון בריא (Bowden, 2020a).

מדינות מפעילות גם **תוכניות להגברת הצריכה של פירות וירקות**. למשל ב**ארצות הברית** מופעלת תוכנית תמריץ התזונה של גאס שומאכר (*GusNIP*), הממומנת על ידי ה-USDA והמכון הלאומי למזון וחקלאות – NIFA, בתמיכת שירות התזונה – FNS. מטרת תוכנית זו היא העברת מענקים לתוכניות שפועלות להגברת הביטחון התזונתי תוך תרומה לכלכלות מקומיות ולמערכות המזון בארצות הברית. התוכנית תומכת כספית בפרויקטים המחלקים תמריצים כספיים לצרכנים בעלי הכנסה נמוכה ובסיכון מוגבר לחלות במחלות כרוניות, בתמורה לכך שיגדילו את קניית הפירות והירקות הטריים (GusNIP NTAE, 2022).

נוסף על תוכניות למבוגרים, מדינות מפותחות פועלות לשילוב תזונה בריאה בארוחות בית הספר ומשלבות שיעורי אוריינות מזון עבור כלל התלמידים. חלק מתוכניות אלו כפופות להנחיות ולדרישות תזונתיות לאומיות שנועדו להשפיע באופן חיובי על בחירת וצריכת המזון של התלמידים, ובמיוחד להביא לעידוד הצריכה של פירות וירקות (Giner & Placzek, 2022). **בארצות הברית**, למשל, שירות התזונה פועל להגברת הזמינות של תוצרת טרייה בבתי הספר. בתוכנית הירקות והפירות הטריים – *Fresh Fruit and Vegetable Program* – מסופקת לילדים בבתי ספר יסודיים שלמשפחתם הכנסה נמוכה, מגוון של תוצרת שהם אולי אינם נחשפים לה בשגרה. יוזמת 'מהחווה לבית הספר' – *Farm to School Initiative* – היא תוכנית משלימה נוספת המשלבת תוצרת טרייה ומקומית בתפריטי ארוחות הצוהריים של בתי הספר (USDA, 2017). גם **בצרפת** לפחות מחצית מהמנות הראשונות ומנות הקינוח במסגרת ארוחות בית הספר צריכה להיות ירקות או פירות טריים. יותר מ-7,000 ביקורות רשמיות נעשות מדי שנה כדי להבטיח רמה גבוהה של בטיחות בריאותית בארוחות אלו. החל בינואר 2022 הציבה צרפת לעצמה יעדים נוספים, ובהם חובה לכלול במנות 50% מוצרים איכותיים ובני-קיימה, כולל 20% מחקלאות אורגנית. יוזמות אלו, של אספקת פירות וירקות ותוצרת חקלאית טרייה, מופעלות גם ברמות רחבות יותר, ולמשל **האיחוד האירופי** מפעיל את תוכנית *EU School Fruit, Vegetables and Milk Scheme* בבתי הספר של מדינות האיחוד, התומכת בהפצת חלב, פירות וירקות חינם למיליוני ילדים, מגן הילדים ועד בית הספר התיכון, ברחבי האיחוד האירופי. תוכנית זו מופעלת מאז שנת 2017 ובמסגרתה מדינות האיחוד מאשרות רשימת מוצרים בשיתוף רשויות הבריאות והתזונה שלהן כדי להשיג שתי מטרות: (1) הגדלת הצריכה של מוצרים חקלאיים נבחרים כמו פירות וירקות טריים וחלב רגיל, שאמורים להחליף צריכת מזון עתיר אנרגיה, מעובד, עתיר סוכרים וממתקים עם שומן רווי, נתן וחומרי טעם וריח מלאכותיים; (2) שיפור הרגלי האכילה הבריאים של הילדים. התוכנית תומכת גם בפעילויות חינוכיות בתחום, כגון שיעורי תזונה בריאה, ביקורים בחווה, טיפוח גינות בבתי הספר, סדנאות בישול, ימי נושא, משחקים ועוד – במטרה לחבר את הילדים לחקלאות וללמד אותם הרגלי אכילה בריאים. לעיתים משולבים גם ההורים בפעילויות החינוכיות ונכללים בהן נושאים כמו רשתות מזון מקומיות, חקלאות אורגנית, ייצור בר-קיימה ופסולת מזון. התקציב הכולל של האיחוד האירופי לתוכנית בשנים 2017–2023 היה 250 מיליון אירו לשנת לימודים. תקציב זה חולק לפי מדינה בהתבסס על מספר הילדים ורמת הפיתוח האזורי. מכלל מדינות האיחוד, המדינות שבהן מספר התלמידים המשתתפים בתוכנית בשנים 2021/2022 היה הגדול ביותר הן **גרמניה**, עם 2.76 מיליון תלמידים, **שוודיה**, עם 1.72 מיליון תלמידים, **ספרד**, עם 1.69 מיליון תלמידים ו**פולין**, עם 1.65 מיליון תלמידים (European Commission, n.d).

נוסף על אספקת פירות וירקות ותוצרת חקלאית טרייה בארוחות היומיות של ילדים, מדינות מפעילות תוכנית של שיעורי תזונה בריאה במסגרת בית הספר. למשל **בצרפת** מופעלת משנת 2012 בבתי הספר תוכנית שיעורי 'טעומות' – *The Taste Classes Scheme* – בחסות משותפת של משרד החינוך הלאומי ושל משרד החקלאות. מטרת השיעורים, ככלי הדרכה, היא לפתח את סקרנות התלמידים לגבי מזון, למנוע השמנת יתר ולמנוע רתיעה של ילדים ממוצרי מזון מסוימים (Giner & Placzek, 2022). בדומה לכך, **באוסטרליה** מופעלת תוכנית *Stephanie Alexander Kitchen Garden Program* שמטרתה להדריך תלמידי בית ספר כיצד לשפר את התזונה שלהם ולבנות יכולת של קהילת בית הספר לגדל, להכין ולצרוך מזון בריא יותר (Bowden, 2020a).

ממצאים על יעילות התוכניות על פי מחקרי הערכה:

- במחקר הערכה נמצא כי המשתתפים בתוכנית GusNIP הגבירו את צריכת הפירות והירקות אף יותר מצריכה של מבוגר ממוצע בארצות הברית, הביטחון התזונתי שלהם השתפר והם דיווחו על שביעות רצון מהתוכנית (GusNIP NTAE, 2022). במחקר של אלקוט ואח' (Allcott et al., 2019) נמצא כי אכילה בריאה יותר נקבעת בעיקר על פי מגבלות ההכנסה של משק הבית, וכך משקי בית עם הכנסה גבוהה יותר קונים יותר מזונות בריאים. מכך עולה שאפשר להגדיל במידה ניכרת את הצריכה של מזונות בריאים בקרב בעלי הכנסה נמוכה בסבסוד מוצרים בריאים. לעומת זאת נמצא כי לגישה למזון בריא לבדה הייתה השפעה שולית בלבד על צריכת מזון בריא. הבדלים בגישה למזון בריא הסבירו רק כ-10% מההבדלים שנצפו בצריכת מזון בריא בין משקי בית עם הכנסה גבוהה למשקי בית עם הכנסה נמוכה.
- במטא-אנליזה לבחינת התרומה של התערבויות שונות בארצות הברית נמצא כי התערבויות שעודדו צריכת מזון בריאה בהגברת הזמינות של פירות וירקות וסיפקו מזון משלים למבוגרים היו קשורות להפחתת אי-ביטחון תזונתי (Oronce et al., 2021).
- בארצות הברית מצא כוח המשימה לביטחון תזונתי ותזונה (FNSTF), בשיתוף עם בעלי עניין, משתתפי תוכנית SNAP וסקר ארצי מייצג, כי נדרשות הטבות נוספות למשתתפי התוכניות לרכישת מגוון מזונות בריאים כגון פירות וירקות, שעועית, אגוזים, זרעים, קטניות ודגנים מלאים. שיפור איכות התזונה לכלל התושבים עשוי להפחית במידה ניכרת את הוצאות שירותי בריאות להתמודדות עם מחלות כרוניות הקשורות לתזונה (Schanzenbach, 2023).
- מדינות נדרשות תמיד לבצע פשרות בקבלת החלטות בין מדיניות עבור כלל האוכלוסייה למדיניות המכוונת לסייע לחלשים ביותר כדי להקטין את הפערים באופן שיטתי ("מעט לרבים או הרבה למעטים"). לדוגמה, במחקר על ההשפעה של מדיניות תזונה לאומית נמצא שסבסוד לאומי של 10% מהפירות והירקות עבור כלל האוכלוסייה בארצות הברית עשוי למנוע או לדחות 150,500 מקרי מוות הקשורים למחלות לב וכלי דם, ואילו מימון 30% מהפירות והירקות למשתתפי תוכנית SNAP בלבד עשוי להציל חיים במידה מועטה יותר אבל להקטין פערים כלכליים בכ-32% (Walker et al., 2021).

4.2.4 תוכניות מזון עירוניות וקהילתיות

מתוך הבנת החשיבות הגדולה של תהליכי העיור על הביטחון התזונתי, התמקד הדוח העדכני של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (FAO) וארגונים מרכזיים בתחום בעולם לשנת 2023 על מצב הביטחון התזונתי והתזונה בעולם בנושא העיור ובשינויים במערכות מזון ובתזונה בריאה בפרספקטיבה של הרצף עירוני-כפרי. מהדוח עולה כי בשנים האחרונות העיור גובר במידה ניכרת וצפוי להגיע לשבעה מכל עשרה אנשים עד שנת 2050. מגורים בערים מביאים עימם אתגרים והזדמנויות כשמדובר באפשרות להבטיח שלכל התושבים תהיה גישה לתזונה בריאה במחיר בר-השגה (FAO et al., 2023).

הזדמנויות בעיור להבטחת ביטחון תזונתי

המגורים בעיר מביאים עימם לא מעט יתרונות לתושבי הערים בהקשרים של ביטחון תזונתי. הגישה לתזונה בריאה וזולה היא בדרך כלל טובה יותר בערים מאשר באזורים כפריים; רמות הביטחון התזונתי והתזונה הן גבוהות וטובות יותר בערים, בשל הזמינות הגבוהה יותר של המזון, וכן משום שכוח הקנייה בעיר גדול יותר ויש גישה טובה יותר לשירותי בריאות, שירותי חינוך ושירותים

אחרים שהם חיוניים לבריאות ולתזונה. נוסף על כך עיור מסייע בשימור מזון לזמן ממושך יותר, מגדיל את מגוון המזונות המזינים ומספק תעסוקה בתחום המזון. ואומנם, השיעור של אי-ביטחון תזונתי בינוני או חמור בשנת 2022 בקרב מבוגרים באזורים כפריים היה גבוה יותר (33.3%) מאשר באזורים עירוניים (26%) (FAO et al., 2023). עם זאת, בהתחשב בשינויים המתקיימים במערכות המזון החקלאיות ובאי-השוויון החריף המתקיים במרחבים עירוניים, "היתרון העירוני" לא תמיד מתקיים בפועל (FAO et al., 2023).

אתגרי העיור בתחום הביטחון התזונתי

הספרות המקצועית וארגונים בין-לאומיים מסכימים כי נושא הביטחון התזונתי בערים מהווה בעיה במדינות מפותחות ומתפתחות גם יחד (Filippini et al., 2019). במחקר להערכת השפעות העיור על סיכוני אי-ביטחון תזונתי נמצא שלצמיחה העירונית השפעה שלילית רבה על הביטחון התזונתי ברמת המדינה (Szabo, 2016).

מגורים בעיר טומנים בחובם כמה וכמה אתגרים להבטחת גישה לתזונה בריאה במחיר בר-השגה, ובהם:

- **זמינות גבוהה של מזון באיכות ירודה:** עיור נמצא במתאם גבוה עם גישה למוצרי מזון מעובדים הכוללים חומרים משמרים וחומרי הדברה כימיים (Szabo, 2016) ועם זמינות רבה יותר של מזונות זולים יותר, מוכנים מראש ולעיתים עתירי שומנים, סוכרים ו/או מלח. עובדה זו, לצד חוסר בזמינות ירקות ופירות במידה מספקת עבור כלל התושבים, עלולה לתרום לתזונה באיכות ירודה בקרב תושבי ערים (FAO et al., 2023). היבט זה מתייחס לקושי בממד ה**שימוש במזון** של ביטחון תזונתי. פגיעים לכך במיוחד אנשים החיים בעוני. ואומנם, נמצא שעניים עירוניים נוטים לצרוך מזון מעובד בכמות גדולה, הן בשל עלותו והן בשל נגישותו (Szabo, 2016).
- **עלויות במחירי מזון:** אנשים המתגוררים בערים הם צרכני מזון נטו, לעומת האוכלוסייה הכפרית, המעורבת באופן מלא או חלקי בייצור חקלאי. על כן, ככל שרמת העיור גבוהה יותר, גדל שיעור האוכלוסייה שאינה חקלאית וגדלה התלות באספקת מזון מאזורים כפריים (Filippini et al., 2019). תלותם של תושבי העיר בשוקי המזון מגבירה את פגיעותם כשמדובר במהלכים של עליית מחירים לעומת זו של תושבי אזורים כפריים. בעיקר תושבי עיר עניים מתקשים לרכוש מזון באופן מספק לצורכיהם בשל הכנסות נמוכות מדי, ולעיתים הם נדרשים לוותר על הוצאות חשובות אחרות, כגון הוצאות על בריאות או חינוך, כדי לקנות מזון (Szabo, 2016). היבט זה מתייחס לקושי בממד ה**גישה למזון**. ברמה העולמית, מיליונים רבים של מבוגרים אינם מצליחים להגיע ל-2,100 הקלוריות היומיות המומלצות לחיים בריאים ופעילים (Filippini et al., 2019).
- **פגיעה בחקלאות:** תהליך העיור מביא להדרת חקלאים קטנים מרשתות גדולות לממכר מזון ולאובדן אדמות והון טבעי בעקבות התרחבות הערים (FAO et al., 2023). היבט זה מתייחס לקושי הן בממד ה**גישה למזון** והן לקושי בממד **זמינות המזון** הנחוצים לקיומו של ביטחון תזונתי.

מדיניות מזון עירונית

מאחר שכל קהילה, לרבות קהילה עירונית, מיועדת לקיים מערכת מזון קהילתית מתפקדת היטב שתספק גישה למזון בריא ובר-השגה לכלל אנשיה, נטען כי הכללת ביטחון תזונתי במדיניות עירונית היא הכרחית כדי לתמוך בפיתוח עירוני בר-קיימה. המטרה של מדיניות מזון עירונית – *Urban Food Policies (UFP)* – היא לא רק להבטיח די מזון לכולם אלא גם להבטיח שאספקת

המזון תקדם קיימות סביבתית, כלכלית וחברתית (Filippini et al., 2019). הסכם מדיניות המזון העירוני של מילאנו – *The Milan Urban Food Policy Pact (MUFPF)* – הוא פרוטוקול בין-לאומי שחתומות עליו 280 ערים ברחבי העולם (MUFPF, n.d) ועוסק בפיתוח מערכות מזון עירוניות שעשויות לתרום לשיפור הביטחון התזונתי ולפיתוח בר-קיימה. בסקירה שבחנה את המדיניות של 32 ערים שפיתחו מדיניות מזון עירונית בעקבות פרוטוקול זה זוהו שלושה אשכולות של פרקטיקות עירוניות חדשניות לצמצום אי-ביטחון תזונתי (Filippini et al., 2019), כמפורט להלן.

1. **קידום צריכת מזון בריאה ובת-קיימה** – פרקטיקות עירוניות המתמקדות בפעולות לקידום תזונה בריאה ולשיפור הגישה למזון טרי. תוכניות אלו מתמקדות בשיפור **זמינות המזון** ומיומנויות **השימוש במזון** וכוללות מרכזי מזון קהילתיים, שוברים לשיעורי בישול, מטבחים קהילתיים וחניויות קהילתיות שבהם חברי הקהילה בוחרים מזון לעצמם מתוך תרומות או עודפי מזון זמינים. מימון תוכניות אלו יכול להיות באמצעות ארגוני מגזר שלישי, ממשלות, מועצות מקומיות או שילוב של אלו (Loopstra, 2018). פעולות של קידום תזונה בריאה מכוונות גם לתלמידי בתי הספר, באמצעות פעילויות של חינוך תזונתי. עיריית **לונדון**, באסטרטגיית המזון שלה, תומכת במערכת החינוך בהרחבת הזמן המושקע בחינוך תזונתי בבתי הספר בפעילויות כמו בישול ובשיעורים על חקלאות ועל מזון טרי. **אמסטרדם** ו**שיקגו** מקדמות פעילויות הקשורות לגינות מזון קהילתיות בבתי הספר. בעיר **גנט בבלגיה** הונהג *Thursday Veggie Day*, המעודד צריכת מנה צמחונית לפחות פעם בשבוע. מאחר שצריכת בשר נקשרת להשמנת יתר ולשינויי האקלים, בפעולה זו ביקשה עיריית גנט לשלב קידום תזונה בריאה עם קיימות סביבתית של מערכת המזון. ב**בולטימור שבארצות הברית** קידמו מיזם של "תפריט ילדים טרי" ובמסגרתו יצרו תשעה ספקי מזון תפריטים בריאים לילדים, המתאימים לדרישות התזונה של בתי הספר, והציעו אותם בגדלים קטנים יותר ובמחירים מסובסדים. כדי להבטיח גישה למזון בריא ובר-קיימה מבחינה סביבתית השקיעה עיריית **אמסטרדם** במיפוי האזורים שבהם הצורך התזונתי הוא הגדול ביותר. ב**אוסטרליה** פעלה יוזמת *Café Meals Project* בשנים 2005–2015 במטרה להקל את אי-הביטחון התזונתי בקרב צעירים חסרי בית בחלוקת כרטיסים לרכישת ארוחות בריאות בבתי קפה נבחרים במחירים מוזלים במיוחד או חינם. בתי הקפה המשתתפים בתוכנית הם ידידותיים לצעירים ובעלי חשיבה חברתית (Bowden, 2020a). במחקר הערכה נמצא כי תדירות ההסתייעות של צעירים אלו בארוחות המוצעות עלתה, וכך גם תחושת ההכלה החברתית שלהם. המשתתפים העריכו במיוחד את הקשרים החברתיים שנרכשו באמצעות הפרויקט (Huxtable & Whelan, 2016).

2. **קידום ממשל וכלכלת מזון** – אשכול זה מקבץ ערים המתמקדות בפעולות הקשורות למשילות, שוויון חברתי ופיתוח כלכלי. ערים אלו עוסקות בהקלת שיתופי הפעולה בין סוכנויות ומחלקות בתחום המזון ובהגברת שיתופי הפעולה בין בעלי עניין בתחום. יתר על כן, ערים אלו עוסקות גם בכמה היבטים של מערכת המזון: ייצור (קיום שרשראות אספקת מזון קצרות), הפצה (תמיכה בזרימת מזון), תמיכה בהגדלת שטחי מכירה של תוצרת חקלאית בעיר וניהול הפסולת. כך, למשל, עיריית **ניו יורק** ב**ארצות הברית** נקטה פעולות מכוונות לשיפור היעילות של מסלולי חלוקת מזון להבטחת גישה למזון בעיר ופעלה לשיפור יעילות מערכת שיווק המזון בעיר באמצעות פיתוח שטחי מכירה, קיום שוקי איכרים, תמיכה ביצרני מזון במגוון פעולות כמו סדנאות הכשרה, יצירת מרכז משאבים מקוון ופיתוח מרחב תעשייתי חדש לעסקים לייצור מזון. מטרת הפעולות האלה לשפר את נגישות המזון לתושבים אך גם ליצור צמיחה ותעסוקה במגזר ייצור המזון בעיר. ב**טורינו שבאיטליה** יושם פרויקט *Il Menu L'ho Fatto Io*, שבו משפחות היו מעורבות בפיתוח תפריט בית ספר בריא ובר-קיימה. באשכול זה נכללות גם ערים שפעלו

לטפל בנושאי שוויון חברתי, כמו **סן פרנסיסקו בארצות הברית**, שמקסמה את השימוש בתלושי מזון באמצעות ממשק אינטרנט ציבורי. **בבלו הוריוזנטה בברזיל**, מקיימת פעילות כלכלית סולידרית ומפעילה מסעדה פופולרית בסגנון קפטריה הפתוחה לכול ומגישה יותר מ-20,000 ארוחות מזינות ביום במחירים מסובסדים. בתוכנית נוספת – *Abastecer* – חנויות מכולת נבחרות מורשות למכור ירקות במחיר נמוך משווי השוק (Filippini et al., 2019). ב**אוסטרליה** יושמה בשנים 2005–2010 יוזמה המכוונת לטיפול באי-ביטחון תזונתי בהקשרים מקומיים – *Food for All (VicHealth)* – על ידי שמונה מועצות בשיתוף עם ארגונים וקבוצות מקומיות. אוכלוסיית היעד של תוכנית זו הייתה תושבי שמונה מועצות מקומיות ברמה חברתית-כלכלית נמוכה, ומטרת התוכנית הייתה לשפר את הגישה של אנשים החיים בקהילות מוחלשות למזון מגוון, בפרט לפירות וירקות, לשפר תחומים כגון תחבורה ציבורית לחנויות מזון ולהוריד את יוקר המחיה. שמונה המועצות קיבלו מימון ממשלתי לצמצום חסמים מקומיים לביטחון תזונתי של קבוצות בקהילה המקומית. בין האסטרטגיות שיושמו: מחקר הערכה של התוכנית, שיפור אפשרויות התחבורה בקהילה למתחמים של חלוקת מזון או מכירת מזון ופיתוח מטבחים קהילתיים (Bowden, 2020a). התוכנית הוערכה בשיטות איכותניות וכמותיות ונמצא כי הצליחה לשפר את אסטרטגיית השלטון המקומי להתמודדות עם אי-ביטחון תזונתי והגדילה את אפשרויות הגישה של הקהילה לנקודות מכירה של מזון טרי (Slade & Baldwin, 2016). ב**מילאנו שבאיטליה** מיושמת משנת 2016 מדיניות מזון המבוססת על שיתוף פעולה בין סוכנויות ציבוריות, ארגונים חברתיים, גופי מחקר והמגזר הפרטי במטרה לשפר את מחזור מערכת המזון ברחבי העיר. מדיניות המזון של מילאנו פועלת למימוש חמישה יעדים: (1) גישה למזון בריא לכול; (2) ייצור מזון בר-קיימה; (3) חינוך ומודעות לאוכל; (4) ניהול בזבז מזון ופסולת; (5) קידום מחקר מדעי. עד כה, שיתוף הפעולה הניב יותר מ-40 יוזמות הקשורות לשימוש חוזר ולמחזור מזון למניעת בזבז מזון ולהפחתת המרחק שיש לעבור כדי לקנות מזון בעיר ושיטות חדשות המתמקדות במזון בר-קיימה לכל הארוחות במימון ציבורי עירוני (בבתי ספר, בתי חולים, בתי כלא וכו'). ביוזמת המדיניות משתפים פעולה גם ארגונים בין-לאומיים, ובהם קבוצת *Eurocities*, פלטפורמת האיחוד האירופי למניעת בזבז מזון ורשת המזון C40 (Perlini, 2022). ב**אירלנד** הוקמה הפלטפורמה המקוונת *Food Cloud* שמטרתה להאיץ אינטראקציות בין תעשיית המזון, ארגוני-גג וארגוני צדקה המספקים את המזון באופן ישיר לנזקקים, כדי לתת סיוע מיידי ודחוף לנזקקים (Galli et al., 2018).

3. **חיזוק חקלאות עירונית** – חקלאות עירונית משמשת הן ככלי של עיר יזמית הן כתגובה לאי-צדק סביבתי עירוני. באשכול זה נמצאות ערים המתייחסות לביטחון תזונתי עירוני בעיקר באמצעות פעולות המאפשרות ייצור מזון עצמאי באמצעות פיתוח וביסוס של חקלאות מקומית. היבט זה מתמקד בשיפור **הזמינות למזון**. פרקטיקות אלה כוללות הבטחת גישה לקרקעות חקלאיות והסדרת הבעלות עליהן; מתן שירותים ליצרני מזון בערים ובסביבותיה; תמיכה ביצרנים ובארגוני יצרנים; שיפור אחסון המזון ברשתות שיווק מזון ותמיכה בטכנולוגיות ובתשתיות של עיבוד, הובלה והפצת מזון. בקבוצה זו נכללות ערים הנוקטות פעולות חקיקה ותיקון תקנות בנושא איכות המזון לקידום תזונה בריאה ובת-קיימה בתחומיהן. ב**מונטריאול שבקנדה**, למשל, מתקיימים אירועים ייעודיים להגברת הגישה לשווקים, כמו *Cultiver Montreal*. ב**אלמיירה שבהולנד** מכשירים שטחים עירוניים לגידול חקלאי בפריקט "אגומר" – *Agromere Project* – שהושק במטרה לשלב חקלאות בחיי העיר. במחוז של 250 דונם הוקצו 70 דונמים לבתים ותשתיות ו-180 דונם לפיתוח חקלאי. בין השירותים הניתנים לעידוד החקלאים: סיוע טכני, כלים ותמיכה כספית. ב**טורינו שבאיטליה** נעשו פעולות לתמיכה בקיצור שרשרת אספקת המזון בעידוד המכירה של תוצרת

חקלאית ישירות לצרכנים. כך פותח סל מוצרים טיפוסיים של מחוז טורינו, שנועד להקל את המכירה של מוצרי מזון חקלאיים מקומיים בחנויות עירוניות. **בבולטימור שבארצות הברית** פרויקט קהילה תומכת בחקלאות ובבריאות – CSA – מעודד עובדים באיגודים מנהליים ומקצועיים לרכוש מוצרים מ-CSA כחלק מתוכנית בריאות העובדים ולקבל החזר עד 250 דולר אמריקני. העיר **גנט שבבלגיה** קידמה תוכנית משלה – Ghent CPSW – להפצה מחודשת של עודפי מזון מקמעונאים וממקורות אחרים לארגונים חברתיים במטרה להגיע לאנשים פגיעים לאי-ביטחון תזונתי, לשפר את הגישה למזון ולהפחית בזבז מזון (Filippini et al., 2019). כמו כן מופעלות בערים רבות תוכניות של גינות קהילתיות במטרה לסייע בהגברת הגישה לתוצרת טרייה ובריאה באזורים עירוניים תוך קידום מעורבות וחינוך קהילתי. תוכניות אלו יעילות במיוחד בקהילות מעוטות הכנסה ובמדבריות מזון (אזורים שמתאפיינים בגישה מועטה או אף בהיעדר גישה למזון טרי). כך, למשל, **בניו יורק**, ארצות הברית, תוכנית **GreenThumb** תומכת ביותר מ-550 גינות קהילתיות ברחבי העיר ומספקת מקום, משאבים והכשרה לתושבים כדי שיוכלו לגדל מזון בעצמם (nycgovparks.org). **מדריד שבספרד** קידמה הקמת גינות ירק ופרי קהילתיות **Huertos Saudable** עירוניות המאפשרות לייצר מזון ולהגדיל את התעסוקה. **בגנט שבבלגיה** פרויקט גן עירוני – Heiveld – מקדם תעסוקה חברתית ומאפשר לתושבים זקנים לעסוק יחדיו בחקלאות זעירה (Filippini et al., 2019).

תוכניות מזון קהילתיות

השתתפות קהילתית במערכות מזון נשענת באופן נרחב על ארבעת עמודי התווך של ביטחון תזונתי: **זמינות מזון**, **גישה למזון**, **יציבות אספקת מזון** ו**שימוש במזון**. קלאפ ואח' (Clapp et al., 2022) דרשו לשלב את ממד ה'**סוכנות**' (agency), כממד חמישי נוסף לארבעת הממדים המוסכמים, החיוני במדיניות ובמסגרות התערבות שפותחו לטיפול באי-ביטחון תזונתי ולמניעתו. קלאפ ועמיתיו מגדירים 'סוכנות', בהקשר הנוכחי, כיכולת של יחידים או קבוצות לקבל החלטות עצמאיות בכל הקשור למזונות שהם מייצרים ואוכלים ולדרכי ייצור המזון, עיבודו והפצתו במערכות המזון. לפי ממד זה, מערכות מזון בר-קיימה הן מכבדות ומעצימות כאשר הן מאפשרות לכל המעורבים לבטא את רצונם ואת בחירותיהם בעיצוב המערכת והמדיניות. ממד הסוכנות מתקשר גם לגישה של **אזרחות מזון**, המעודדת מעבר של אנשים ממעמד פאסיבי של 'צרכני מזון' למעמד אקטיבי הכרוך בפיתוח ושימור של מיומנויות הנדרשות לעיצוב מערכת המזון (Katre & Raddatz, 2023).

ברמת הקהילה, אנשים החיים באי-ביטחון תזונתי יכולים להשתתף באופן פעיל ביוזמות מזון מקומיות כגון שיתופי מזון, חקלאות הנתמכת על ידי הקהילה, גינות קהילתיות ומטבחים קהילתיים (Katre & Raddatz, 2023). למשל בתוכניות של מטבחים קהילתיים המשתתפים מכינים יחד מזון בכמויות גדולות ולוקחים הביתה את הארוחות המוכנות. לעיתים קרובות המשתתפים לומדים במסגרת התוכנית גם כישורי בישול וניהול תקציב מזון (Loopstra, 2018). למשל תוכנית המזון השנייה בגודלה בארגנטינה, המנוהלת על ידי המשרד לפיתוח חברתי במדינה, NDS, היא **תוכנית מטבחים קהילתיים** – Programa de Comedores Comunitarios – המיושמת באמצעות ארגוני חברה אזרחית. NDS רוכשת, מאחסנת ומפיצה פריטי מזון בסיסיים שמאוחר יותר מעובדים לארוחות המחולקות כקופסאות מזון על ידי עמותות. המטבחים ממוקמים בעיקר באזורים עירוניים עניים והגישה אליהם פתוחה ואינה מותנית בעמידה בתנאי זכאות או ברישום כלשהו ואינה מצריכה זיהוי. מכיוון שכך, תוכנית זו אינה ניתנת לניטור, מדידה או מעקב ברמת הפרט, כך שגם אין אפשרות לאמוד את יעילותה בצמצום אי-הביטחון התזונתי עבור המשתתפים. התקציב המוקצה

למטבחים אלו יציב יחסית, 0.02–0.05 מהתמ"ג בשנים 2019–2022 (Moreno, 2023). בסקירה של מטבחים קהילתיים במדינות בעלות הכנסה גבוהה נמצאה עלייה בדיווח על צריכת מזון מזין ובגישה למזון בריא. פרויקטים אלו הסתמכו באופן מוגבר על מעורבות השירותים החברתיים וכללו שיפור המיומנויות החברתיות, התמיכה החברתית, ההנאה מבישול והביטחון העצמי. עם זאת, הבעיות בתוכניות אלו הן הגבלה במימון ובזמן של הצוות והעובדה שלעיתים קרובות הן כפופות לאילוצי לוחות זמנים של חגים וכדומה (Iacovou et al., 2013).

שילוב בין שאיפה למימוש יעד האו"ם בדבר 'אפס רעב' (2SDG) ובין יעד של עיצוב ערים וקהילות בני-קיימה (11SDG) קשור קשר הדוק לנושאים כמו מיגור העוני, התמודדות עם משבר האקלים, הגירה, השחתת קרקעות, שגשוג כלכלי ועוד. דוח 'מצב הביטחון התזונתי והתזונה בעולם לשנת 2023' של ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (FAO) וארגונים מרכזיים בתחום זה בעולם תואם את האג'נדה העירונית החדשה שאישר האו"ם בשנת 2016 ותורם להגברת המודעות לצורך בשיפור הגישה לתזונה בריאה במחיר בר-השגה כרכיב קריטי בחתירה לעיור בר-קיימה. לפי דוח זה, רשויות מקומיות נדרשות לבסס מנגנונים ליישום מדיניות יעילה לתזונה בריאה זמינה ובמחיר בר-השגה לכול (FAO et al., 2023).

לסיכום, לצד היתרונות וההזדמנויות שיש לתושבי ערים לעומת תושבי אזורים כפריים (ובהם זמינות ומגוון גדולים יותר של מזון, גישה טובה יותר לשירותי בריאות ועוד), בשנים האחרונות גוברת המודעות גם לאתגרים הגלומים במרחבים העירוניים, בעיקר עבור אוכלוסיות מוחלשות. למשל נמצאה השפעה שלילית ניכרת של הצמיחה העירונית על הביטחון התזונתי ברמת המדינה, ובין האתגרים המשפיעים על הגישה לתזונה בריאה במחיר בר-השגה זמינות גבוהה של מזון באיכות ירודה, עלויות במחירי המזון ופגיעה בחקלאות. מאחר שקהילה עירונית אמורה לקיים מערכת מזון קהילתית מתפקדת היטב שתספק גישה למזון בריא ובר-השגה לכלל חבריה, נטען כי הכללת ביטחון תזונתי במדיניות עירונית היא הכרחית כדי לתמוך בפיתוח עירוני בר-קיימה. מטרתה של **מדיניות מזון עירונית**, נוסף על אספקת די מזון לכול, היא גם להבטיח שאספקת המזון תיעשה מתוך קידום קיימות סביבתית, כלכלית וחברתית. מסקירת פרקטיקות עירוניות חדשניות עולה כי קידום צריכת מזון בריאה ובת-קיימה, קידום ממשל וכלכלת מזון וחיזוק חקלאות עירונית הן פרקטיקות המיושמות בערים בעולם במטרה לצמצם אי-ביטחון תזונתי בתחומיהן. בנוסף, פרקטיקות אלו הן היחידות שמתייחסות בו זמנית לטיפול בארבעת ממדי הביטחון התזונתי, זמינות מזון, גישה למזון, שימוש במזון ויציבות של כל השלושה לאורך זמן.

4.2.5 סיוע במזון מצד ארגוני מגזר שלישי

תקופות של נסיגה בשירותי הרווחה במדינות מפותחות מתאפיינות לעיתים קרובות בפעילות מוגברת של ארגוני צדקה לאספקת מזון. התערבויות אלו מתמקדות בממדי **הגישה למזון** וה**שימוש במזון** של תופעת אי-הביטחון התזונתי ומטרתן לתת מענה לשלושה סוגי חסמים הקשורים אליהם: חסם פיננסי – הכנסה נמוכה; חסם לוגיסטי – מחסור בתחבורה פרטית או ציבורית, וחסם חומרי – מחסור במתקני בישול, קירור ואחסון (Bowden, 2020a). שירותים אלו מספקים רשת ביטחון שנועדה להקל מצבי רעב והשפעות אחרות של עוני, ולעיתים קרובות נותנים אותם ארגונים לא ממשלתיים או ארגוני צדקה (Bowden, 2020a).

בנקי מזון (בארצות הברית הם נקראים 'מזווה מזון') ותוכניות להצלת מזון הם ארגונים ללא מטרות רווח שמסייעים בהתמודדות עם בזבז מזון ואי-ביטחון תזונתי על ידי איסוף עודפי מזון מחוות, סופרמרקטים ומקורות אחרים וחלוקתם לאנשים החיים באי-ביטחון תזונתי. בין המשתמשים בבנקים משפחות, סטודנטים, מהגרים וזקנים שהכנסתם נמוכה (Giner & Placzek, 2022). ארגונים אלו מסתמכים בדרך כלל על גיוס תרומות מזון מהקהילה או מעודפים של תעשיית המזון ועל עבודת מתנדבים בתוך הקהילות, ועל פי רוב הם אינם מנוהלים ישירות על ידי הממשלה. לעיתים ארגונים אלה מקבלים תמיכה ממשלתית (Loopstra, 2018). אף שבנקי מזון ממלאים דרישה לסיוע חירום במזון, במקרים רבים הם מתבססים כספקי תמיכה במזון לטווח ארוך (Giner & Placzek, 2022).

בנקי מזון הפכו לקו התגובה הראשון לבעיות של רעב ואי-ביטחון תזונתי במדינות אמידות. אף שמקורם בארצות הברית, הם מבוססים כיום היטב בקנדה, באוסטרליה ובכמה מדינות נורדיות ומתרחבים במהירות בבריטניה ובחלקים אחרים של אירופה בשני העשורים האחרונים (Tarasuk et al., 2019). למושג 'בנק מזון' יש משמעויות שונות באזורים שונים בעולם; בארצות הברית ובבריטניה הכוונה היא בדרך כלל למרכזי הפצה גדולים במחסנים המקבלים תרומות מזון גדולות ומספקים לארגונים קטנים יותר או לבנקי מזון מקומיים. בקנדה, באירופה ובאוסטרליה, לעומת זאת, בנקי מזון הם מקומות שאנשים החיים באי-ביטחון תזונתי יכולים לגשת אליהם ולקבל אספקת מזון לכמה ימים אחת לכמה שבועות (Long et al., 2020). אף שמוסדות אלו נמצאים בחזית הרעב ומאכילים מדי שנה מיליוני אנשים ברחבי העולם הקפיטליסטי המתקדם, יש הסכמה רחבה על כך שמדובר בסיוע זמני ורגעי לבעיות מבניות רחבות הרבה יותר (Caraher & Furey, 2017).

ברמה העולמית, רשת בנקאות המזון העולמית – The Global FoodBanking Network (GFN) – עובדת עם רשת של 56,000 ארגונים ב-44 מדינות, המייצגות 811 בנקי מזון ו-191,000 מתנדבים המסייעים לכ-16.9 מיליון בני אדם. המשימה של GFN היא לצמצם את הרעב העולמי דרך פיתוח בנקי מזון בקהילות נזקקות ותמיכה בבנקי מזון קיימים (Giner & Placzek, 2022).

גופים כמו האיחוד האירופי והפדרציה האירופית לבנקי מזון תומכים אף הם בפעילות של בנקי מזון במדינות מפותחות. למשל **האיחוד האירופי** הפעיל במשך כמעט 30 שנה תוכנית במסגרת המדיניות החקלאית המשותפת שקבעה חלוקה מחדש של עודפי מזון. בין השנים 2014–2016 הוחלפה מדיניות זו על ידי הקרן האירופית לסיוע למקופחים ביותר – The Fund for European *Aid for the most Deprived (FEAD)*, כחלק מהמדיניות החברתית של האיחוד האירופי. במסגרת יוזמה זו מסופקים בגדים, מזון ומוצרים חיוניים נוספים לעניים ביותר בחברה. במקרים רבים ארגוני צדקה הם המפיצים בקו החזית של ה-FEAD, כמו במדינות הקודמת. תוכנית זו הפכה לחובה בכל המדינות החברות באיחוד (Galli et al., 2018). בשנת 2019 קיבלו 12.5 מיליון בני אדם סיוע במזון דרך FEAD (Giner & Placzek, 2022). ארגון אירופי נוסף הוא **הפדרציה האירופית לבנקי מזון – The European Food Banks Federation (FEBA)** – ארגון מטרייה ללא מטרות רווח המאגד 351 בנקי מזון הפועלים ב-30 מדינות באירופה במטרה למנוע בזבז מזון ולהפחית את אי-הביטחון התזונתי. המשימה היומית של חברי FEBA היא שיקום, איסוף, מיון, אחסון וחלוקה מחדש של מזון בטוח ומזין חינם לעמותות המסייעות למשפחות וליחידים נזקקים. בשנת 2020 אספו יותר מ-37,000 עובדים (85% מהם מתנדבים) מטעם בנקי מזון של רשת FEBA כ-860,000 טונות של מזון, אשר חולקו מחדש ל-12.8 מיליון בני אדם במצבי פגיעות ברחבי אירופה (FEBA, 2021).

גם **ברמת המדינה**, ברוב המדינות המפותחות פועלים ארגוני-גג של בנקי מזון המספקים מזון למי שחיים באי-ביטחון תזונתי. למשל בארצות הברית פועלת רשת ללא מטרות רווח של כ-200 בנקי מזון – *Feeding America*, העובדת עם כ-60,000 שותפים ותוכניות לאספקת ארוחות (Mook et al., 2020). *Feeding America* אוספת תרומות מיצרני מזון גדולים, קמעונאים, משלחים, אורזים ומגדלים, ומסוכנויות ממשלתיות וארגונים נוספים, ומארגנת את המשלוח והאחסון של תרומות מזון לסניפים של 'מזווה מזון' המחלקים אותו לזקוקים לתרומת מזון. בשנת 2020 הגישה *Feeding America* יותר מ-6.6 מיליארד ארוחות (*Feeding America*, 2021). באוסטרליה סיפק בשנת 2022 בנק המזון *Foodbank* כ-82 מיליון ארוחות וארגון *SecondBite* סיפק כ-48 מיליון ארוחות דרך 2,950 עמותות (*Foodbank*, n.d; *Secondbite*, 2022). בבריטניה שני ארגוני בנק הצדקה העיקריים הם *Trussell Trust* ו-*Independent Food Aid Network (IFAN)*. בפברואר 2021 היו בבריטניה יותר מ-1,300 בנקי מזון של *Trussell Trust*, נוסף על יותר מ-1,000 בנקי מזון עצמאיים המופעלים על ידי IFAN. גם הם נעזרים בתרומות מזון כרטיות מאנשים או ממפעלי מזון מקומיים או לאומיים כמקור אספקה מרכזי (Archer et al., 2021). סיוע במזון באיטליה מתבצע על פי רוב על ידי ארגוני מלכ"ר וארגונים חברתיים, שרובם התנדבותיים ו/או דתיים. קרן בנק המזון האיטלקית – *FBAO (Fondazione Banco Alimentare)* – עובדת במודל של מחסן, המאפשר לה לחסוך כמויות גדולות של מזון שנועד לפסולת. זהו ארגון ללא מטרות רווח שפועל מאז סוף שנות ה-80 ודואג לחלוקה מחדש של שאריות מזון אכיל באמצעות ארגוני צדקה אחרים. הסיוע במזון באיטליה נעשה באמצעות 21 בנקי מזון אזוריים החברים ב-FBAO, המנחה ומתאם את פעילותם. בנקי המזון האזוריים יוצרים ומתאמים קשרים עם יצרני מזון וקמעונאים גדולים וקטנים לצורך איסוף ואחסון עודפי מזון. כ-8,000 ארגוני צדקה ללא מטרות רווח נמצאים בחזית השירות ועומדים בקשר ישיר עם מקבלי השירות והנזקקים ופונים מעת לעת לבנק המזון המקומי שלהם במטרה לספק כמויות גדולות של מוצרים על בסיס הסכם קבע שמאפשר להם לדבוק בדרישות של בטיחות והגינה של מזון. שיטות הסיוע במזון כוללות חלוקת חבילות מזון, חלוקת ארוחות מוכנות הנמסרות על ידי יחידות נידות או בתי תמחוי במקומות קבועים, מתן מזון ושתייה לדרי רחוב ולעיתים גם אספקת בגדים וסיוע חומרי נוסף. נתח משמעותי מהמזון המוצל של בנקי המזון האזוריים מגיע מארגון *Colletta Alimentare Food Collection*. מדי שנה בחודש נובמבר יוצאים אלפי מתנדבים ברחבי איטליה לחנויות של קמעונאים גדולים ומבקשים מאזרחים לתרום מזון לנזקקים. יתר על כן, קרנות FEAD של האיחוד האירופי משמשות מקור אספקה חשוב לבנקי המזון באיטליה. הסוכנות הלאומית לתשלומי חקלאות AGEA רוכשת מזון מקרן FEAD ומעבירה אותו לבנקי המזון הרלוונטיים (Galli et al., 2018).

כדי לתמוך בעבודתם של ארגונים אלו של המגזר השלישי, רשויות ציבוריות וממשלות יכולות לעודד ואף לחייב תרומות מזון לבנקי המזון. ההנחיה האירופית בנושא פסולת – *EU 2018/851* – קובעת כי על המדינות החברות לספק תמריצים כדי לעודד תרומת מזון וכן לאסוף מוצרי מזון שלא נמכרו ולהפיצם מחדש לארגוני צדקה (Giner & Placzek, 2022). למשל הטבת "חוק השומרוני הטוב" מיושמת על ידי מדינות עבור חברות המספקות תרומת מזון. לדוגמה, באיטליה הטבה זו היא רכיב מוסדי חיוני באספקת מזון. ההטבה מתייחסת לפעילות של ארגונים האוספים מזון ומחלקים אותו מחדש לעניים כאל עסקה צרכנית רגילה, במטרה לעודד חברות לתרום את עודפי המזון שלהן ולסייע לבנקי מזון להתמודד עם פחות נטל כלכלי בהפצה לנזקקים. החוק מעביר את האחריות לביטחון תזונתי לארגוני צדקה ומפשט את תהליכי התרומה של חברות פרטיות (Caraher & Furey, 2018). כמו כן בשנת 2016 הפרלמנט האיטלקי העביר **חוק להפחתת פסולת** (*The Gadda Law (166/2016)*) במטרה מכוונת לתמרץ חלוקה מחדש של עודפים וסחורות לא מנוצלות למען סולידריות

חברתית והקצאתם לאנשים במצוקה (Perlini, 2022). על פי חוק זה מוענקים תמריצים על הליכי שחזור מזון של חברות פרטיות כדי לעודד מתן תרומות (Galli et al., 2018). בדומה לכך, **בצרפת**, **קנדה** ו**ארצות הברית** חקלאים יכולים לתרום מוצרים המיועדים לפסולת ולקבל בתמורה הפחתת מס. **בצרפת** תרומת מזון מובילה להפחתת מס בשיעור 60% מערך התרומה. תרומות כאלה ניתנות בעיקר על ידי SOLAAL, ארגון ללא מטרת רווח הנתמך על ידי משרד החקלאות. בצרפת השמדת מזון אכיל אינה חוקית וחובה על חנויות ששטחן גדול מ-400 מ"ר להציע שותפות לעמותות סיוע במזון. חובה דומה מוטלת גם על תעשיות מזון ומשקאות שמחזורן גדול מ-50 מיליון אירו ועל חברות קייטרינג המגישות יותר מ-3,000 ארוחות בכל יום. **יפן** תומכת בבעלי עניין התורמים מוצרי מזון לבנקי מזון על ידי סיוע בעלויות הובלה ומשלוח ובאמצעות מנגנונים המעודדים תרומת מוצרי מזון לבנקי מזון (Giner & Placzek, 2022).

ממצאים על יעילותם של בנקי מזון על פי מחקרי הערכה:

- במחקר אורך **בקנדה** שבחן שינוי בקרב אנשים המסתייעים מעל שנה בבנקי מזון החל בשישה חודשים מיום הצטרפותם לשירות דיווחו המשתתפים כי אי-הביטחון התזונתי שלהם פחת במידה ניכרת בזכות הסיוע מהבנק. לא הייתה קבוצת ביקורת ולא נבדקה נקודת הבסיס של משתתפי המחקר (Roncarolo et al., 2016). עם זאת נמצא כי בנקי מזון **בקנדה**, **בארצות הברית** ו**באוסטרליה** אינם מצליחים לעמוד ביעדם למנוע רעב (Simmet et al., 2017). עוד נמצא כי למרות השימוש הקבוע בבנק המזון, המסתייעים בשירות זה ממשיכים לחוות רמות גבוהות של אי-ביטחון תזונתי חמור ומתמשך בשכיחות גבוהה (Loopstra, & Lalor, 2017).
- בסקירה של מחקרים לבדיקת האיכות התזונתית של מזונות המסופקים דרך בנק המזון נמצאה שונות רבה באיכות ובכמות המזון המסופק. באופן כללי, מחקרים מלמדים על כמויות לא מספקות של פירות, ירקות ומוצרי חלב וכן של סידן, ויטמין A וויטמין C (Simmet et al., 2017).
- מחקרים בקרב מסתייעים בבנק מזון תיעדו רגשות בושה וחשש מסטיגמה עקב הצורך להשתמש בשירות (Garthwaite, 2016). הדבר עשוי להסביר מדוע בקנדה פחות מרבע מהאוכלוסייה החיה באי-ביטחון תזונתי מסתייעת בהם (Loopstra & Tarasuk, 2015).

לסיכום, התערבויות של ארגוני המגזר השלישי מתמקדות על פי רוב בממדי **הגישה למזון והשימוש במזון** של אי-ביטחון תזונתי ומכוונות לתת מענה לשלושה סוגי חסמים הקשורים אליהם: חסם פיננסי של הכנסה נמוכה, חסם לוגיסטי של מחסור בתחבורה פרטית או ציבורית וחסם חומרי של מחסור במתקני בישול, קירור ואחסון. בנקי מזון ותוכניות להצלת מזון הם ארגונים ללא מטרת רווח המסייעים בהתמודדות עם בזבז מזון ואי-ביטחון תזונתי על ידי איסוף עודפי מזון מחוות, סופרמרקטים ומקורות אחרים וחלוקתם לאנשים הנאבקים באי-ביטחון תזונתי. ארגונים אלו מסתמכים בדרך כלל על גיוס תרומות מזון מהקהילה או מעודפים של תעשיית המזון ועל עבודת מתנדבים בתוך הקהילות, ובדרך כלל הם אינם מנוהלים ישירות על ידי הממשלה. אף שארגונים אלו ממלאים דרישה לסיוע חירום במזון, במקרים רבים הם מתבססים כספקי תמיכה לטווח ארוך. עם זאת, ממצאי מחקרים מצביעים על כך שארגונים אלו אינם מצליחים למנוע רמות גבוהות של אי-ביטחון תזונתי חמור ומתמשך וקבלת עזרה מהם כרוכה בבושה ותחושת סטיגמה שעשויות למנוע את השימוש בהם.

4.2.6 ניטור, מחקר והערכה של תוכניות

כלי מדידה

מדידת אי-ביטחון תזונתי חיונית לצורך ניטור היקף התופעה, שכיחותה בקבוצות שונות באוכלוסייה, גורמי הסיכון לה וההשפעות שלה ושל ההתערבויות והמדיניות המיושמות כדי להתמודד עימה. אחד מהאתגרים של מדידת אי-ביטחון תזונתי היא מורכבות התופעה, שכאשר בוחנים את כל ממדיה (זמינות, גישה, שימוש ויציבות) היא מקיפה לא רק את מכלול מערכת המזון אלא גם את החוויות האישיות של הסובלים ממנה. בכך היא כוללת נקודות מבט אובייקטיבית וסובייקטיבית (Carrillo-Álvarez et al., 2021).

מסקירת מדדים להערכת אי-ביטחון תזונתי במדינות בעלות הכנסה גבוהה ברמת הפרט וברמת משק הבית בשנים 2000–2020 נמצא כי סולם ה-HFSSM היה הנפוץ ביותר ושימש כ-72% מכלל המחקרים והמאמרים שנועדו להעריך אי-ביטחון תזונתי. כמו כן עולה מסקירה זו כי רוב המדדים הקיימים מתמקדים בממד ה**גישה למזון**, ויש מחסור ניכר בכריטיים הבודקים היבטים אחרים של התופעה, כגון איכות הצריכה התזונתית, היבטים פסיכולוגיים של החוויה והשלפעותיה. אי-ביטחון תזונתי מוערך בעיקר באמצעות שאלונים מרובי-פריטים. עם זאת, שאלונים אלו עלולים להיות ארוכים, להכביד על המשיבים ולהיות יקרים ליישום. לנוכח השיעורים המדאיגים של אי-ביטחון תזונתי במדינות בעלות הכנסה גבוהה יש צורך לזהות את כלי המדידה המתאים ביותר בהתחשב באופי ובמאפיינים של תופעת אי-הביטחון התזונתי (Carrillo-Álvarez et al., 2021).

הערכת יעילותן של תוכניות להפחתת אי-ביטחון תזונתי

בהתחשב במימון הציבורי הנכבד המוקדש לתוכניות סיוע במזון ובמספר הגדל בהתמדה של אנשים המסתמכים על תוכניות כאלה במדינות מפותחות חיוני להבין אם תוכניות אלו יעילות בשיפור מצב הביטחון התזונתי של המוטבים וכיצד אפשר לשפר אותן (Giner & Placzek, 2022).

ברמה הבין-לאומית מפותחות יוזמות כדי להקל את ההשוואה בין הערכות שכיחות של אי-ביטחון תזונתי. לדוגמה, הוועדה לביטחון תזונתי עולמי – *The Committee on World Food Security (CFS)* – הוקמה בשנת 1974 כוועדת משנה של מועצת ארגון המזון והחקלאות של האו"ם (FAO) ונתמכת על ידי הקרן הבין-לאומית לפיתוח חקלאי (IFAD) ותוכנית המזון העולמית (WFP). ועדה זו מורכבת מסוכנויות וגופים של האו"ם שיש להם סמכויות בתחום התזונה והביטחון התזונתי, ונציגי ארגוני חברה אזרחית, מערכות מחקר חקלאי בין-לאומיות, מוסדות פינסיים בין-לאומיים ואזוריים, קרנות המגזר הפרטי וקרנות פילנתרופיה. הוועדה מגבשת תוכניות עבודה רב-שנתיות והמלצות למדיניות בהסתמך על עדויות מדעיות שמוגשות לה (FAO, 2020). נוסף על כך ה-FAO (ארגון המזון והחקלאות של האו"ם) משתף פעולה עם שירות המחקר הכלכלי של USDA כדי לפתח מדד גלובלי של חומרת אי-ביטחון תזונתי על סמך חוויות של אנשים, שיאפשר השוואה בין מדינות ותרבויות באופן מתודולוגי עקבי ושקוף. שיתוף פעולה ברמה הבין-לאומית יוכל לקדם קבלת החלטות מושכלת לטיפול בגורמים לרעב ולתת-תזונה (Giner & Placzek, 2022). מנהלת הסחר והחקלאות של ה-OECD מפעילה גם היא קבוצת מומחים המתמחה בניתוח מערכות חקלאות מזון (אגרו-מזון) – *FCAN*. קבוצה זו עוסקת בבחינת צריכת המזון ומערך הנתונים הנחוצים לפיתוח מדיניות מזון מבוססת ראיות. בשנת 2020 גיבש גוף זה גישות מדיניות חדשות עבור משקי בית החיים באי-ביטחון תזונתי (Giner & Placzek, 2022).

ברמת המדינות, בשנים האחרונות, לנוכח דרישת האו"ם מן המדינות החברות בו לדווח באופן שוטף מדי שנה על התקדמותן להשגת יעד האו"ם 'אפס רעב', פועלות מדינות מפותחות לפיתוח וביסוס של מנגנוני ניטור, מחקר והערכה, לצורך מעקב אחר מגמות ופרקטיקות מועילות לצמצום אי-הביטחון התזונתי בתחומיהן. למשל בארצות הברית ה-USDA אוסף מאז שנת 1995 מידע על הגישה למזון, הוצאות על מזון ומקורות סיוע במזון באוכלוסיית הארצות הברית. המידע נאסף מדי חודש דצמבר באמצעות סקר שנתי – Supplement Security Food – על ידי לשכת מפקד האוכלוסין כהשלמה לסקר האוכלוסייה ומספק מידע על השכיחות והחומרה של אי-ביטחון תזונתי בארצות הברית. USDA אוספת מגוון רחב של נתונים הקשורים זה לזה על ביטחון תזונתי, רכישת מזון וסביבת המזון ואלו מאפשרים מחקר וניתוח מעמיקים על היעילות של תוכניות לצמצום אי-ביטחון תזונתי ועל ההשתתפות בהן על ידי שירות המחקר הכלכלי שלה *Economic Research Service (ERS)* (ers.usda.gov) ועל ידי חוקרים באקדמיה. מחקר ERS משמש ליידוע מקבלי ההחלטות ברמה הפדרלית בכל הקשור למדיניות הסיוע בתזונה. ERS מגישה את מסד הנתונים כדי להבטיח שתוצאות המחקרים יהיו זמינות לציבור. במסד הנתונים יותר מ-1,100 דוחות ומאמרים על סיוע במזון ותזונה שנעשו בידי חוקרי ERS או במימון ERS, ובדקו עמיתים. גם מכוני מחקר פרטיים בארצות הברית, כגון מרכז המחקר והפעולה במזון – *Food Research & Action Center (FRAC)*, משפיעים רבות על המדיניות הציבורית בתחום אי-ביטחון תזונתי, מפרסמים מחקרים ומגבשים תוכניות פעולה למאבק באי-ביטחון תזונתי (frac.org).

נוסף על כך הפיקוח על תוכניות סיוע במזון כולל הגדרה של קווים מנחים לאופן שבו התוכניות חייבות לפעול ולאנדיקטורים שיש לדווח עליהם. למשל ב**פינלנד** הממשלה קבעה מערכת של עקרונות מותאמים למעקב אחר תוכניות הארוחות שלה בבתי הספר שיש ליישם ברמה המקומית וברמה הלאומית (National Nutrition Council of Finland, 2017). מערכת עקרונות זו מאורגנת סביב שלושה מדדים, ובעלי עניין צריכים לדווח על רשימה מוגדרת מראש של אינדיקטורים הקשורים למדדים אלו (Giner & Placzek, 2022):

1. ניטור והערכה של האיכות התזונתית של ארוחות בית הספר: זהו תהליך מתמשך המשמש את ספק שירותי הקייטרינג כדי להבטיח את התאמת המזון המוגש בארוחות להמלצות. התהליך צריך לחול על כל שלבי השירות: תכנון התפריט, תכנון רכש המזון, יצירת המתכונים, הכנת המזון והגשתו;
2. ניטור והערכה של ההשתתפות בארוחות בית הספר וההכללה בהן: מעקב אחר נוכחות התלמידים בארוחות בית הספר (ניטור יומי/שבועי/שנתי) הוא אינדיקטור מרכזי לפעולה, והמצב "כולם אוכלים" מוגדר מטרה משותפת עבור התלמידים ומשקי הבית;
3. ניטור והערכה של מצב הבריאות והבטיחות של סביבת בית הספר וקידום הרווחה בקהילות למידה – אלו ייבדקו בבתי ספר מקיפים כל שלוש שנים.

השפעות הניטור וההערכה של תוכניות הסיוע במזון יכולות להתמקד בכמות המזון המסופק למוטבים ובאיכותו התזונתית, בעלות יישום התוכניות, בהעדפות המוטבים ובנכונות להסתייע בתוכניות. המידע המתקבל עוזר לקובעי המדיניות להתאים ביעילות תוכניות סיוע במזון לצורכי אנשים במצבי פגיעות (Giner & Placzek, 2022). השונות הרבה בין משקי בית המסווגים באי-ביטחון תזונתי ברמות שונות חשובה בהערכת מאמצי המדיניות להתמודד עם אי-ביטחון תזונתי. להלן ריכוז מדדי בדיקה מתוך המחקרים

ששימשו להערכת יעילותה של התערבות לצמצום אי-ביטחון תזונתי (Carrillo-Álvarez et al., 2021; Deaton & Scholz, 2022); (Giner & Placzek, 2022; Lindberg et al., 2023; Loopstra, 2018

- **השינוי הכולל בשכיחות אי-הביטחון התזונתי:** המידה שבה התוכנית הפחיתה את מספר משקי הבית החיים באי-ביטחון תזונתי בכלל המשתתפים בה. יש לבחון כיצד תוכניות משפיעות על השכיחות והתדירות של אי-ביטחון תזונתי ואם השיפור במצב הביטחון התזונתי של המשתתפים מביא גם להפחתת מספר המשתתפים בתוכנית;
 - **השינוי בחומרת אי-הביטחון התזונתי:** המידה שבה התוכנית הפחיתה את שיעור המשתתפים שנמצאו באי-ביטחון תזונתי חמור ודרכי השפעת התוכנית על חוויות המשתתפים מקבוצה זו;
 - **הגורמים והקריטריונים להשתתפות בתוכנית:** בחינת תנאי הזכאות להשתתף בתוכנית וההשתתפות בפועל של משקי בית זכאים בתוכנית;
 - **שביעות רצון של משקי הבית** המשתתפים בתוכנית **ומידת היעזרותם בה:** הדיגיטליזציה של התוכנית מקילה את הניטור של תחום זה;
 - **השפעת ההשתתפות בתוכנית** על גורמים בחיי המשתתפים כגון בריאות; השתלבות בשוק העבודה; המצב הכלכלי והמידה שבה התוכנית מגדילה את ההכנסות של משקי בית באי-ביטחון תזונתי ומביאה להפחתת מחירי המזון;
 - **שירותים משלימים:** הערכת קיומה של סביבת תברואה נאותה ושירותי בריאות וטיפול המאפשרים חיים בריאים ופעילים. כמו כן מומלץ לבחון את מידת ההסתייעות של המשתתפים בתוכנית במשאבים חברתיים ובארגוני סיוע במזון.
- את המדדים הקשורים ישירות למזון אפשר לשייך לארבעת **עמודי התווך** של ביטחון תזונתי: **גישה למזון**, **זמינות מזון**, **שימוש במזון** ו**יציבות אספקת מזון**. שיפור בארבעת תחומים אלו מיועד להביא לתוצאה סופית של שיפור הביטחון התזונתי של משק הבית:
- **גישה למזון:** הגדלת כמות המזון הנרכש; הגדלת התקציב לחומרי גלם/תשתית הנדרשים להכנת מזון ולצריכתו; משק הבית צורך מזון בדרכים מקובלות חברתית; יש פחות קושי כלכלי ברכישת מזון;
 - **זמינות מזון:** היכולת לרכוש או לקבל מזון בטוח מגוון ובריא במסגרת ההשתתפות בתוכנית במרכזי מזון הקרובים לבית ובמחיר בר-השגה;
 - **שימוש במזון:** שיפור היכולת של משק הבית לאחסן ולשמור מזון; צריכה רבה יותר של מזון על ידי משק הבית; צריכה רבה יותר של מזון בריא ומתאים מבחינה תרבותית; משק הבית צורך מגוון גדל של מזונות. מכיוון שצריכה תזונתית היא אחד הגורמים העיקריים לבריאות, אי-ביטחון תזונתי חייב להיחשב ציר רלוונטי של אי-שוויון בריאותי ואיכות התזונה צריכה להיבחן בכל פעולה לצמצום אי-הביטחון התזונתי. מאחר שבסולמות המקובלים הנוכחיים אין התייחסות לכך, חיוני למדוד את המגוון התזונתי ואת איכות המזון לצורך אפיון הביטחון התזונתי. יש לשלב מדידה של איכות פריטי המזון והצריכה התזונתית כדי להעריך את השימוש במזון (Carrillo-Álvarez et al., 2021);
 - **יציבות של אספקת מזון:** למשק הבית יש אספקת מזון שוטפת ועקבית יותר; יש פחות מתח וחשש המקושרים לצריכת מזון.

האו"ם מדגיש את החשיבות של איסוף נתונים וסטטיסטיקות שגרתיות, עקביות, איכותיות ונגישות ומדגיש כי ההצלחה של מדיניות ותוכניות לקידום ביטחון תזונתי ותזונה טובה נשענת במידה רבה על חיזוק היכולות של מדינות לאסוף ולנתח נתונים כמותיים ואיכותיים ולהשתמש בהם לתכנון ולגיבוש מדיניות (CFS, 2021).

לסיכום, מדידת אי-ביטחון תזונתי חיונית לניטור אי-הביטחון התזונתי מבחינת היקפו, שכיחותו בקבוצות מסוימות באוכלוסייה, גורמי הסיכון, ההשפעות שלו ושל ההתערבויות והמדיניות שיושמו כדי להתמודד עימו. אחד מאתגרי המדידה הוא מורכבות תופעת אי-הביטחון התזונתי, הכוללת נקודת מבט אובייקטיבית וסובייקטיבית גם יחד. מסקירה של מדדים להערכת אי-ביטחון תזונתי במדינות בעלות הכנסה גבוהה, ברמת הפרט וברמת משק הבית, עולה כי הכלי הנפוץ ביותר בתחום זה הוא סולם ה-HFSSM של ה-USDA. לצד זה, בשנים האחרונות, כחלק מניטור ההתקדמות של מדינות העולם להשגת יעד האו"ם 'אפס רעב', גובר השימוש בכלי ה-FIES של ה-FAO, המאפשר השוואה גלובלית.

בשנים האחרונות, לנוכח דרישת האו"ם מן המדינות החברות בו לדווח באופן שוטף מדי שנה על התקדמותן להשגת היעד של 'אפס רעב', מדינות מפותחות פועלות לפיתוח ולביסוס מנגנוני ניטור, מחקר והערכה שיאפשרו מעקב אחר מגמות ופרקטיקות מועילות לצמצום אי-הביטחון התזונתי בתחומיהן. נוסף על כך ברמת המדינות וברמת ארגונים בין-לאומיים כאחת נעשית עבודה משמעותית של גיבוש מדדים ותוצאות לצורך הערכת היעילות של התערבויות לצמצום אי-הביטחון התזונתי. האו"ם מדגיש כי ההצלחה של מדיניות ושל תוכניות לקידום ביטחון תזונתי ותזונה טובה נשענת במידה רבה על חיזוק היכולות של מדינות לאסוף, לנתח ולהשתמש בנתונים כמותיים ואיכותיים לתכנון ולגיבוש מדיניות.

4.3 פערים, אתגרים וחסמים

בסעיף זה יפורטו חסמים ואתגרים שצוינו בספרות המקצועית בתחום הן מבחינת החקיקה והמדיניות הן מבחינת יישום התוכניות והערכת יעילותן.

4.3.1 אתגרים בחקיקה ובמדיניות

■ **התמקדות באי-ביטחון תזונתי כגורם מנותק מהקשר:** בחלק מהמדינות, פרדיגמות של אי-ביטחון תזונתי וריבונות מזון משתנות ומתפתחות באופן תדיר בין זמנים ומרחבים שונים כשגורמים שונים בחברה מעצבים אותן ללא הרף. יש טענה שהחולשה המשמעותית ביותר של פרדיגמות אלו היא שהן אינן מכוונות לשינוי המבנים החברתיים הרחבים יותר, וההתמקדות באי-ביטחון תזונתי כגורם מבודד הקשור להיעדר מזון בלבד מובילה למדיניות מצומצמת המוגבלת ביכולתה להתמודד עם התופעה (Borras & Mohamed, 2020). טענה נוספת היא שאי-ביטחון תזונתי אינו בעיה שאפשר לפתור אותה באמצעות עמותות הממלאות פערים של מחסור בתקנות ממשלתיות אלא בעיה מערכתית שהטיפול בה דורש שינויים מערכתיים (Tsiaras, 2022). על פי תפיסות אלו, התמקדות באי-ביטחון תזונתי כבעיה של מזון בלבד עלולה להוביל לפתרונות המבוססים על מזון בלבד, כגון צדקה במזון וחלוקה מחדש של עודפי מזון, תוך הזנחת הבעיות החברתיות והכלכליות המקיפות יותר והסרת אחריות מהממשל להקלת העוני ולטיפול בגורמים לו (Walker et al., 2021).

- **התמקדות בשינוי ברמת הפרט בלבד:** התערבות המתמקדת בסיוע חירום במזון או בפיתוח הידע, המיומנויות או ההתנהגות של פרטים בתחום התזונה עשויה לטפל בחלק מההשפעות המיידיות של אי-ביטחון תזונתי ברמת הפרט, אך נמתחת על כך ביקורת ולפיה פעולות אלו אינן מספיקות לשינוי הסיבות לעוני ולאי-ביטחון תזונתי הנעוצות ברמה המבנית של האוכלוסייה (Long et al., 2020; Yii et al., 2020).
- **צמצום מדיניות התמיכה הכלכלית:** בחלק מהמדינות קוצצה בעשור האחרון מדיניות התמיכה הכלכלית במשפחות עם ילדים. ראיות ממחקרים מצביעות על כך שהדבר עלול לחשוף משקי בית שהכנסתם נמוכה לסיכון מוגבר לאי-ביטחון תזונתי (Reeves et al., 2021a). למשל בשנת 2020 דווח למועצת זכויות האדם של האו"ם כי ארצות הברית צמצמה במידה רבה את התמיכה הכספית בתוכנית SNAP ובכך סיכנה את הביטחון התזונתי הלאומי (Elver, 2020).
- **הסתמכות על ארגוני צדקה במקום גיבוש מדיניות לאומית:** ההתפתחות של בנקי מזון תוארה בספרות כקורבן של הצלחתם, במידה מסוימת (Galli et al., 2018). אף שאין מחלוקת על כך שהתפשטותם ושכיחותם של בנקי מזון ברחבי אירופה מבליטה את קיומו של אי-ביטחון תזונתי (Galli et al., 2018; Schoneville, 2018), נטען כי במקום לשמש תזכורת גלויה ומדאיגה לרמות העוני במדינות, הם הפכו למעשה לחלק משולב ממערכת התמיכה החברתית. יתר על כן, למרות המספרים המצביעים על מיליוני אנשים ברחבי אירופה שחווים עוני ומחסור במזון, נשמעת הטענה שיש מעט רצון פוליטי או דחיפות בטיפול ישיר באי-ביטחון תזונתי ובמקום זה נראה כי ממשלות מוכנות לאפשר לשירותי אספקת מזון כמו בנקי מזון למלא את הפער ולהפוך את הרעב לנורמה (Rost, 2021). הטענה היא שעצם קיומם של מפעלים כמו בנקי המזון מאפשר לקובעי המדיניות להימנע מיישום שינויים בקנה מידה רחב יותר כדי לטפל בבעיות הבסיסיות הקשורות לעוני ולאי-ביטחון תזונתי (Silvasti 2014). על פי הטענה, יש לפעילות בנקי המזון במדינות השפעה פוטנציאלית מצטברת, וכך ככל שארגוני הצדקה לוקחים על עצמם יותר אחריות, כך יותר מדינות יכולות לטעון שאין צורך במשאביהן כדי להתמודד עם העוני ואי-הביטחון התזונתי (Galli et al., 2018). למשל, נראה שבבריטניה הממשלה אינה מוכנה להכיר במספר ההולך וגדל של בנקי מזון כקשורים למדיניות צנע, גם כאשר הדבר מוכח באמצעות נתונים אמפיריים (Garthwaite, 2016).

4.3.2 אתגרים ביישום ובהפעלת תוכניות לצמצום אי-ביטחון תזונתי

אתגרים במדידה

- **חסור במדידה והערכה של תוכניות:** התמודדות עם אי-ביטחון תזונתי במישרין או בעקיפין היא משימה חשובה עבור ממשלות בתקופה של התגברות לחץ האינפלציה ברחבי העולם. עם זאת, ולמרות הזמינות של גישות מדידה שאמינותן מאומתת, נראה כי אירופה כולה משתרכת אחרי יבשות אחרות בעולם במדידה עקבית של אי-ביטחון תזונתי ובאיסוף נתונים על התופעה (Grimaccia & Naccarato, 2020). **בנורווגיה**, למשל, לא נעשו סקרים של אי-ביטחון תזונתי במשקי בית במשך עשרות שנים (Richards et al., 2016). רוב מדינות ה-OECD אינן אוספות נתונים על ביטחון תזונתי, והדבר מונע פיתוח ויישום תוכניות סיוע במזון המבוססות על ראיות. אתגר אחד הוא לזהות את מערכי האינדיקטורים המתאימים ולפתח קווים מנחים מותאמים. אתגר אחר הוא לאסוף נתונים על בסיס קבוע כדי שחוקרים וקובעי מדיניות יוכלו לנתח את המידע, לזהות את נקודות החוזק והחולשה של התוכניות ולהתאים אותן לצרכים (Giner & Placzek, 2022). מהספרות עולה כי יש מחסור במחקרי הערכה כמותיים עם הערכות אובייקטיביות של לפני ואחרי יישום תוכניות סיוע, במדידת אי-ביטחון תזונתי ובמעקב אחר מי שנושרים

מהתוכניות ומפסיקים את השירות (Loopstra, 2018). כך, למשל, לעומת כלי מדיניות בראשות הממשלה, האופי המבוזר של ארגוני בנקי מזון מקשה לצבור מידע ברמה המקומית, הלאומית והבין-לאומית (Giner & Placzek, 2022). בשל כך, אף שיש יותר ויותר בנקי מזון בשנים האחרונות במדינות מפותחות, בנקי מזון רבים קמו ללא ליווי מחקרי מוקפד לבחינת יעילותם (Loopstra, 2018).

- **היעדר מדידה אחידה המאפשרת השוואה:** חוקרים מצביעים על היעדר מדידות שגרתיות ועל היעדר תואם בהגדרות בין מדינות. חלק מהמדינות משתמשות בסקרי הכנסות והוצאות של משקי בית (HIES) כדי להעריך את רמות הצריכה והרווחה של האוכלוסייה על פי כמות המזון הנרכשת, בעוד מדינות אחרות משתמשות בסקרי צריכת מזון (FIS) כדי להעריך את כמות המזון הנצרכת על ידי יחידים במשקי הבית במשך תקופה מוגדרת (Pollard et al., 2021). יתר על כן, אתגר מרכזי בתחום של מדידת היקף האוכלוסייה הסובלת מאי-ביטחון תזונתי קשור לסוג כלי המדידה; נמצא כי מדדי פריט בודד מביאים לשיעורי אי-ביטחון תזונתי נמוכים משמעותית ממדדים מרובי פריטים (Seivwright et al., 2020). למשל, במחקר בקווינסלנד נמצא ש-12.7% ממדגם הסטודנטים באוניברסיטה סבלו מאי-ביטחון תזונתי בשימוש במדד של פריט בודד, ו-71.8% נמצאו באי-ביטחון תזונתי בשימוש ב-FSSM (Hughes et al., 2011). בשל ריבוי דרכי המדידה עולים פערים בהערכת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי בחלק מהמדינות. בסקרים מייצגי אוכלוסייה באוסטרליה מדד של פריט יחיד הביא באופן עקבי לאומדן של אי-ביטחון תזונתי בשיעור 5% מכלל האוכלוסייה, ועקב שכיחות נמוכה זו לא מתקיים איסוף שגרתי של נתונים על היקף אי-הביטחון התזונתי במדינה. עם זה, מחקרים אחרים באוסטרליה מצביעים על כך שמדד הפריט הבודד ממעיט את השכיחות של חוסר ביטחון תזונתי ב-5% לפחות לעומת מדדים אחרים, מרובי פריטים (McKay et al., 2019). כך, למשל, לפי דוח המזון העולמי השנתי של FAO, המתבסס על הכלי FIES, השיעור המוערך של שכיחות אי-ביטחון תזונתי באוסטרליה בשנים 2016–2018 היה 13.4% (FAO et al., 2018), ובשנים 2019–2021 השיעור המוערך היה 11.9% (FAO et al., 2022). מסקירת מדדים להערכת אי-ביטחון תזונתי ברמת הפרט וברמת משק הבית בשנים 2000–2020, המשמשים מדינות בעלות הכנסה גבוהה, עולה כי רוב המדדים הקיימים מתמקדים בממד הגישה למזון של אי-ביטחון תזונתי, ויש מחסור ניכר בפריטים הבודקים את איכות הצריכה התזונתית, וכן היבטים פסיכולוגיים של החוויה והשפעותיה (Carrillo-Álvarez et al., 2021).
- **קושי לחקור את יעילותן של תוכניות סיוע במזון:** להתערבויות רבות אין מטרות מוגדרות ואין גישה להערכה מבוססת ראיות. יש חוסר עקביות הן במדדים של אי-ביטחון תזונתי הן במדדים של תוצאות התערבויות. יש מגוון רב של שיטות להערכת יעילותן של תוכניות סיוע, החל בדיווחים עצמיים וכלה בהתמקדות בקריטריונים צרים מאוד (כגון צריכת ירקות, מספר הביקורים במרפאה וכדומה), ולא נבחנת ההשפעה הרחבה של כל תוכנית על חיי המשפחה לטווח הארוך. נוסף על כך לרוב ההתערבויות חסרה תאוריה ברורה של שינוי המתארת כיצד ומדוע היא עשויה לספק את התוצאות המבוקשות (Moonan et al., 2022).
- **קושי בניטור הגישה בפועל של משתתפי התוכניות לקמעונאים פיזיים או מקוונים** (Rizvi et al., 2021): רוב התוכניות לסיוע במזון כפופות לקריטריונים לזכאות המוגדרים על ידי גורמים ציבוריים ברמה הלאומית או המקומית או ישירות על ידי ארגונים ללא מטרות רווח שמנהלים אותן. נראה שקשה לעקוב אחר מספר האנשים המסתייעים בפועל בתוכניות הסיוע במזון ואחר מספר האנשים שאמורים להיות זכאים אך אינם פונים לשירות (Giner & Placzek, 2022). בשל כך ארגוני הסיוע מתקשים לאמוד את היקף מקבלי הסיוע בפועל, לאתר זכאים שאינם מקבלים סיוע ולבחון מגמות בקבלת הסיוע לאורך זמן.

אתגרים ברמת התוכנית

- **הסתמכות על מתנדבים:** תוכניות סיוע במזון בכלל ובנקי מזון בפרט מנוהלים בעיקר על ידי מתנדבים ובאמצעות ארגוני צדקה. מחקרים מראים שמתנדבים מתמידים נאבקים לעיתים קרובות עם שחיקה שמעמידה בספק את הכדאיות ארוכת הטווח של תוכניות סיוע אלו. (Denning, 2021)
- **מורכבות בירוקרטית:** תוכניות סיוע במזון מטעם ממשלות הפכו להיות יותר ויותר ממוסדות וכרוכות בריבוי טפסים וקריטריונים לזכאות (Galli et al., 2018). נמצא כי מורכבות בירוקרטית מרחיקה ומדכאת השתתפות ציבורית ולמשל השפיעה לרעה על היעילות של תוכנית SNAP בארצות הברית (Garrow & Day, 2017). מסקירה שיטתית של תוכניות לארוחות בבתי ספר בארצות הברית עולה כי תוכניות דורשות הוצאות משמעותיות ועבודה אדמיניסטרטיבית מטעם המדינות כדי להעריך את זכאות התלמידים, והורים עשויים שלא לרשום את ילדיהם לתוכניות הכרוכות בתהליכי רישום מסורבלים (Cohen et al., 2021).
- **אתגרים תפעוליים של ארגוני צדקה:** ארגוני צדקה המסייעים במזון נתקלים באתגרים ארגוניים בטיפול בעודפי מזון, בלוגיסטיקה ובחלוקה מחדש של עודפי המזון ובהתאמת הסיוע לצרכים של מקבלי השירות. תאריכי התפוגה של עודפי המזון הם אתגר לטווח הקצר הדורש תשומת לב רבה של הארגונים ורבים מהם אינם מסוגלים לתת פתרון מערכתי לשורש של אי-הביטחון התזונתי. מגבלות כספיות הן אתגר שכיח של ארגונים אלו, וחוסר התאמה בין ההיצע לביקוש מתבטא לא פעם במחסור במזון, במשאבים ובמתנדבים בתקופות מסוימות בשנה ולחלופין בשפע של עודפי מזון בתקופות אחרות של השנה. אתגרים אלו הביאו ליוזמות חדשניות, ולמשל באירלנד יצרו את Food Cloud – פלטפורמה מקוונת שמטרתה לקדם אינטראקציות בין תעשיית המזון ובין ארגוני צדקה. באיטליה ניתן סיוע במזון לצד הכשרה בניהול פיננסי ובהגברת המודעות לתזונה מאוזנת. בהולנד נעשו ניסיונות ליצור קשרים ושיתופי פעולה בין ארגוני סיוע במזון ובין ארגוני חקלאות עירונית מקומית במטרה להתמודד עם האתגרים התפעוליים של ארגוני הסיוע במזון (Galli et al., 2018).
- **סיוע חומרי או סוציאלי שאין בו די להפחתת אי-ביטחון תזונתי:** נטען כי אי-ביטחון תזונתי הוא סימפטום של חסך חומרי קיצוני והדרה חברתית ומשקף חלוקה לא אחידה של משאבים חומריים וחברתיים באוכלוסיית מדינות מתפתחות. למשל באירופה אי-ביטחון תזונתי היה נפוץ יותר במידה ניכרת בקרב מקבלי קצבאות עבודה ומקבלי כל הקצבאות הסוציאליות. עם זאת, קבלת הטבות סוציאליות לא נמצאו קשורות לסיכון נמוך יותר לאי-ביטחון תזונתי. נמצא כי הטבות סוציאליות לבדן לא הצליחו להפחית באופן מלא את גורמי הסיכון לאי-ביטחון תזונתי, או משום שהן נמוכות מדי או משום שגורמי סיכון אישיים ומבניים רחבים יותר עולים בהשפעתם על אלו הכלכליים (Garratt, 2020).
- **פער בין היצע וביקוש בבנקי המזון:** בנקי המזון פתוחים במשך מספר מוגבל של ימים בשבוע ונאלצים לקצוב את כמות המזון שאדם רשאי לקבל. נוסף על המגבלה של כמות המזון המסופק איכות המזון אינה אחידה, יש מזונות שפג תוקפם, יש מזונות מעובדים וכאמור, כמויות שמספיקות ליום עד שלושה ימים בלבד. יתר על כן, הסתמכות בנקי מזון על תרומות משתנות אינה מאפשרת להם להתאים את הסיוע לצורכי המשתמשים (Loopstra, 2018). במחקר משנת 2019 לבחינת הקשר בין בנקי מזון ובין אי-ביטחון תזונתי נמצא ששימוש בבנק מזון בקנדה לא היה אסטרטגיה נפוצה עבור משקי בית באי-ביטחון תזונתי, וכשהיה חסר למשקי הבית שנבדקו כסף לקניית אוכל הם נטו הרבה יותר לבקש עזרה כספית מחברים או משפחה ולדלג על תשלומי חשבונות. ממצא זה מצביע על כך שאנשים הנאבקים בתנאי אי-ביטחון תזונתי אינם רואים בבנקי המזון

פתרון לבעיה שלהם (Tarasuk et al., 2019). כמו כן נמצא כי אומנם ביקור בבנק מזון עשוי לספק הקלה זמנית לרעב של המסתייעים בשירות זה, אך בנקי מזון אינם מסוגלים להתמודד עם הקשיים הכלכליים החמורים המביאים לאי-ביטחון תזונתי. אין הוכחות לכך שחלוקת מזון עשויה להעביר משקי בית מאי-ביטחון תזונתי לביטחון תזונתי, ומחקרים מראים שוב ושוב שהמבקרים בבנקי המזון נותרים חסרי ביטחון תזונתי למרות ההסתייעות בבנק המזון (Enns et al., 2020; Holmes et al., 2018; Tarasuk et al., 2019).

- **מגבלות של אוריינות מזון:** בסקרי אוכלוסין שנערכו במדינות בעלות הכנסה גבוהה לא נמצא מחסור במיומנויות של הכנת מזון או אוריינות מזון מופחתת בקרב משקי בית באי-ביטחון תזונתי לעומת משקי בית בביטחון תזונתי (Huysken et al., 2016), כלומר הדרכות וסדנאות לחיזוק אוריינות מזון עשויות להגן או לבלום עד נקודה מסוימת את החוויה של אי-ביטחון תזונתי, ולא מעבר לכך (Yii et al., 2020). לא נמצאו ראיות לכך שהתמקדות תוכניות במיומנויות ובהתנהגות תורמת להפחתת אי-ביטחון תזונתי, ונטען כי היא מסיטה את המיקוד מגורמים מערכתיים הקשורים למחסור בכסף לרכישת מזון (Loopstra, 2018; Yii et al., 2020).
- **חוסר התחשבות בקולם של מקבלי השירות:** לא ברור באיזו מידה משפחות שחוות אי-ביטחון תזונתי משפיעות על עיצוב ההתערבויות שהן מסתייעות בהן. החיסרון הנובע מכך הוא שלמשפחות אין הזדמנות להבטיח שההתערבויות מותאמות בדרך הטובה והכוללת ביותר לצרכים המורכבים שלהן (Moonan et al., 2022). כמו כן יוזמות קהילתיות כגון שיתופי מזון, חקלאות הנתמכת על ידי הקהילה וגינות קהילתיות מתוכננות ומאורגנות בדרך כלל על ידי עמותות וארגונים במגזר הציבורי עם אג'נדה משלהם, וכשאנשים החיים באי-ביטחון תזונתי מוזמנים להשתתף בשירות שמיועד לסייע להם או לקבל שירות כזה הם חווים אי-סימטריה בידע ובכוח, המצמצמת את יכולתם להשפיע על הפתרונות למצוקתם (Katre & Raddatz, 2023).

אתגרים ברמת המשתתפים בתוכנית

- **חוסר מודעות:** מוטבים פוטנציאליים עשויים שלא להיות מודעים לקיום תוכניות סיוע, לזכאותם להסתייע בתוכניות כאלה ולתהליך הבקשה להשתתף בהן (Rizvi et al., 2021).
- **חוסר שיתוף:** משתתפי התוכניות המסתייעים בהן אינם שותפים בניהול, בהפעלה ובהערכה של התוכניות.
- **בושה וחשש מסטיגמה:** אנשים מדווחים שהם חווים מבוכה, תסכול, בושה וחשש מסטיגמה בשימוש בתלושי מזון (Rizvi et al., 2021). נמצא שסטיגמה מגבילה גם את השימוש בשירותים של בנקי מזון (Loopstra, 2018). בסקירת מחקרים שיטתית **בארצות הברית** נמצאו שיעורי השתתפות נמוכים בתוכניות של ארוחות בית ספר ממוקדות המוצעות רק לתלמידים ממשפחות שהכנסתן נמוכה, עקב סטיגמה, ותוכניות אלו אינן מצליחות להגיע ליעדי בריאות רחבים יותר. הורים רבים אינם רושמים את ילדיהם לתוכניות אלו מתוך בושה וחשש מסטיגמה (Cohen et al., 2021).
- **מגבלות על השתתפות בתוכניות:** ילדים, תעסוקה, מגבלות, קשיים באינטראקציות חברתיות וחוסר באמצעי תחבורה עשויים להפחית את היכולת של משקי בית פגיעים לאי-ביטחון תזונתי להשתתף בתוכניות קהילתיות (Loopstra, 2018).

לסיכום, ממיפוי של אתגרים וחסמים בתחום הסיוע במזון עולה כי אתגרים הקשורים לחקיקה ולמדיניות נובעים מהתמקדות של מדיניות באי-ביטחון תזונתי כגורם מבודד של מחסור במזון ברמת הפרט בלבד, בלי להתייחס להשפעות של מבנים חברתיים רחבים על עוני ובלי לפעול לשינויים מערכתיים. אתגרים נוספים קשורים לצמצום התמיכה הכלכלית של מדינות במשפחות עם ילדים ולהסתמכות ממשלות על ארגוני צדקה כפתרונות ארוכי-טווח, אף שהם מיועדים לשמש מענה קצר-טווח לשעת חירום בלבד. אתגרים אחרים קשורים ליישום ולהפעלה של תוכניות לצמצום אי-ביטחון תזונתי: אתגרים במדידה באים לידי ביטוי בהיעדר מדידה שיטתית, אחידה ועקבית של היקף אי-הביטחון התזונתי, המקשה להשוות בין מדידות ולבחון את מידת ההצלחה של התערבויות בצמצום התופעה. כמו כן חסרים מחקרי הערכה לתוכניות סיוע במזון והדבר מקשה לזהות את החוזקות והחולשות שלהן, לגבש פרקטיקות מיטביות ולבחון את יעילות התוכניות. ברמת התוכנית יש אתגרים הנובעים מהסתמכות על מתנדבים וממורכבות בירוקרטית הקשורה לבדיקת הזכאות להשתתף בתוכנית, אתגרים לוגיסטיים הקשורים לחלוקת המזון, פער בין היצע לביקוש וחוסר יעילות של תוכניות אוריינות מזון בהפחתת אי-ביטחון תזונתי. ברמת משתתפי התוכניות יש אתגרים הקשורים לחוסר מודעות של זכאים לקיום תוכניות רלוונטיות לצורכיהם, לבושה ולחשש מסטיגמה ולמגבלות ביכולת להשתתף בתוכניות קהילתיות כמו מחסור בזמן וקשיי ניידות.

5. המלצות, עקרונות פעולה ופרקטיקות מיטביות

מהספרות עולים עקרונות פעולה והמלצות לקידום מדיניות ולפיתוח מענה מיטבי עבור משקי בית באי-ביטחון תזונתי. להלן ריכוז ההמלצות העיקריות.

עיגון הזכות למזון בחקיקה ובקרה על יישומה

חקיקה היא רכיב קריטי בתמונה המורכבת של יישום תוכניות לאומיות מוצלחות לביטחון תזונתי. מוסדות חוקתיים חזקים הכוללים פיקוח על מנגנונים נמצאו ככלים מוכחים לשמירה על סטנדרטים של זכויות אדם לביטחון תזונתי (Sheehy & Chen, 2022). אי-ביטחון תזונתי מתמשך דורש גישה מבוססת זכויות כדי להגן על ילדים, הפגיעים לאי-ביטחון תזונתי, ועל משפחותיהם (Fernald & Gosliner, 2019). בהסתמך על כך, לפי דוח שהוגש למועצת זכויות האדם של האו"ם חיונית הכרה רשמית בזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות, ובייחוד בזכות למזון. רק כ-30 מדינות, רובן מתפתחות, הכירו במפורש בזכות למזון בחוקותיהן הלאומיות. גם במדינות שמכירות בזכות זו בחקיקה, במפורש או במרומז, יש פער ניכר בין החוק ובין יישומו. על כן נטען כי על מדינות להבטיח את קיומם של מוסדות ואפיקים הולמים לבעלי הזכויות לתבוע, במקרים של הפרת זכותם למזון, ולהבטיח גם השתתפות בקבלת החלטות, שקיפות ושלטון החוק כחלק מהיישום של זכות זו (Elver, 2020). נוסף על כך יישום יעיל של הזכות למזון מחייב אימוץ כוללני של גישה המבוססת על זכויות אדם. האמנה הבין-לאומית לזכויות כלכליות, חברתיות ותרבותיות מכירה בכך שאין אפשרות לקדם את הזכות למזון בלי להתייחס לזכויות דיור, בריאות, יוקר המחיה וביטוח לאומי (Elver, 2020). חוקים ייעודיים להפחתת אי-ביטחון תזונתי יאפשרו לממשלות להעריך התערבויות ממשלתיות לעומת התוצאה של הפחתת אי-ביטחון תזונתי בפועל (PROOF, n.d-b). כפי שצוין, בזכות מאמצים משמעותיים בחקיקה ובמדיניות, **ברזיל** הפחיתה בהצלחה את שיעורי התת-תזונה בתחומה ב-82% בשנים 2002–2014, ומספר האנשים הרעבים בברזיל פחת בתקופה זו מ-19 מיליון ל-3.4 מיליון. **בשווייץ**, היחידה מהמדינות המפותחות שעייגנה את 'הזכות למזון' בחוקתה, שיעורי אי-הביטחון התזונתי הם הנמוכים ביותר בכלל מדינות ה-OECD (2% בלבד), ולממשלה יש תוכניות רווחה חזקות ומקיפות התומכות באיכות חיים גבוהה ובקבוצות פגיעות באוכלוסייה (Sheehy & Chen, 2022).

השקעה בשיטות איתור, ניטור ומדידה שיטתיות ועקביות

- **ברמה הלאומית**, בדוח של ה-OECD לטיפול באי-ביטחון תזונתי מודגש כי הצעד הראשון בפיתוח מדיניות לאומית להפחתת אי-ביטחון תזונתי הוא פיתוח תהליכי מדידה שגרתיים שיאפשרו לעמוד על שכיחות אי-הביטחון התזונתי במדינה. כלי המדידה צריכים להיות סטנדרטיים ובני-השוואה לאלו של מדינות מפותחות אחרות, כדי שתתאפשר למידה בין מדינות בכל הקשור ליעילות של תוכניות סיוע במזון והתאמת המדיניות בעת הצורך. שני סולמות מדידה עיקריים זמינים כיום: סולם ה-FIES של FAO ומודול סקר אבטחת המזון הביתי של USDA. העלייה האחרונה במחירי המזון וההשפעות הפוטנציאליות על שכיחות אי-הביטחון התזונתי מחייבות יישום של סקרי אי-ביטחון תזונתי על בסיס קבוע במדינות ה-OECD וברחבי העולם (Giner & Placzek, 2022). מעקב שוטף בסקר משקי בית ארצי חשוב לכימות אי-הביטחון התזונתי באוכלוסייה, למעקב אחר שינויים בהיקף הבעיה לאורך זמן ולזיהוי קבוצות במצבי פגיעות (CFS, 2021; GFN, 2020).

- ברמת הארגונים, בהתחשב בתפקיד החשוב של בנקי מזון וארגוני מגזר שלישי בסיוע חירום במזון, על הרשויות הציבוריות להקל את מאמצי הניטור וההערכה של ארגונים אלו וללוות אותם (Giner & Placzek, 2022).
- ברמת התוכנית, מומלץ לנטר את ההשפעה של תוכניות על מצב הביטחון התזונתי על ידי בחינת מצב הבסיס, עם כניסת המשתתפים לתוכנית, ומציאת דרכים לייחס תוצאות להשתתפות בתוכנית. יש לעקוב אחר מדדים לביטחון תזונתי כדי לבסס ראיות בנוגע למה שעובד ולקשר בין מטרות התוכניות לתוצאותיהן (Slater et al., 2014), תוך מעקב אחר מצבים חברתיים ובריאותיים וניטורם לאורך זמן כדי לוודא שהפערים אומנם מצטמצמים (Walker et al., 2021). האו"ם מדגיש את החשיבות של איסוף נתונים וסטטיסטיקות שגרות, עקבי, איכותי ונגיש. ההצלחה או הכישלון של מדיניות ותוכניות לקידום ביטחון תזונתי ותזונה טובה נשענים במידה רבה על חיזוק יכולתן של המדינות לאסוף נתונים כמותיים ואיכותיים, לנתח אותם ולהשתמש בהם לתכנון, לגיבוש מדיניות ולהשקעה (UNStats, 2021). נוסף על כך כדי לקדם התערבויות יעילות להתמודדות עם אי-ביטחון תזונתי יש לבסס את ההתערבויות על תאוריית השינוי ולנקוט גישה מערכתית הן ליישומן והן להערכתו (Moonan et al., 2022).
- ברמת הפרט ומשק הבית, יש להשקיע בפעולות **לאיתור** הסובלים מאי-ביטחון תזונתי והמסתייעים בתוכניות לאורך זמן. לצורך שיפור האיתור של קבוצה זו באוכלוסייה ה-OECD ממליץ לממשלות למפות היטב את משקי הבית הפגיעים כדי להביא ליישום מדיניות סיוע ממוקדת (Giner & Placzek, 2022), תוך התחשבות במאפיינים של מגדר, רמת השכלה, מספר המבוגרים במשק הבית, מגורים באזור כפרי, מצב תעסוקתי ותמ"ג לנפש, שהקשר בינם ובין אי-ביטחון תזונתי משתנה לפי דירוג הפיתוח של המדינה. מהמלצה זו עולה כי נדרשת התאמה של מדיניות פיתוח ספציפית לכל מדינה, וגישה גורפת לסיוע עשויה שלא להיות יעילה. אפשר להיעזר במודלים של הסתברות ליניארית רב-שכבתית כדי לעמוד על המאפיינים הקשורים ביותר לעלייה באי-ביטחון תזונתי ברמת המדינה ולמקד את תוכניות הסיוע במאפיינים אלו (Smith et al., 2017). יתר על כן, אי-ביטחון תזונתי קשור לא רק למחסור באוכל; כשמשק בית סובל מאי-ביטחון תזונתי הוא מתקשה לעיתים גם לעמוד בהוצאות בסיסיות אחרות, כמו הוצאות על דיור ועל תרופות, בגלל מחסור במשאבים כספיים. איתור משקי בית באי-ביטחון תזונתי מאפשר ללמוד יותר גם על הרווחה הכלכלית והמצוקה בהיבטים רחבים יותר בהקשר של עוני ומאפשר לקובעי המדיניות לטפל גם בהם (n.d-a). **איסוף נתונים דיגיטלי** על המשתתפים בתוכניות הסיוע במזון עשוי להקנות יותר יעילות לתוכניות ולאפשר להן להגיע למוטבים הזכאים, לאפשר להם צריכת תזונה טובה יותר ולטייב את פעולות ארגוני המגזר השלישי המסייעים במזון. חדשנות דיגיטלית עשויה להקל גם את הניטור של מדדי מפתח חיוניים למדידת היעילות של תוכניות סיוע במזון ואת הדיווח עליהם (Giner & Placzek, 2022).
- בישראל, ההשקעה בשיטות איתור, ניטור ומדידה שיטתיות ועקביות חיונית בהתחשב בקושי שקיים באיתור משפחות ויחידים הסובלים מאי-ביטחון תזונתי, בייחוד בקרב משפחות שאינן מוכרות למחלקות לשירותים חברתיים; מחסור במידע על פריסתם הגאוגרפית וריבוי שיטות מדידה שונות של ארגונים שונים (המוסד לביטוח לאומי, משרד הבריאות, הלמ"ס וארגון לתת), המקשים לעקוב אחר שינויים ומגמות בהיקף התופעה בישראל. מערך איסוף מידע שיטתי יאפשר לבחון את יעילותן של התוכניות הפועלות בארץ בתחום ולעמוד על מאפייני התופעה ועל מגמות בהתפתחותה (אור שרביט וברנדר, 2022).

גיבוש אסטרטגיות מקרו ארוכות-טווח

- יש עדויות תאורטיות ואמפיריות לכך שרעב, אי-ביטחון תזונתי, תת-תזונה ואי-שוויון בריאותי מקורם ברמות מקרו-חברתיות מבניות יותר מאשר ברמות מיקרו של משק הבית והפרט (Borras & Mohamed, 2020). בשנת 2011 טען האו"ם כי אסטרטגיות לאומיות להתמודדות עם אי-ביטחון תזונתי צריכות לעבור מהתמקדות ברמת הפרט או משק הבית לממדים נוספים ורחבים יותר, ברמת המקרו, כגון ייצור מזון, פיקוח על מחירי מזון, סחר במזון, העברות כספים, גורמים חברתיים ודמוגרפיים וכן ממשל ואיכות המוסדות הציבוריים. ממדים אלו עשויים להשפיע בכיוון של שיפור מצב הביטחון התזונתי במדינה אם יפעלו להגדלת ההכנסה המשפחתית וימנעו אי-ביטחון תזונתי באמצעות אספקת נכסים ושירותים חיוניים למימון מזון ולאספקתו (Awad, 2023).
- מאחר שאתגרי ביטחון תזונתי רבים הם מבניים, ונובעים ממערכות כלכליות וטבעיות שקשה לשנותן, יש צורך בפרספקטיבה ארוכת-טווח הדורשת התחייבות ארוכת-טווח במונחים של מימון ותמיכה בהקמת מערכות ומוסדות לאומיים. במסמך מדיניות של ה-OECD נבחנה השפעתן של תוכניות הגנה חברתית על הפחתת אי-ביטחון תזונתי, ונמצא כי תוכניות המדגימות את ההשפעות המהותיות ביותר על הביטחון התזונתי הן כאלה שפועלות במשך עשרות שנים, ולא שנים אחדות או חודשים (Slater et al., 2014). חיזוק לכך ניתן בהמלצה להוסיף ממד חמישי, של **קיימות**, לארבעת 'עמודי התווך' של ביטחון תזונתי. ממד זה תומך בהתייחסות כוללת ומשולבת לתחום הביטחון התזונתי ובביסוס מטרות המבוססות על קיימות סביבתית, כלכלית וחברתית (Clapp et al., 2022).
- בשל קיומן של השפעות רחבות היקף, מומלץ לגבש בבניית תוכנית לאומית מספר קטן של מטרות ברורות ובנות-השגה של ביטחון תזונתי ולהימנע מהעמסת יעדים וציפיות על תוכניות הגנה סוציאלית, תוך התמקדות בעקרון ה'הימנעות מנזק' ('do no harm') (Slater et al., 2014).

פיתוח מדיניות חברתית כוללת

- סיוע כלכלי ממשלתי: במדינות מפותחות בעיית אי-הביטחון התזונתי אינה נובעת ממחסור במזון אלא מהיעדר גישה של אנשים במצוקה חברתית-כלכלית למזון (Rajesh et al., 2022). נטען כי בעיות חברתיות גדולות כמו אי-ביטחון תזונתי ניתנות לפתרון רק בפעולה נרחבת, מתואמת, כלל-חברתית, בהובלת הממשלה הלאומית של כל מדינה, ולא באמצעות ארגוני צדקה, מוסדות קהילתיים או החברה האזרחית (Berg & Gibson, 2022). מאחר שההכנסה האישית, מחירי המזון ואי-שוויון כלכלי הם הגורמים המרכזיים הקובעים את יכולת הגישה של אנשים למזון, היעילות של תוכניות ממשלתיות לאומיות בהפחתת השכיחות של אי-ביטחון תזונתי בעתיד תהיה תלויה בעיקר במידה שבה התערבויות יצליחו להגדיל ביעילות את הכנסתם של משקי בית בעלי הכנסה נמוכה ו/או לטפל בנושאים כלכליים כמו מחירי המזון, עלויות הדיור וכו' בקבוצה הנזקקת ביותר באוכלוסייה (Deaton & Scholz, 2022; PROOF, n.d-b; Rajesh et al., 2022; Zereyesus et al., 2022). למאמצים ממשלתיים אלו להרחבת ההשקעה בהגנה חברתית במדינות בעלות הכנסה גבוהה עשויות להיות השפעות ארוכות-טווח, כגון הפחתת ההוצאות על שירותי בריאות והוצאות נוספות הנובעות מנזקי אי-ביטחון תזונתי (Loopstra, 2018). לעומת זאת, מחקר על התערבויות ברמת הקהילה, כמו בנקי מזון ותוכניות מזון אחרות, מצביע על השפעות מוגבלות בלבד (Loopstra, 2018). כך,

למשל, בין ההמלצות לשיפור תוכניות **בארצות הברית** לטיפול באי-ביטחון תזונתי בכלל ובקרב ילדים בפרט, מדובר על הגדלת התמיכה בתוכניות הלאומיות ובהטבות המס, בפיתוח הטבות נוספות לתמיכה בבעלי הכנסות נמוכות ובמשפחות עם ילדים קטנים וביישום קצבת ילדים אוניברסלית (Fernald & Gosliner, 2019). גם **בקנדה** נמצא כי קצבת ילדים נדיבה יותר למשפחות בעלות הכנסה נמוכה תפחית את הסיכון של משפחות אלו להיקלע לאי-ביטחון תזונתי (PROOF, n.d-a).

- **מדיניות רווחה רחבה:** אי-ביטחון תזונתי הוא סימפטום של חסך חומרי קיצוני והדרה חברתית ומשקף חלוקה לא אחידה של משאבים חומריים וחברתיים באוכלוסיית מדינות מתפתחות. בשל כך, משאבים חומריים לבדם, כמו הטבות סוציאליות או אספקת מזון לא תמיד מספיקים כדי להגן על קבוצות פגיעות מאי-ביטחון תזונתי. במקום זה נדרשת מדיניות חברתית רחבת היקף המתפרסת על מגוון תחומים, כולל חינוך, תעסוקה ובריאות הנפש (Garratt, 2020). צעדי מדיניות שצוינו כחיוניים למניעת אי-ביטחון תזונתי במדינות מתועשות: (1) שינוי רחב במדיניות הרווחה, הכולל סיוע בשילוב בעבודה לצורך ביטחון תעסוקתי, העלאת שכר המינימום, הבטחת שירותי בריאות וקבלת תרופות מרשם באיכות גבוהה חנים והבטחת טיפול בילדים, חינוך ותחבורה באיכות גבוהה זמינים ובמחיר סביר לכול; (2) עיגון 'אג'נדה להעצמת נכסים' בחקיקה מקיפה כדי לסייע לבעלי הכנסה נמוכה לעבור משכירות לבעלות על נכסים במטרה לפתח עושר ממעמד הביניים; (3) כאשר שני השלבים הקודמים אינם מספקים, הבטחת רשת ביטחון ממשלתית איתנה לתושבים מתקשים המספקת כסף, סבסוד מזון ואספקת מזון וסיוע בדיוור (Berg & Gibson, 2022). תוכניות מזון עירוניות צריכות אף הן לספק מפת דרכים לצמיחה עתידית ומומלץ שיתבססו על גישה מקיפה המשלבת שיפור תשתיות ותחבורה, קידום בריאות והשתתפות בקהילה, הבטחת דיוור בר-השגה, סיוע בהשתלבות במקומות עבודה ועוד (Filippini et al., 2019).
- **שיפור הזדמנויות תעסוקה:** במחקר שהשווה אי-ביטחון תזונתי ב-139 מדינות נמצא שמבוגרים שעובדים במדינות ששכר המינימום בהן גבוה יותר, או שיש בהן הסכמי עבודה קיבוציים, נוטים פחות להיות באי-ביטחון תזונתי (Reeves et al., 2021b). לפיכך מומלץ שמדינות יפעלו לכינון סטנדרטים טובים יותר לתעסוקה ולתמיכה בהסכמים קיבוציים וינקטו צעדים למיגור הגזענות בשוק העבודה ולקידום הזדמנויות עבודה לקבוצות מיעוט כחלק מהאסטרטגיה להפחתת אי-ביטחון תזונתי (PROOF, n.d-b).
- **תמיכה נפשית:** בטיפול באי-ביטחון תזונתי משפחתי נדרשות התערבויות המכוונות בו בזמן הן לאי-ביטחון תזונתי הן לקשיים רגשיים או נפשיים, כדי לקדם רווחה נפשית וביטחון תזונתי. יש להביא בחשבון את בריאות הנפש של ההורים, המשפיעה על בריאות הנפש של הילדים. בתוכניות כאלו אפשר לכלול קידום הכלה חברתית, העצמה וחיזוק הדימוי העצמי, הפחתת סטיגמטיזציה ותחושות בידוד חברתי, סיוע ליחידים במיצוי זכויות ובהתגברות על בירוקרטיה בדרך לקבלת סיוע מתוכניות סיוע בתזונה, שמירה על כבודם של אנשים בכל הקשור לבחירת מזונם ופיתוח תוכניות שעשויות להעצים את יכולת המשתתפים לגשת למזון במחיר סביר (כמו גינות קהילתיות ומטבחים קהילתיים) (Pryor et al., 2023).
- **פיתוח מדיניות עירונית כוללת:** מומלץ לפתח מדיניות עירונית המתייחסת במפורש לאי-ביטחון תזונתי בהקשרים רחבים יותר של עוני עירוני ואי-שוויון פנים-עירוני מתוך התחשבות בממדים המרובים של העוני העירוני, החל בהכנסות ופעילויות מניבות הכנסה, דרך אספקת דיוור ותשתיות נאותות וכלה בהשפעת התכנון העירוני על גישה למזון מזין בר-השגה (Tacoli, 2019).

בישראל, פיתוח מדיניות חברתית כוללת חיוני כדי לתת מענה לאתגרים הקיימים, הנובעים מריבוי גופים ממשלתיים ושאינם ממשלתיים המעורבים במתן סיוע תזונתי. ריבוי זה יוצר פערים וקשיים בשיתופי פעולה בהיעדר רשות מתכללת. המועצה הלאומית לביטחון תזונתי בישראל פועלת ללא סמכויות וללא תקציבים ועל כן אין ביכולתה לפעול באופן משמעותי לצמצום אי-ביטחון תזונתי (אור שרביט וברנדר, 2022). לנוכח היקף הידע המקצועי והמחקרי הרב בתחום (שחלקו עולה בסקירה זו), המתעדכן באופן תדיר, חיוני למנות גוף מקצועי ובו אנשי אקדמיה ואנשי שטח שיאגמו את הפרקטיקות המיטביות מתוך הספרות המקצועית כדי לבסס פרקטיקה ומדיניות מבוססות ראיות שיועילו בצמצום אי-הביטחון התזונתי.

השקעה בקבוצות פגיעות באוכלוסייה

- בהתערבויות שמטרתן להגדיל ישירות את הגישה למזון מומלץ להתמקד בקבוצות פגיעות במיוחד כמו נשים וילדים, נוער, זקנים, מהגרים ועובדים עניים. מיקוד גאוגרפי עשוי אף הוא לתמוך באזורים או באשכולות שהקבוצות הפגיעות ביותר חיות בהן (Freudenreich et al., 2020).
- ארוחות חינם לילדים ובני נוער: נטען שכדי לצמצם את אי-הביטחון התזונתי בקרב ילדים ובני נוער על הממשלה למצוא דרך לספק לכל ילד בבית הספר הציבורי בקבוצת הגיל 3–18 ארוחת צוהריים חינם העומדת בהנחיות התזונה. פעולה זו תבטיח שלכל הילדים הלומדים בבית הספר תהיה גישה לארוחה אחת ביום לפחות, משפחות לא יצטרכו עוד למלא טפסים כדי לאפשר לילדיהן להיות זכאים לארוחה ובתי ספר לא יצטרכו למלא טפסים כדי לקבל תוכניות צוהריים חינם או בסבסוד (Tsiaras, 2022).
- פיתוח תוכניות מענה עבור סטודנטים: לנוכח השיעורים הגבוהים של סטודנטים החיים באי-ביטחון תזונתי, מוצע בספרות המקצועית לבחון את היקף אי-הביטחון התזונתי במוסדות הלימוד להשכלה גבוהה. את הבדיקה אפשר לערוך במרכזי הייעוץ או במרכזי הבריאות לסטודנט. מאחר שצורכי הסטודנטים שונים במדינות שונות ובקמפוסים שונים, הכרחי להשתמש בגישה השתתפותית מבוססת-קהילה, אשר תקדם השתתפות של סטודנטים בתכנון, בעיצוב וביישום תוכניות, התערבויות ומדיניות עבורם. מומלץ לשלב בקמפוסים תוכניות כוללניות למיפוי הצרכים הבסיסיים של סטודנטים ולחזק את שירותי התמיכה בסטודנטים במצבי מצוקה במסגרת מרכזי הבריאות, מרכזי הייעוץ, קבוצות תמיכה והכשרת סגל. כמו כן מומלץ לתמוך כלכלית בסטודנטים בקצבת מחיה סבירה ובאמצעות תמיכות בקמפוס, כדי להבטיח שהשגת השכלה אקדמית היא אומנם הזדמנות שוויונית. לשם כך נדרשת לעיתים רפורמה בתהליך שירות ההלוואות לסטודנטים, הסדרת האפשרות לגמישות בהחזרים, הרחבת הזכאות של סטודנטים לשירותים ממשלתיים לסיוע במזון והבטחת זמינות של מזונות ומשקאות בריאים במחירים סבירים, כדי לקדם רווחה ובריאות. לבסוף, מומלץ להשקיע מאמצים בהגברת המודעות לקיומן של תוכניות עבור סטודנטים באי-ביטחון תזונתי ובגישה אליהן ולנרמל אותן כחלק מתרבות הקמפוס כדי להפחית אי-נוחות וחשש מסטיגמה המתלוות להשתתפות בהן (Hagedorn-Hatfield et al., 2022; Nikolaus et al., 2020).
- בישראל, חיוני לפתח מענים נוספים עבור ילדים ובני נוער, אזרחים ותיקים, משפחות שאינן מוכרות למחלקות לשירותים חברתיים ובקרב האוכלוסייה הערבית ועובדים זרים וחסרי מעמד, כדי לסייע לכלל הסובלים מאי-ביטחון תזונתי ולהתאים את המענה לצרכים ולמאפיינים הייחודיים של כל קבוצה באוכלוסייה (אור שרביט וברנדר, 2022). כמו כן לנוכח חשיבות תקופת ההיריון ושנות החיים הראשונות להתפתחות ולתפקוד של תינוקות, חיוני לפתח בישראל תוכנית לטיפול באי-ביטחון תזונתי של אימהות ותינוקות, דוגמת תוכנית WIC.

גישה שיתופית

שיתוף והשתתפות המסתייעים בתוכניות לצמצום אי-ביטחון תזונתי

- פיתוח וחיזוק מנהיגות קהילתית: למעורבות חברי הקהילה כמשתתפים פעילים בהתערבויות למענם יש עוצמה רבה והיא נחשבת לאסטרטגיה בעלת ערך רב כמניעה לפעולה קהילתית, לפיתוח הקהילה, לשיפור הקיימות ולהשפעה מיטיבה של תוכניות סיוע והתערבות. הגישה ההשתתפותית מבוססת-הקהילה מדגישה את השמירה על שותפויות קהילתיות שחולקות מנהיגות ושותפות בתכנון, יישום והערכה של התערבויות מבוססות-ראיות ופועלות ביצירתיות וברגישות תרבותית. התערבויות מסוג זה דורשות מעורבות מכוונת של הקהילה ושל בעלי עניין כמו אוניברסיטאות, ארגוני מחקר והאקדמיה. מנגד, הן גוזלות זמן, קשות ליישום וקשה למצוא בעלי עניין ורשויות שיממנו אותן (Doustmohammadian et al., 2022).
- חיזוק יעילות קולקטיבית ויזמות קהילתית: תפיסת היעילות הקולקטיבית של אנשים משפיעה על השתתפותם בפיתוח יוזמות, ולכן הכרחי להשקיע (Katre & Raddatz, 2023). מעורבות של אנשים מודרים דורשת מחויבות לשוויון חברתי, ויש להשקיע בחיזוק קהילות כדי ליצור ולקדם השתתפות קהילתית בתכנון ובקבלת החלטות במערכות מזון מקומיות. חידושים ומיזמים חברתיים ממלאים תפקיד מפתח במתן אפשרות לפרט ולקהילה לשנות את מערכת המזון. עידוד של יוזמות חדשניות מתוך הקהילות עצמן, שמותאמות לצורכיהן ולסדרי העדיפויות שלהן, מחזק לכידות חברתית, מסייע לאנשים מודרים לשפר את נסיבות חייהם, ומפתח סוכנות ומומחיות מקומית ('ידע מבוסס-מקום') הנוגעת למערכת המזון בסביבתן. חדשנות חברתית מאפשרת השתתפות של כלל חברי הקהילה והרחבת הפעילות ההתנדבותית (Katre & Raddatz, 2023). נדרשת גישה רב-ממדית אשר במקביל לשינוי מדיניות בקנה מידה רחב תיצור רשת ביטחון כלכלית ברמה המקומית ותפעל לחיזוק ולביסוס קהילות בהתאם לצורכיהן ומשאביהן כדי ליצור תשתית חברתית, להפחית הדרה ובידוד חברתי ולהגביר את החוסן, הלכידות וההון הקהילתיים. יש לסייע לאנשים לזהות משאבים מבוססי-קהילה, להתחבר אליהם, לנצל אותם ולשפרם (Blake, 2019).
- חיזוק שותפות ואוטונומיה: לפי פאנל המומחים לביטחון תזונתי ולתזונה (HLPE) של האו"ם, יש להבטיח לכל היחידים והקבוצות באוכלוסייה החיים באי-ביטחון תזונתי כבוד ויכולת פעולה עצמאית ואוטונומית שאינה תלויה בתכתיבים חיצוניים (agency), יכולת לקבל החלטות על סוג המאכלים שהם אוכלים, דרכי הייצור, העיבוד וההפצה של מזונם ויכולת לעסוק בתהליכים לעיצוב מדיניות של מערכת המזון, ובדרך זו לאפשר גם לאנשים הפגיעים והמודרים ביותר להשפיע על תהליכי קבלת החלטות ועיצוב מדיניות לצורך הפחתת אי-הביטחון התזונתי בסביבתם הקרובה (HLPE, 2020). מהפאנל האמור עלתה גם ההמלצה להוסיף ממד שישי 'לעמודי התווך' של ביטחון תזונתי (גישה, זמינות, שימוש, יציבות וקיימות) – **סוכנות מזון (Food Agency)**, כלומר היכולת של יחידים וקהילות לקבל החלטות בתחום מערכות המזון המשפיעות על ביטחונם התזונתי (Clapp et al., 2022). לצורך זה יש ליצור יותר הזדמנויות להשתתפות של מקבלי השירות בתהליכי קבלת ההחלטות, מתוך כוונה לשלב בין הידע המקומי לידע של המומחים ואנשי המקצוע, לאמץ 'מבנה שטוח' במקום מבנה היררכי של קבלת החלטות ולהקצות זמן לבניית קונסנזוס. באופן כזה צרכנים פעילים יכולים לחוות הכללה חברתית ותחושת קהילה, החשובות בטיפוח ביטחון תזונתי (Katre & Raddatz, 2023). מסקירה בין-לאומית על צמצום פערים חברתיים-כלכליים בין אוכלוסיות מיעוט לקבוצות רוב עלה כי העמקת השותפות עם האוכלוסייה והתייחסות לצרכיה הייחודיים מסייעת בפיתוח פתרונות מקומיים מותאמים, בעבודה משותפת למען שינוי ופיתוח בד בבד עם חיזוק המנהיגות המקומית וביישום מוצלח יותר של תוכניות לפיתוח חברתי וכלכלי (אור שרביט ואייזיק, 2022).

בניית קואליציות ושיתופי פעולה בין בעלי עניין

- שיתופי פעולה בין תוכניות סיוע ובין מגזרים שונים: צמצום משמעותי של אי-ביטחון תזונתי דורש פעולה קולקטיבית כדי למקסם משאבים ולהניע שינוי במערכות. שיתוף פעולה בין תוכניות והתערבויות מאפשר גיבוש עקרונות עבודה להשגת מטרות משותפות והפחתת כפל שירותים. מתוך כך, מומלץ לעבוד במנגנוני תיאום עם מגזרים שונים, כגון קבוצות עבודה בין-מגזריות, תורמים רלוונטיים, משרדים ברמה הארצית והמקומית, ארגונים בלתי ממשלתיים וארגונים בין-לאומיים כמו יוניסף, ILO, FAO, WFP, Action Against Hunger and Concern Worldwide ועוד (Slater et al., 2014).
- קידום עבודה בין-תחומית במודל קואליציוני: בבניית קואליציה למאבק באי-ביטחון תזונתי יש להסתמך על מגוון ארגונים ובעלי עניין שעשויים לתמוך באנשים החיים באי-ביטחון תזונתי ולהביא בחשבון את נקודות המבט המגוונות של חברי הקהילות הפגיעות לאי-ביטחון תזונתי. מאמץ זה דורש גוף אחראי שיוכל לתאם בין הגורמים, ועליו להיות מצויד במשאבים ובמקור מימון ארוך-טווח כדי שיוכל לתמוך בתוכניות מתמשכות ובפתרונות פיילוט חדשים המניעים שינוי (Popkin et al., 2019). מומלץ גם לנקוט גישה בין-תחומית, שבה ארגונים ממגוון מגזרים עובדים יחד במודל קואליציוני שישפיע במקביל על פעולות ממשלתיות ועל פעולות של ארגונים לא-ממשלתיים ושל הקהילה ויאפשר לטפל באי-ביטחון תזונתי בכל רמות מערכת המזון ולהגיע לתוצאות טובות יותר (Rogers et al., 2018).
- יצירת חזון משותף לשירותי הסיוע במזון: אמנה משותפת לכל שירותי הסיוע במזון היא כלי מדיניות שמופעל בכמה מדינות ומשמש לגיבוש של חזון משותף ומטרות מוסכמות לשיפור איכות השירות ולהגברת שביעות הרצון של המסתייעים בו. כלי זה מסייע לאגם את מגוון השירותים המרכיבים את מגזר הסיוע במזון במטרה ליצור מחויבות קולקטיבית ומומנטום לשיפור התוצאות ברמת מקבלי השירות. **באוסטרליה** שימש תהליך פיתוח משותף של אמנה בסיס קריטי לבניית מערכות יחסים ואמון בתוך המגזר הקהילתי, שאפשר עבודה בתכנון משותף ליישום האמנה בעתיד. האמנה קובעת יעדים משותפים לשיפור מגזר הסיוע במזון (איכות המזון, תקנים של אנשי מקצוע, תוצאות של מקבלי השירות, כוח-אדם ועוד) ומגדירה עקרונות מנחים להשגתם. העיקרון של תיאום ושילוב שירותים דורש התמקדות במערכות במקום בשירותים. הגברת התיאום והשילוב בין סוכנויות מסוגים שונים, משאבים, זמני פעולה, סוגי שירות וכיסויים גאוגרפיים עשויה להביא לחוויית שירות טובה יותר של מקבלי השירות וקשרים טובים יותר בין מפעילים, ספקי מזון ישירים ויוזמות חברתיות בקהילה (Pettman et al., 2022).
- תמיכה במועצה למדיניות מזון: כדי לתאם טוב יותר בין רכיבי מערכות המזון מומלץ לתמוך במועצה למדיניות מזון שחבריה יהיו פעילים מהמגזר הפרטי והציבורי. מועצה היא גוף מתכלל שיש לו סמכויות לתאם בין תוכניות ומענים שונים, לפקח, לאסוף נתונים ולהעביר המלצות לקובעי המדיניות. מועצה כזו יכולה לתמוך ביעילות של יוזמות הצומחות מלמטה – יוזמות אזרחיות ויוזמות של ארגוני החברה האזרחית וביעילות של יוזמות מוסדיות וממשלתיות. מועצות כאלו מוזכרות גם בהקשר של יוזמות עירוניות; בסקירה של 32 ערים שפיתחו מדיניות מזון לקידום ביטחון תזונתי נמצא כי בכולן פעלו מועצות למדיניות מזון, מתוך השקפה שהכללת בעלי העניין ותיאום ביניהם יאפשרו להפיק את ההשפעה החיובית הגדולה ביותר על מערכת המזון ולנצל את מרב הכלים והמנופים העומדים לרשות העיר (Filippini et al., 2019). כאמור, בישראל, המועצה לביטחון תזונתי פועלת ללא סמכויות וללא משאבים הנדרשים לצורך טיפול בצמצום אי-הביטחון התזונתי. מומלץ לעגן את סמכויותיה ופעולותיה

של המועצה בתחום לאיגום הידע המתחדש תדיר, לתיאום וליצירת שיתופי פעולה בין הממשלה, גופים ציבוריים, ארגונים חברתיים, גופי מחקר וגופים פרטיים, לתת בידיה סמכויות לפיתוח מענים ולפיקוח על יישומם ולהסתמך על המלצותיה בזמני שגרה ובזמני חירום לצורך התוויית מדיניות כוללת בתחום והפעלת תוכניות מבוססות ראיות (אור שרביט וברנדר, 2022).

לסיכום, לצורך קידום מדיניות ופיתוח מענה מיטבי עבור משקי בית החיים באי-ביטחון תזונתי מומלץ לפעול לעיגון הזכות למזון בחקיקה ולפתח מנגנוני בקרה להבטחת יישומה של זכות זו. כמו כן מומלץ להשקיע בשיטות אחידות ועקביות לאיתור, ניטור ומדידה. מומלץ למדינות לגבש אסטרטגיות מקרו ארוכות-טווח ולפתח מדיניות לאומית חברתית וכוללת המתפרסת על כלל התחומים הקשורים לאי-ביטחון תזונתי, ובהם חינוך, תעסוקה, בריאות הנפש, דיור, רווחה, תחבורה, מחירי המזון ועוד. כמו כן מומלץ להגביר את ההשקעה בהתערבויות הממוקדות בקבוצות פגיעות כמו נשים וילדים, נוער, זקנים וכדומה. למשל אספקת ארוחות חנם לבני 3–18 תבטיח מניעת אי-ביטחון תזונתי בקרב ילדים, ופיתוח מענה עבור סטודנטים באי-ביטחון תזונתי יסייע לסטודנטים ממעמד חברתי-כלכלי נמוך לרכוש השכלה אקדמית ולקבל הזדמנויות בשוק העבודה באופן שוויוני יותר. כמו כן מומלץ למדינות לקדם גישה שיתופית אשר תביא לחיזוק המנהיגות המקומית והיעילות הקולקטיבית הקהילתית ותעודד השתתפות ו'סוכנות' של מקבלי השירותים, שיוכלו להשתתף בתהליכי קבלת ההחלטות, לבצע בחירות הקשורות לשירותים שהם צורכים וליישם 'אזרחות מזון' פעילה. בניית קואליציות ושיתופי פעולה בין-תחומיים בין בעלי עניין, תוכניות ומגזרים, יצירת חזון משותף ושיתוף פעולה בין מדיניות, אקדמיה ופרקטיקה הן צעדים קריטיים שיאפשרו לבנות במגזר הסיוע במזון מערכות יחסים המבוססות על אמון. הגברת התיאום והשילוב בין סוכנויות שונות, משאבים, זמני פעולה, סוגי שירות וכיסויים גאוגרפיים עשויה להביא לתוצאות טובות יותר ברמת מקבלי השירותים וקשרים טובים יותר בין מפיצים, ספקי מזון ישירים ויוזמות חברתיות בקהילה. מומלץ לתמוך במועצה לאומית לביטחון תזונתי לצורך ביצוע פעולות תיאום, הערכה, איגום נתונים, פיתוח מענים ופיקוח על יישומם, מתן המלצות מקצועיות לקובעי המדיניות בשגרה ובזמני חירום וקידום מדיניות לאומית בתחום.

עוד פרסומים של המכון בנושא

אור שרביט, ז' וברנדר, ד'. (2022). אי-ביטחון תזונתי בישראל – מאפיינים, מענים ואתגרים. דמ-894-22
אייזיק, ע', צדקה, ט' וברמלי-גרינברג, ש'. (2019). עובדים החיים בעוני: מיכוי צרכים ומענים. דמ-152-19
אייזיק, ע', קפרנוב, א', מורן-גלעד, ל' וברנדר, ד'. (2020). תוכנית מנהרות מזון לביטחון תזונתי. דמ-852-20
נירל, נ', רוזן, ב', ארז, ש', בן-הרוש, א', ברג-ורמן, א', ברודסקי, ג', ניצן-קלוסקי, ד', חביב-מסיקה, ע' וגולדשמיט, ר'. (2005). ביטחון
תזונתי בישראל בשנת 2003 והקשר לדפוסי תזונה. דמ-444-05

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

מקורות

- אבן-זהר, א'. (2020). אי-ביטחון תזונתי: חוויותיהם של מקבלי סיוע במזון. *ביטחון סוציאלי*, 109. https://www.btl.gov.il/Publications/Social_Security/bitachon109/Pages/30-ahuva.aspx
- אור שרביט, ז' וברנר, ד'. (2022). אי-ביטחון תזונתי בישראל – מאפיינים, מענים ואתגרים. דם-894-22. מכון מאיר-סג'וונט-ברוקדייל. <https://brookdale.jdc.org.il/publication/food-insecurity-in-israel/>
- אנדבלד, מ' וכראדי, ל'. (2023). ביטחון תזונתי 2021, מהלך הסקר והממצאים העיקריים (מס' 142). המוסד לביטוח לאומי. <https://www.btl.gov.il/Publications/research/Pages/SkerBITCONTzonti.aspx>
- המשרד להגנת הסביבה (א"ת). *יעדי פיתוח בר קיימא – SDGs*. נדלה ב-05.03.23 מתוך https://www.gov.il/he/departments/guides/sustainable_development_goals_sdg?chapterIndex=2
- Agriculture and Agri-Food Canada (AAFC). (2019). *Food policy for Canada: Report*. Agriculture and Agri-Food Canada, Ottawa.
- Al-Khani, A. M., Sarhandi, M. I., Zaghloul, M. S., Ewid, M., & Saquib, N. (2019). A cross-sectional survey on sleep quality, mental health, and academic performance among medical students in Saudi Arabia. *BMC Research Notes*, 12(1), 1–5. <https://doi.org/10.1186/s13104-019-4713-2>
- Allcott, H., Diamond, R., Dubé, J. P., Handbury, J., Rahkovsky, I., & Schnell, M. (2019). Food deserts and the causes of nutritional inequality. *The Quarterly Journal of Economics*, 134(4), 1793–1844. <https://doi.org/10.1093/qje/qjz015>
- Archer, M., Bardrick, M., Eng, J., Finney, R., Hamilton, L., Kemp, J., Lee, D., Levett, J., Norman, W., Prokopiou, M., Scaife, A., Silwood, C., Smith, J., White, B., & Worth, I. (2021). *United Kingdom Food Security Report 2021: Theme 4: food security at household level*. <https://www.gov.uk/government/statistics/united-kingdom-food-security-report-2021/united-kingdom-food-security-report-2021-theme-4-food-security-at-household-level#united-kingdom-food-security-report-2021-theme4-indicator-4-2-1>
- Arteaga, I., Heflin, C., & Hodges, L. (2018). SNAP benefits and pregnancy-related emergency room visits. *Population Research and Policy Review*, 37, 1031–1052. <https://doi.org/10.1007/s11113-018-9481-5>
- Australian Bureau of Statistics (ABS). (2015). *Australian health survey: Nutrition - state and territory results*. <https://www.abs.gov.au/statistics/health/health-conditions-and-risks/australian-health-survey-nutrition-state-and-territory-results/latest-release>

- Awad, A. (2023). The determinants of food insecurity among developing countries: Are there any differences?. *Scientific African*, 19, e01512. <https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2022.e01512>
- Bastian, A., Parks, C., Yaroch, A., McKay, F. H., Stern, K., van der Pligt, P., McNaughton, S. H., & Lindberg, R. (2022). Factors associated with food insecurity among pregnant women and caregivers of children aged 0–6 years: A scoping review. *Nutrients*, 14(12), 2407. <https://doi.org/10.3390/nu14122407>
- Bellia, C., Bonfiglio, G., & Adernò, C. (2015). Food poverty and solidarity networks in Italy. *FrancoAngeli Editore*, 2015(2), 95-112. DOI 10.3280/RISS2015-002009
- Berg, J., & Gibson, A. (2022). Why the world should not follow the failed United States model of fighting domestic hunger. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(2), 814. <https://doi.org/10.3390/ijerph19020814>
- Berkowitz, S. A., Seligman, H. K., Rigdon, J., Meigs, J. B., & Basu, S. (2017). Supplemental Nutrition Assistance Program (SNAP) participation and health care expenditures among low-income adults. *JAMA Internal Medicine*, 177(11), 1642–1649. doi:10.1001/jamainternmed.2017.4841
- Bhutada, G. (2021). The rising cost of college in the US. <https://www.visualcapitalist.com/rising-cost-of-college-in-u-s/>
- Bitler, M. P. (2016). The health and nutrition effects of SNAP: Selection into the program and a review of the literature on its effects. In: J. Bartfeld, C. Gundersen, T. M. Smeeding & J. P. Ziliak (Eds.), *SNAP matters: How food stamps affect health and well-being* (pp. 134–160). Stanford University Press.
- Blake, M. K. (2019). More than just food: Food insecurity and resilient place making through community self-organising. *Sustainability*, 11(10), 2942. <https://doi.org/10.3390/su11102942>
- Borras, A. M., & Mohamed, F. A. (2020). Health inequities and the shifting paradigms of food security, food insecurity, and food sovereignty. *International Journal of Health Services*, 50(3), 299–313. <https://doi.org/10.1177/0020731420913184>
- Bowden, M. (2020a). *Identifying and responding to food insecurity in Australia*. Australian Government. CFCA Practice Guide. https://aifs.gov.au/sites/default/files/publication-documents/2009_cfca_identifying_food_insecurity_in_australia_0.pdf
- Bowden, M. (2020b). *Understanding food insecurity in Australia*. Australian Government. CFCA paper No. 55. <https://aifs.gov.au/resources/policy-and-practice-papers/understanding-food-insecurity-australia>

- Boyle, N. B., & Power, M. (2021). Proxy longitudinal indicators of household food insecurity in the UK. *Emerald Open Research*, 1(10). <https://doi.org/10.1108/EOR-10-2023-0009>
- Brown E., & Tarasuk V. (2019). Money speaks: Reductions in severe food insecurity follow the Canada Child Benefit. *Prev Med*. 129, 105876. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2019.105876>
- Brück, T., & d'Errico, M. (2019). Reprint of: Food security and violent conflict: Introduction to the special issue. *World Development*, 119, 145–149. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.04.006>
- Burns, C., Bentley, R., Thornton, L., & Kavanagh, A. (2015). Associations between the purchase of healthy and fast foods and restrictions to food access: A cross-sectional study in Melbourne, Australia. *Public Health Nutrition*, 18(1), 143–150. doi:10.1017/S1368980013002796.
- Caraher, M., & Furey, S. (2017). Is it appropriate to use surplus food to feed people in hunger? Short-term band-aid to more deep rooted problems of poverty. Food Research Collaboration Policy Brief. <https://foodresearch.org.uk/wp-content/uploads/sites/8/2017/01/Final-Using-food-surplus-hungerFRC-briefing-paper-24-01-17-.pdf>
- Caraher, M., & Furey, S. (2018). The economics of emergency food aid provision: A financial, social and cultural perspective. Cham: Springer International Publishing.
- Carrillo-Álvarez, E., Salinas-Roca, B., Costa-Tutusaus, L., Milà-Villarrol, R., & Shankar Krishnan, N. (2021). The measurement of food insecurity in high-income countries: A scoping review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(18), 9829. <https://doi.org/10.3390/ijerph18189829>
- Chaparro, M. P., Zaghloul, S. S., Holck, P., & Dobbs, J. (2009). Food insecurity prevalence among college students at the University of Hawai'i at Mānoa. *Public Health Nutrition*, 12(11), 2097–2103.
- Chigavazira, A., Johnson, G., Moschion, J., Scutella, R., Tseng, Y., & Wooden, M. (2014). *Journey's Home Research Report No. 5: Findings from Waves 1 to 5. Special Topics*. Melbourne: University of Melbourne. https://melbourneinstitute.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0010/2202859/Scutella_et_al_Journeys_Home_Research_Report_W5.pdf
- Cho, S. J. (2022). The effect of aging out of the Women, Infants, and Children (WIC) program on food insecurity. *Health Economics*, 31(4), 664–685. <https://doi.org/10.1002/hec.4470>
- Clapp, J., Moseley, W. G., Burlingame, B., & Termine, P. (2022). The case for a six-dimensional food security framework. *Food Policy*, 106, 102164. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2021.102164>

- Cohen, J. F., Hecht, A. A., Hager, E. R., Turner, L., Burkholder, K., & Schwartz, M. B. (2021). Strategies to improve school meal consumption: a systematic review. *Nutrients*, 13(10), 3520. <https://doi.org/10.3390/nu13103520>
- Coleman-Jensen, A., Rabbitt, M. P., Gregory, C. H., & Singh, A. (2018). *Household food security in the United States in 2017* (ERR-256). US Department of Agriculture, Economic Research Service. <https://ageconsearch.umn.edu/record/291966/?v=pdf>
- Coleman-Jensen, A., Rabbitt, M. P., Gregory, C. H., & Singh, A. (2020). *Household food security in the United States in 2019* (ERR-275). US Department of Agriculture, Economic Research Service. <https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/99282/err-275.pdf>
- Coleman-Jensen, A., Rabbitt, M. P., Gregory, C. A., & Singh, A. (2021). *Statistical Supplement to household food security in the United States in 2020*. U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service: Washington, DC, USA, 2021. <https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/102072/ap-091.pdf?v=1675.9>
- Coleman-Jensen, A., Rabbitt, M. P., Gregory, C. H., & Singh, A. (2022). Household food security in the United States in 2021. U.S. Department of Agriculture, Economic Research Service. *Economic Research Report Number 309*. <https://www.ers.usda.gov/publications/pub-details/?pubid=104655>
- Committee on World Food Security. (2021). Closing data gaps and promoting evidence-informed decision-making for food security and nutrition objectives. <http://www.fao.org/cfs>
- Coque, J., & Gonzalez-Torre, P. (2016). Adapting nonprofit resources to new social demands: The food banks in Spain. *Sustainability*, 9(4), 643. <https://digibuo.uniovi.es/dspace/bitstream/handle/10651/43967/sustainability-09-00643.pdf?sequence=1>
- Crawford, B., Yamazaki, R., Franke, E., Amanatidis, S., Ravulo, J., Steinbeck, K., Ritchie, J & Torvaldsen, S. (2014). Sustaining dignity? Food insecurity in homeless young people in urban Australia. *Health Promotion Journal of Australia*, 25(2), 71-78. <https://doi.org/10.1071/HE13090>
- Davidson, P., Saunders, P., Bradbury, B., & Wong, M. (2020). *Poverty in Australia 2020: Part 1, Overview*. (ACOSS/ UNSW Poverty and Inequality Partnership Report No. 3). ACOSS. https://povertyandinequality.acoss.org.au/wp-content/uploads/2020/02/Poverty-in-Australia-2020_Part-1_Overview.pdf
- DeBate, R., Himmelgreen, D., Gupton, J., & Heuer, J. N. (2021). Food insecurity, well-being, and academic success among college students: Implications for post COVID-19 pandemic programming. *Ecology of Food and Nutrition*, 60(5), 564–579. <https://doi.org/10.1080/03670244.2021.1954511>

- Deaton, B. J., & Scholz, A. (2022). Food security, food insecurity, and Canada's national food policy: Meaning, measures, and assessment. *Outlook on Agriculture*, 51(3), 303–312. <https://doi.org/10.1177/00307270221113601>
- Defeyter, M. A., Graham, P. L., & Prince, K. (2015). A qualitative evaluation of holiday breakfast clubs in the UK: Views of adult attendees, children, and staff. *Frontiers in Public Health*, 3, 199. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2015.00199>
- DEFRA (Department for Environment, Food and Rural Affairs). (2021). *United Kingdom Food Security Report 2021* - GOV.UK, <https://www.gov.uk/government/statistics/united-kingdom-food-security-report-2021>
- Denning, S. (2021). Persistence in volunteering: An affect theory approach to faith-based volunteering. *Social & Cultural Geography*, 22(6), 807–827. <https://doi.org/10.1080/14649365.2019.1633685>
- Durao, S., Visser, M. E., Ramokolo, V., Oliveira, J. M., Schmidt, B. M., Balakrishna, Y., Brand, A., Kristjansson, E., & Schoonees, A. (2020). Community-level interventions for improving access to food in low – and middle – income countries. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2020, 7. <https://www.cochranelibrary.com/cdsr/doi/10.1002/14651858.CD011504.pub2/pdf/full>
- Doustmohammadian, A., Mohammadi-Nasrabadi, F., Keshavarz-Mohammadi, N., Hajjar, M., Alibeyk, S., & Hajigholam-Saryazdi, M. (2022). Community-based participatory interventions to improve food security: A systematic review. *Frontiers in Nutrition*, 9, 1028394. <https://doi.org/10.3389/fnut.2022.1028394>
- Edith Cowan University & Telethon Kids Institute. (2018). *Evaluation of the Foodbank WA School Breakfast and Nutrition Education Program: Statewide – Year 2 progress report*. Perth: Edith Cowan University. Retrieved from www.foodbank.org.au/wp-content/uploads/2019/08/FBWA-2018-SBP-Evaluation-Report.pdf
- Eide, A. (n.d.). The human right to adequate food and freedom from hunger. Accessed from <http://www.fao.org/3/w9990e/w9990e03.htm>
- Elgar, F. J., Sen, A., Gariépy, G., Pickett, W., Davison, C., Georgiades, K., Hammami, N., Azevedo Da Silva, M., Gordon, D., & Melgar-Quinonez, H. R. (2021). Food insecurity, state fragility and youth mental health: A global perspective. *SSM-Population Health*, 14, 100764. <https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2021.100764>
- Elver, H. (2020). Critical perspective on food systems, food crises and the future of the right to food: Report of the Special Rapporteur on the Right to Food. Human Rights Council Forty-third Session, 24. Retrieved 26.02.23 from: <https://www.ohchr.org/en/documents/thematic-reports/ahrc4344-critical-perspective-food-systems-food-crises-and-future-right>

- Enns, A., Rizvi, A., Quinn, S., & Kristjansson, E. (2020). Experiences of food bank access and food insecurity in Ottawa, Canada. *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 15(4), 456–472. <https://doi.org/10.1080/19320248.2020.1761502>
- European Commission. (n.d). School scheme explained. Retrieved 11 July 2023 from: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/market-measures/school-fruit-vegetables-and-milk-scheme/school-scheme-explained_en
- European Federation of Food Banks (FEBA). (2021). *Annual report 2020*. https://lp.eurofoodbank.org/wp-content/uploads/2021/06/FEBA_2020_AR_print_FINAL.pdf
- Farmery, A. K., White, A., & Allison, E. H. (2021). Identifying policy best-practices to support the contribution of aquatic foods to food and nutrition security. *Foods*, 10(7), 1589. <https://doi.org/10.3390/foods10071589>
- FAO (Food and Agriculture Organization). (n.d-a). *FAO Food Price Index | World Food Situation*. Retrieved June 1, 2022. <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/>
- FAO (Food and Agriculture Organization). (n.d-b). *Policy brief – Food security*. FAO Geneva. Retrieved from www.fao.org/fileadmin/templates/faoitally/documents/pdf/pdf_Food_Security_Coept_Note.pdf
- FAO (Food and Agriculture Organization). (2008). An introduction to the basic concepts of food security. Food security information for action practical guides. EC–FAO food security programme. <https://www.fao.org/3/al936e/al936e00.pdf>
- FAO (Food and Agriculture Organization). (2016). *Methods for estimating comparable rates of food insecurity experienced by adults throughout the world*. FAO Geneva. <https://www.fao.org/3/i4830e/i4830e.pdf>
- FAO (Food and Agriculture Organization). (2020). The Committee on World Food Security (CFS): 45 years of promoting food security and nutrition through partnership and policy convergence. Thirty-fifth Session. APRC/20/11. <https://www.fao.org/3/nc220en/nc220en.pdf>
- FAO (Food and Agriculture Organization). (2019). *Nutrition guidelines and standards for school meals*. <https://www.fao.org/publications/card/fr/c/CA2773EN/>
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO. (2022). The state of food security and nutrition in the world 2022. Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable. Retrieved 13.02.23 from: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc0639en>

FAO., IFAD., UNICEF., WFP., & WHO. (2021). The State of Food Security and Nutrition in the World 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all. Rome, FAO. <https://doi.org/10.4060/cb4474en>

FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO. (2018). *The state of food security and nutrition in the world 2018*. <https://www.fao.org/3/I9553EN/i9553en.pdf>

FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO. (2021). In brief to the state of food security and nutrition in the world 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all. FAO Rome. <https://www.unicef.org/dominicanrepublic/media/5191/file/In%20Brief%20to%20The%20State%20of%20Food%20Security%20and%20Nutrition%20in%20the%20World%202021.pdf>

FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO. (2022). The state of food security and nutrition in the world 2022. Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable. Retrieved 13.02.23 from: <https://www.fao.org/documents/card/en/c/cc0639en>

FAO, IFAD, UNICEF, WFP & WHO. (2023). The state of food security and nutrition in the world 2023. Urbanization, agrifood systems transformation and healthy diets across the rural–urban continuum. FAO Rome. <https://doi.org/10.4060/cc3017en>

Feeding America. (2021). *Doing more to end hunger: 2021 Annual report*. https://www.feedingamerica.org/sites/default/files/2022-01/FA_2021AnnReport_FULL_012522.pdf

Fernald, L. C., & Gosliner, W. (2019). Alternatives to SNAP: Global approaches to addressing childhood poverty and food insecurity. *American Journal of Public Health*, 109(12), 1668-1677. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6836775/pdf/AJPH.2019.305365.pdf>

Filippini, R., Mazzocchi, C., & Corsi, S. (2019). The contribution of Urban Food Policies toward food security in developing and developed countries: A network analysis approach. *Sustainable Cities and Society*, 47, 101506. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2210670718323576>

Foodbank. (2018a). *Foodbank hunger report 2018*. North Ryde, NSW: Foodbank. Retrieved from www.foodbank.org.au/wp-content/uploads/2018/10/2018-Foodbank-Hunger-Report.pdf

Foodbank. (2018b). *Rumbling tummies: Child hunger in Australia*. North Ryde, NSW: Foodbank. Retrieved from www.foodbank.org.au/wp-content/uploads/2018/12/Rumbling-Tummies-Full-Report-2018.pdf

Foodbank. (2018c). *Farms to families*. Yarraville, Vic.: Foodbank. Retrieved from www.foodbankvictoria.org.au/our-work/farms-to-families/

Forsey, A. (2018). *Hidden hunger and malnutrition in the elderly*. London: All Party Parliamentary Groups. <https://feedingbritain.org/wp-content/uploads/2022/02/Hidden-Hunger-and-Malnutrition-in-the-Elderly-APPG.pdf>

Freudenreich, H., Demmler, K., Fongar, A., Jäckering, L., & Rudolf, K. (2020). Effective interventions to increase food and nutrition security in response to Covid-19. Thematic Team on "Rigorous Impact Evaluation". Federal Ministry for Economic Cooperation and Development. <https://www.covid19-evaluation-coalition.org/documents/Effective-interventions-to-increase-food-nutrition-security-in-response-to-Covid-19.pdf>

FSIN (Food Security Information Network). (2022). Global report on food crises. Retrieved 09.03.23 from: <https://www.wfp.org/publications/global-report-food-crises-2022>

Galli, F., Hebinck, A., & Carroll, B. (2018). Addressing food poverty in systems: Governance of food assistance in three European countries. *Food Security*, 10(6), 1353–1370. <https://doi.org/10.1007/s12571-018-0850-z>

Garratt, E. (2020). Food insecurity in Europe: Who is at risk, and how successful are social benefits in protecting against food insecurity?. *Journal of Social Policy*, 49(4), 785–809. doi:10.1017/S0047279419000746.

Garrow, E. E., & Day, J. (2017). Strengthening the human right to food. *UC Irvine L. Rev.*, 7, 275.

Garthwaite, K. (2016). Stigma, shame and 'people like us': An ethnographic study of foodbank use in the UK. *J Poverty Soc Justice* 24, 277–289. <https://doi.org/10.1332/175982716X14721954314922>

GCNF (Global Child Nutrition Foundation) .(2021). *Program report: France. The Global Survey of School Meal Programs*. https://gcnf.org/wpcontent/uploads/2022/04/France_2021_final.pdf

Gentilini, U. (2016). The Revival of the "Cash versus Food" Debate. New Evidence for an Old Quandary?. *World Bank Policy Research Working Paper*, Vol. 7584. <https://www.calpnetwork.org/wp-content/uploads/2020/01/the0revival0of0or0an0old0quandary00.pdf>

Global FoodBanking Network (GFN). (2020). *2020 annual report* - The Global FoodBanking Network, <https://www.foodbanking.org/2020annualreport/>

Giner, C., & Placzek, O. (2022). Food insecurity and food assistance programmes across OECD countries: Overcoming evidence gaps. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Paper* No. 183. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/42b4a7fa-en.pdf?expires=1689679515&id=id&accname=guest&checksum=99FA9F70D16D82065CD87B563F5EE3BD>

- Goksu, A., & Gungor Gokso, G. (2015). A comparative analysis of higher education financing in different countries. *Procedia Economics and Finance*, 26, 1152–1158. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115009454>
- Government of Canada. (2022). *Local food infrastructure fund: Step 1. What this program offers*. Available at: <https://agriculture.canada.ca/en/agricultural-programs-and-services/local-food-infrastructure-fund>
- Gordon, A. R., Briefel, R. R., Collins, A. M., Rowe, G. M., & Klerman, J. A. (2017). Delivering summer electronic benefit transfers for children through the supplemental nutrition assistance program or the special supplemental nutrition program for women, infants, and children: Benefit use and impacts on food security and foods consumed. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*, 117(3), 367-375. <https://doi.org/10.1016/j.jand.2016.11.002>
- Gundersen, C., & Seligman, H. (2022). How can we fully realize SNAP's health benefits? *The New England Journal of Medicine*. 386, 1389–1391. DOI: 10.1056/NEJMp2200306
- Gundersen, C., Tarasuk, V., Cheng, J., De Oliveira, C., & Kurdyak, P. (2018). Food insecurity status and mortality among adults in Ontario, Canada. *PloS One*, 13(8), e0202642. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0202642>
- GusNIP NTAE. (2022). *Gus Schumacher Nutrition Incentive Program (GusNIP): Impact findings Y3: September 1, 2021 to August 31, 2022*. <https://nutritionincentivehub.org/media/2uwl3ch/gusnip-y3-impact-findings-report.pdf>
- Gregory, C. A., & Deb, P. (2015). Does SNAP improve your health?. *Food Policy*, 50, 11-19. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2014.09.010>
- Grimaccia, E., & Naccarato, A. (2020). Food insecurity in Europe: A gender perspective. *Social Indicators Research*, 161, 649–667. <https://doi.org/10.1007/s11205-020-02387-8>
- Hagedorn-Hatfield, R. L., Hood, L. B., & Hege, A. (2022a). A decade of college student hunger: What we know and where we need to go. *Frontiers in Public Health*, 10, 269. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.837724>
- Hagedorn-Hatfield, R. L., Richards, R., Qamar, Z., Hood, L. B., Landry, M. J., Savoie-Roskos, M. R., Vogelzang, J. L., Machado, S. S., OoNorasak, K., Cuite, C. L., Heying, E., Patton-López, M. M., & Snelling, A. M. (2022b). Campus-based programmes to address food insecurity vary in leadership, funding and evaluation strategies. *Nutrition Bulletin*, 47(3), 322-332. <https://doi.org/10.1111/nbu.12570>
- Hagedorn, R., McArthur, L., Hood, L., Berner, M., Steeves, E. A., Connell, C., Wall-Bassett, E., Spence, M., Toyin-Babatunde, O., Brooke-Kelly, E., Waity, J. F., Porter-Lillis, J., & Olfert, M. (2019). Money expenditure, coping and academic behaviors among food insecure college students at 10 higher education institutions in the Appalachian and southeastern regions. , *Current Developments in Nutrition*, 3 (6) nzz058, <https://doi.org/10.1093/cdn/nzz058>

- Heflin, C., Arteaga, I., Hodges, L., Ndashiyme, J. F., & Rabbitt, M. P. (2019). SNAP benefits and childhood asthma. *Social Science & Medicine*, 220, 203–211. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.11.001>
- Hanson, M. (2023). "Student Loan Debt Statistics" EducationData.org, August 20, 2023. <https://educationdata.org/student-loan-debt-statistics>.
- Herault, N., & Ribar, C. (2016). *Food insecurity and homelessness in the Journeys Home survey*. Melbourne: University of Melbourne. <https://melbourneinstitute.unimelb.edu.au/downloads/working-paper-series/wp2016n15.pdf>
- Hidrobo, M., Hoddinott, J., Kumar, N., & Olivier, M. (2018). Social protection, food security, and asset formation. *World Development*, 101, 88–103. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.08.014>
- HLPE (2020). *Food security and nutrition: Building a global narrative towards 2030*. A Report by the High Level Panel of Experts on Food Security and Nutrition of the Committee on World Food Security. <https://www.fao.org/3/ca9733en/ca9733en.pdf>
- Holley, C., & Mason, C. (2019). A systematic review of the evaluation of interventions to tackle children's food insecurity. *Current Nutrition Reports*, 8(1), 11–27. <https://doi.org/10.1007/s13668-019-0258-1>
- Holmes, E., Black J., Heckelman, A., Lear, S. A., Seto, D., Fowokan, A., & Wittman, H. (2018). "Nothing is going to change three months from now": A mixed methods characterization of food bank use in Greater Vancouver. *Social Science & Medicine*. 200:129–36. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.01.029>
- Hossain, M., Long, M., & Stretsky, P. (2021). Welfare state spending, income inequality and food insecurity in affluent nations: A cross-national examination of OECD countries. *Sustainability*, 13(1), 324. <https://doi.org/10.3390/su13010324>
- Hoynes, H., Whitmore Schanzenbach, D., & Almond, D. (2016). Long-run impacts of childhood access to the safety net. *American Economic Review*, 106 (4), 903–934. DOI: 10.1257/aer.20130375
- Hughes, R., Serebryanikova, I., Donaldson, K., & Leveritt, M. (2011). Student food insecurity: The skeleton in the university closet. *Nutrition & Dietetics*, 68(1), 27–32. <https://doi.org/10.1111/j.1747-0080.2010.01496.x>
- Huisken, A., Orr, S. K., & Tarasuk, V. (2016). Adults' food skills and use of gardens are not associated with household food insecurity in Canada. *Canadian Journal of Public Health*, 107, e526–e532. <https://doi.org/10.17269/CJPH.107.5692>
- Huxtable, A., & Whelan, J. (2016). A decade of good food – Café meals in the Geelong region: A ten year reflection. In Council of Homeless Persons (Ed.), *Parity: Beyond emergency food. Responding to food insecurity and homelessness*. Council of Homeless Persons.

- Iacovou, M., Pattieson, D. C., Truby, H., & Palermo, C. (2013). Social health and nutrition impacts of community kitchens: A systematic review. *Public Health Nutr* 16, 535–543. doi:10.1017/S1368980012002753
- Ionescu-Ittu, R., Glymour, M., & Kaufman, J. (2015). A difference-in-difference approach to estimate the effect of income-supplementation on food insecurity. *Preventive Medicine*, 70, 108–116. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2014.11.017>
- Iriti, M., Vitalini, S., & Varoni, E. M. (2022). Food (in) security and (un) healthy diet on the (difficult) road to zero hunger: Celebrating the World Food Day. *Functional Food Science*, 2(1), 16–24. DOI: <https://doi.org/10.31989/ffs.v2i1.876>
- Jee Kim, Y., & Kim, S. (2023). *Food and nutrition assistance policies in Korea: Focus on food Voucher program*. FFTC agricultural policy platform (FFTC-AP). <https://ap.fftc.org.tw/article/3293>
- Katre, A., & Raddatz, B. (2023). Low-income families' direct participation in food-systems innovation to promote healthy food behaviors. *Nutrients*, 15(5), 1271. <https://doi.org/10.3390/nu15051271>
- Kirkpatrick, S. I., McIntyre, L., & Potestio, M. L. (2010). Child hunger and long-term adverse consequences for health. *Archives of pediatrics & adolescent medicine*, 164(8), 754–762. <https://jamanetwork.com/journals/jamapediatrics/article-abstract/383613>
- Knowles, M., Rabinowich, J., De Cuba, S., Cutts, D., & Chilton, M. (2016). “Do you wanna breathe or eat?": Parent perspectives on child health consequences of food insecurity, trade-offs, and toxic stress. *Maternal and Child Health Journal*, 20(1), 25–32. <https://doi.org/10.1007/s10995-015-1797-8>
- Kreider, B., Pepper, J. V., & Roy, M. (2016). Identifying the effects of WIC on food insecurity among infants and children. *Southern Economic Journal*, 82(4), 1106–1122. <https://doi.org/10.1002/soej.12078>
- Lawlis, T., Islam, W. and Upton, P. (2017), “Achieving the four dimensions of food security for resettled refugees in Australia: a systematic review”, *Nutrition & Dietetics*, 75 (2), pp. 182-19. [Achieving the four dimensions of food security for resettled refugees in Australia: A systematic review - Lawlis - 2018 - Nutrition & Dietetics - Wiley Online Library](https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/ndt.12345)
- Li, N., Dachner, N., & Tarasuk, V. (2016) The impact of changes in social policies on household food insecurity in British Columbia, 2005–2012. *Prev Med* 93, 151–158. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.10.002>

- Lindberg, R., Wingrove, K., Bastian, A., West, R., Caraher, M., Mchiza, Z., Furey, S., Owen, P. J., & McNaughton, S. (2023). Social and economic policy interventions to address household food insecurity in high-income countries (HIC) and the developing nations of Brazil, Russia, India, China and South Africa (BRICS). *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2023, Issue 6. <https://www.cochranelibrary.com/cdsr/doi/10.1002/14651858.CD015419/epdf/full>
- Long, M. A., Gonçalves, L., Stretesky, P. B., & Defeyter, M. A. (2020). Food insecurity in advanced capitalist nations: A review. *Sustainability*, 12(9), 3654. <https://doi.org/10.3390/su12093654>
- Loopstra, R. (2018). Interventions to address household food insecurity in high-income countries. *Proceedings of the Nutrition Society*, 77(3), 270–281. doi:10.1017/S002966511800006X
- Loopstra, R. (2022). *A survey of food banks operating independently of the Trussell Trust Food Bank Network, 2018-2019: User Guide*. https://reshare.ukdataservice.ac.uk/855594/26/UserGuide_IndependentFoodBankSurvey.pdf
- Loopstra, R., Dachner, N., & Tarasuk, V. (2015). An exploration of the unprecedented decline in the prevalence of household food insecurity in Newfoundland and Labrador, 2007–2012. *Canadian Public Policy*, 41(3), 191–206. <https://doi.org/10.3138/cpp.2018-054>
- Loopstra, R., & Lalor, D. (2017). *Financial insecurity, food insecurity, and disability: The profile of people receiving emergency food assistance from The Trussell Trust Foodbank Network in Britain*. The Trussell Trust.
- Loopstra, R., Reeves, A., McKee, M., & Stuckler, D. (2016). Food insecurity and social protection in Europe: Quasi-natural experiment of Europe's great recessions 2004–2012. *Prev Med* 89, 44–50. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2016.05.010>
- Loopstra, R., Reeves, A., & Tarasuk, V. (2019). The rise of hunger among low-income households: An analysis of the risks of food insecurity between 2004 and 2016 in a population-based study of UK adults. *J Epidemiol Community Health*, 73(7), 668–673. <https://jech.bmj.com/content/73/7/668>
- Loopstra, R., & Tarasuk, V. (2015). Food bank usage is a poor indicator of food insecurity: Insights from Canada. *Social Policy and Society*, 14 (3), 443–455. doi:10.1017/S1474746415000184
- Mabli, J., & Worthington, J. (2014). Supplemental nutrition assistance program participation and child food security. *Pediatrics*, 133(4), 610–619. <https://doi.org/10.1542/peds.2013-2823>
- MacDonald, F. (2019). *Evaluation of the School Breakfast Clubs program*. Food bank. Retrieved from https://vuir.vu.edu.au/38095/1/Evaluation_of_the_School_Breakfast_Clubs_Digital_Final.pdf

- Mah, C. L., Knox, B., Lynch, M., & McIntyre, L. (2022). Who Is Food Insecure? Political Storytelling on Hunger, Household Food Choices, and the Construction of Archetypal Populations, *Journal of Hunger & Environmental Nutrition*, 17(1), 108-125. <https://doi.org/10.1080/19320248.2020.1807434>
- Manley, J., Balarajan, Y., Malm, S., Harman, L., Owens, J., Murthy, S., Stewart, D., Winter-Rossi, N. E., & Khurshid, A. (2020). Cash transfers and child nutritional outcomes: A systematic review and meta-analysis. *BMJ Global Health*, 5(12), e003621. <https://gh.bmj.com/content/5/12/e003621.abstract>
- Mansour, R., Liangputtong, P., & Arora, A. (2020). Prevalence, determinants, and effects of food insecurity among Middle Eastern and North African migrants and refugees in high-income countries: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(19), 7262. <https://doi.org/10.3390/ijerph17197262>
- McIntyre, L., Dutton D, Kwok C., & Emery, H. (2016). Reduction of food insecurity in low-income Canadian seniors as a likely impact of a guaranteed annual income. *Canadian Public Policy*, 42(3), 274–286. <https://doi.org/10.3138/cpp.2015-069>
- McKay, F. H., Bugden, M., Dunn, M., & Bazerghi, C. (2018). Experiences of food access for asylum seekers who have ceased using a food bank in Melbourne, Australia. *British Food Journal*, 120(8), 1708–1721. <https://doi.org/10.1108/BFJ-04-2018-0271>
- McKay, F. H., Haines, B. C., & Dunn, M. (2019). Measuring and understanding food insecurity in Australia: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(3), 476. <https://doi.org/10.3390/ijerph16030476>
- Men, F., & Tarasuk, V. (2021). Food insecurity amid the COVID-19 pandemic: food charity, government assistance, and employment. *Canadian Public Policy*, 47(2), 202-230. <https://doi.org/10.3138/CPP.2021-001>
- Men, F., Urquia, M. L., & Tarasuk, V. (2021). The role of provincial social policies and economic environment in shaping household food insecurity among families with children in Canada. *Preventive Medicine*, 148, 106558. <https://doi.org/10.1016/j.jypmed.2021.106558>
- Milan Urban Food Policy Pact (MUFPP). (2015). *Signatories cities*. Available at: <https://www.milanurbanfoodpolicypact.org/wp-content/uploads/2020/12/Milan-Urban-Food-Policy-Pact-EN.pdf>
- Miller, D., & Thomas, M. (2020), Policies to reduce food insecurity: An ethical imperative. *Physiology & Behavior*, Vol. 222, 112943. <https://doi.org/10.1016/J.PHYSBEH.2020.112943>

- Mook, L., Murdock, A., & Gundersen, C. (2020). Food banking and food insecurity in high-income countries. *Voluntas*, 31(5), 833–840. <https://doi.org/10.1007/s11266-020-00219-4>
- Moonan, M., Maudsley, G., Hanratty, B., & Whitehead, M. (2022). An exploration of the statutory Healthy Start vitamin supplementation scheme in North West England. *BMC Public Health*, 22(1), 1–12. <https://doi.org/10.1186/s12889-022-12704-0>
- Moreno, J. M. (2023). *Argentina – Concept Project Information Document (PID) – Food Security Programs Improvement Project – P180092*. Washington, D.C.: World Bank Group. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099134001312317910/pdf/P1800920ec61450a0937b074fd21c19f65.pdf>
- Meals on Wheels (MOW). (2020). *Covid-19 response*. <https://www.mealsonwheelsamerica.org/take-action/covid-19-response>
- Meals on Wheels Australia (MOWA). (2020). Annual report 19/20. <https://mealsonwheels.org.au/wp-content/uploads/2020/12/MoWA-Annual-Report-2020.pdf>
- MUFPP (Milan Urban Food Policy Pact).(n.d). Milan Urban Food Policy Pact. <https://www.milanurbanfoodpolicypact.org/>
- National Nutrition Council of Finland. (2017). Eating and learning together - Recommendations for school meals. <https://www.julkari.fi/handle/10024/134867>
- Nikolaus, C. J., An, R., Ellison, B., & Nickols-Richardson, S. M. (2020). Food insecurity among college students in the United States: A scoping review. *Advances in Nutrition*, 11(2), 327–348. <https://doi.org/10.1093/advances/nmz111>
- NSW Council of Social Service. (2018). *Access to healthy food: NCOSS cost of living report*. Sydney: NSW Council of Social Service. www.ncoss.org.au/policy/access-to-healthy-food-ncoss-cost-of-living-report-2018
- NWICA. (2019). *Extending WIC`s postpartum care: Setting the stage for healthier outcomes*. National WIC Association. <https://media.nwica.org/2019-extending-wic-postpartum-care-wic-fact-sheet.pdf>
- O'Connell, R., Owen, C., Padley, M., Simon, A., & Brannen, J. (2019). Which types of family are at risk of food poverty in the UK? A relative deprivation approach. *Social Policy and Society*, 18(1), 1–18. doi:10.1017/S1474746418000015
- Olfert, M. D., Hagedorn, R. L., & Walker, A. E. (2021a). Food insecurity risk among first-generation college students at an Appalachian University. *Journal of Appalachian Studies*, 27 (2) ,202–219. <https://doi.org/10.5406/jappastud.27.2.0202>

- Olfert, M. D., Hagedorn-Hatfield, R. L., Houghtaling, B., Esquivel, M. K., Hood, L. B., MacNell, L., Soldavini, J., Berner, M., Savoie Roskos, M. R., Hingle, M. D., Mann, G. R., Waity, J. F., Knol, L. L., Walsh, J., Kern-Lyons, V., Paul, C., Pearson, K., Goetz, J. R., Spence, M., ... & Coleman, P. (2023). Struggling with the basics: food and housing insecurity among college students across twenty-two colleges and universities. *Journal of American College Health*, 71(8), 2518–2529. <https://doi.org/10.1080/07448481.2021.1978456>
- OHCHR. (2021). *OHCHR and the right to food*. <https://www.ohchr.org/en/food>
- Ojinnaka, C. O., & Heflin, C. (2018). Supplemental nutrition assistance program size and timing and hypertension-related emergency department claims among Medicaid enrollees. *Journal of the American Society of Hypertension*, 12(11), e27–e34. <https://doi.org/10.1016/j.jash.2018.10.001>
- Oronce, C. I. A., Miake-Lye, I. M., Begashaw, M. M., Booth, M., Shrank, W. H., & Shekelle, P. G. (2021). Interventions to address food insecurity among adults in Canada and the US: A systematic review and meta-analysis. *JAMA Health Forum*. 2021, 2(8):e212001. doi:10.1001/jamahealthforum.2021.2001
- Parnham, J., Millett, C., Chang, K., Lavery, A. A., von Hinke, S., Pearson-Stuttard, J., & Vamos, E. P. (2021). Is the healthy start scheme associated with increased food expenditure in low-income families with young children in the United Kingdom?. *BMC Public Health*, 21, 1–11. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-12222-5>
- Pereira, A. L., Handa, S., & Holmqvist, G. (2017). *Prevalence and correlates of food insecurity among children across the globe*. Retrieved from https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IWP_2017_09.pdf
- Pereira, A., Handa, S., & Holmqvist, G. (2021). Estimating the prevalence of food insecurity of households with children under 15 years, across the globe. *Global Food Security*, 28, 100482. <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100482>
- Perlini, F. (2022). A theory of change for food rescue and distribution in Milan during the COVID-19 emergency – A CSR initiative for a Bioplastic manufacturer. *Environmental Sciences Proceedings*, 15(1), 43. <https://doi.org/10.3390/environsciproc2022015043>
- Peterson, N. D., & Freidus, A. (2020). More than money: Barriers to food security on a college campus. *Culture, Agriculture, Food and Environment*, 42(2), 125–137. <https://doi.org/10.1111/cuag.12252>
- Pettman, T. L., Williams, C., Booth, S., Wildgoose, D., Pollard, C. M., Coveney, J., McWhinnie, J., McAllister, M., Dent, C., Spreckley, R., Buckley, J. D., Bogomolova, S., & Goodwin-Smith, I. (2022). A food relief charter for South Australia – Towards a shared vision for pathways out of food insecurity. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(12), 7080. <https://doi.org/10.3390/ijerph19127080>

- Placzek, O. (2021), Socio-economic and demographic aspects of food security and nutrition. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers*, 150 (43). <http://dx.doi.org/10.1787/49d7059f-en>
- Pollard, C. M., Landrigan, T. J., Gray, J. M., McDonald, L., Creed, H., & Booth, S. (2021), Using the Food Stress Index for emergency food assistance: An Australian case series analysis during the COVID-19 pandemic and natural disasters, *International Journal of Environmental Research and Public Health* 2021, Vol. 18(13), 6960. <https://doi.org/10.3390/IJERPH18136960>
- Popkin, S. J., Gilbert, B., Harrison, E., Arena, O., DuBois, N., & Waxman, E. (2019). Evidence-based strategies to end childhood food insecurity and hunger in Vermont. *Research Report 60*. Metropolitan Housing and Communities Policy Center.
- PROOF. (n.d-a). *New data on household food insecurity in 2022*. Retrieved 05.06.23 from: <https://proof.utoronto.ca/food-insecurity/how-many-canadians-are-affected-by-household-food-insecurity/>
- PROOF. (n.d-b). *What can be done to reduce food insecurity in Canada?* Retrieved 5 jun 2023 from: <https://proof.utoronto.ca/food-insecurity/what-can-be-done-to-reduce-food-insecurity-in-canada/>
- PROOF. (2022). *Household food insecurity in Canada: Food insecurity policy research*. Retrieved 5 jun 2023 from: <https://proof.utoronto.ca/food-insecurity/#policy>
- Pryor, L., Lioret, S., van Der Waerden, J., Fombonne, É., Falissard, B., & Melchior, M. (2016). Food insecurity and mental health problems among a community sample of young adults. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 51, 1073–1081. <https://doi.org/10.1007/s00127-016-1249-9>
- Pryor, L., Melchior, M., Avendano, M., & Surkan, P. J. (2023). Childhood food insecurity, mental distress in young adulthood and the supplemental nutrition assistance program. *Preventive Medicine*, 168, 107409. <https://doi.org/10.1016/j.ypmed.2022.107409>
- Rajesh, R., Paczkowski, M., O'Quinn, A., Rich, L., & Ryang, S. (2022). Navigating the efficacy and prevalence of international food aid programs in addressing world hunger and associated malnutrition within developing countries. Preprint from Research Square. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-1915455/v1>
- Ramsey, R., Giskes, K., Turrell, G., & Gallegos, D. (2011). Food insecurity among Australian children: Potential determinants, health and developmental consequences. *Journal of Child Health Care*, 15(4), 401-416. <https://doi.org/10.1177/1367493511423854>

- Ramsey, R., Giskes, K., Turrell, G., & Gallegos, D. (2012). Food insecurity among adults residing in disadvantaged urban areas: Potential health and dietary consequences. *Public Health Nutrition*, 15(2), 227–237. doi:10.1017/S1368980011001996
- Reeves, A., Loopstra, R., & Tarasuk, V. (2021a). Family policy and food insecurity: An observational analysis in 142 countries. *The Lancet Planetary Health*, 5(8), e506–e513. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(21\)00151-0](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00151-0)
- Reeves A., Loopstra R., & Tarasuk V. (2021b). Wage setting policies, employment, and food insecurity: A multilevel analysis of 492,078 people in 139 countries. *American Journal of Public Health*, 111(4), 718–725. <https://doi.org/10.2105/ajph.2020.306096>
- Richards, C., Kjærnes, U., & Vik, J. (2016). Food security in welfare capitalism: Comparing social entitlement to food in Australia and Norway. *Journal of Rural Studies*, 43, 61–70. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2015.11.010>
- Rizvi, A., Wasfi, R., Enns, A., & Kristjansson, E. (2021). The impact of novel and traditional food bank approaches on food insecurity: A longitudinal study in Ottawa, Canada. *BMC Public Health*, 21(1). (771). <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33882881/>
- Roncarolo, F., Bisset, S., & Potvin, L. (2016). Short-term effects of traditional and alternative community interventions to address food insecurity. *PLoS ONE*, 11, e0150250. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0150250>
- Rogers, A., Ferguson, M., Ritchie, J., Van Den Boogaard, C., & Brimblecombe, J. (2018). Strengthening food systems with remote Indigenous Australians: Stakeholders' perspectives. *Health Promotion International*, 33, 38–48. <https://doi.org/10.1093/heapro/daw047>
- Rost, S. (2021). Falling through the net: An exploratory qualitative study of food poverty and food insecurity in Sweden. University of Gothenburg. https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/68790/gupea_2077_68790_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Schanzenbach, D. W. (2023). Understanding SNAP: An overview of recent research. *Food Policy*, 114, 102397. <https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2022.102397>
- Schmidt, L., Shore-Sheppard, L., & Watson, T. (2016). The effect of safety-net programs on food insecurity. *Journal of Human Resources*, 51(3), 589–614. https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19558/w19558.pdf
- Schoneville, H. (2018). Poverty and the transformation of the welfare (state) arrangement. Food banks and the charity economy in Germany. *Social Work and Society*, 16(2), 1. <https://ejournals.bib.uni-wuppertal.de/index.php/sws/article/view/570>

- Scottish Government. (2021). Food insecurity and poverty – United Nations: Scottish Government response. <https://www.gov.scot/publications/scottish-government-response-un-food-insecurity-poverty/>
- Scottish Government. (2023). Cash-First - towards ending the need for food banks in Scotland: plan. <https://www.gov.scot/publications/cash-first-towards-ending-need-food-banks-scotland/pages/4/>
- Secondbite. (2022). *Annual report*. Retrieved from https://secondbite.org/wp-content/uploads/2023/02/SECB062-Annual-Report-2022_Online.pdf
- Seivwright, A., Callis, Z., & Flatau, P. (2020). Food insecurity and socioeconomic disadvantage in Australia. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 559. <https://doi.org/10.3390/ijerph17020559>
- Sen, A. (1982). *Poverty and famines: An essay on entitlement and deprivation*. Oxford university press.
- Sheehy, B., & Chen, Y. (2022). Let Them Eat Rights: Re-framing the food insecurity problem using a rights-based approach. *Mich. J. Int'l L.*, 43, 631. <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2133&context=mjil>
- Silvasti, T. (2014). Participatory alternatives for charity food delivery? Finnish development in an international comparison. In A. L. Matthies & L. Uggerhøj (Eds.), *Participation, marginalization and welfare services: Concepts, politics and practices across European countries* (pp. 183–197). Farnham: Ashgate.
- Simmet, A., Depa, J., Tinnemann P., & Stroebele-Benschop, N. (2017). The nutritional quality of food provided from food pantries: A systematic review of existing literature. *J Acad Nutr Diet* 117, 577–588. <https://doi.org/10.1016/j.jand.2016.08.015>
- Slade, C., & Baldwin, C. (2016). Critiquing food security inter-governmental partnership approaches in Victoria, Australia. *Australian Journal of Public Administration*, 76(2), 204–220. <https://doi.org/10.1111/1467-8500.12216>
- Slater, R., Holmes, R., & Mathers, N. (2014). Food and nutrition (in-) security and social protection. *OECD Development Co-Operation Working Papers*, No. 15. OECD Publishing. <https://cdn.odi.org/media/documents/9028.pdf>
- Smith, E. A., Story, C. R., Hobbs, K. C., Bos, T., & Thareja, G. (2020). Food insecurity, carotenoid values and coping strategies of students on a mid-sized college campus. *American Journal of Health Studies*, 35(3). DOI: <https://doi.org/10.4779/ajhs.2020.240>
- Smith, M. D., Rabbitt, M. P., & Coleman-Jensen, A. (2017). Who are the World's Food Insecure? New evidence from the Food and Agriculture Organization's Food Insecurity Experience Scale. *World Development*, 93, 402–412. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.01.006>

- Smith, M., & Wesselbaum, D. (2020). COVID-19, Food insecurity, and migration. *The Journal of Nutrition*, 150(11), 2855–2858. <https://doi.org/10.1093/jn/nxaa270>
- Swann, C. A. (2017). Household history, SNAP participation, and food insecurity. *Food Policy*, 73, 1–9. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0306919217306796>
- Swipehunger. (2023). *Impact report 2021-2022*. Retrieved from <https://www.swipehunger.org/wp-content/uploads/2023/01/Swipe-Out-Hunger-2022-Impact-Report.pdf>
- Szabo, S. (2016). Urbanisation and food insecurity risks: Assessing the role of human development. *Oxford Development Studies*, 44(1), 28–48. <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13600818.2015.1067292>
- Tacoli, C. (2019). The urbanization of food insecurity and malnutrition. *Environment and Urbanization*, 31(2), 371–374. <https://doi.org/10.1177/0956247819867255>
- Tarasuk, V., Cheng, J., Oliveira, C., Dachner, N., Gundersen, C., & Kurdyak, P. (2015). Health care costs associated with household food insecurity in Ontario. *Canadian Medical Association Journal*, 187(14), E429–436.
- Tarasuk, V., Fafard St-Germain, A. A., & Loopstra, R. (2019). The relationship between food banks and food insecurity: Insights from Canada. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. 31(5), 841–852. <https://doi.org/10.1007/s11266-019-00092-w>
- Tarasuk, V., Li, T., & Fafard St-Germain, A. A. (2022). *Household food insecurity in Canada, 2021*. Toronto: Research to identify policy options to reduce food insecurity (PROOF). <https://proof.utoronto.ca/resource/household-food-insecurity-in-canada-2021/>
- Tarasuk, V., Mitchell, A., & Dachner, N. (2013a). Household food insecurity in Canada, 2012: Research to identify policy options to reduce food insecurity (PROOF): 2014. Toronto, Ontario. <http://www.nutritionalsciences.lamp.utoronto.ca>
- Tarasuk, V., Mitchell, A., McLaren, L., & McIntyre, L. (2013b). Chronic physical and mental health conditions among adults may increase vulnerability to household food insecurity. *The Journal of Nutrition*, 143(11), 1785–1793. <https://doi.org/10.3945/jn.113.178483>
- Temple, J. B., Booth, S., & Pollard, C. M. (2019). Social assistance payments and food insecurity in Australia: Evidence from the Household Expenditure Survey. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16, 455. <https://doi.org/10.3390/ijerph16030455>

- Thornton, L. E., Pearce, J. R., & Ball, K. (2014). Sociodemographic factors associated with healthy eating and food security in socio-economically disadvantaged groups in the UK and Victoria, Australia. *Public Health Nutrition*, 17(1), 20–30. doi:10.1017/S1368980013000347
- Tsiaras, B. (2022). *Childhood food insecurity in the United States*. Merrimack College. https://scholarworks.merrimack.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1080&context=soe_student_ce
- Unicef. (2022). *Argentina Country Office annual report 2022*. Retrieved 05.03.23 from: <https://www.unicef.org/reports/country-regional-divisional-annual-reports-2022/Argentina>
- United Nations. (2022a). *The sustainable development goals report 2022*. Retrieved 05.03.23 from <https://unstats.un.org/sdgs/report/2022/>
- United Nations. (2022b). *SDG Good Practices: A compilation of success stories and lessons learned in SDG implementation* (second edition). <https://sdgs.un.org/publications/sdg-good-practices-2nd-edition-2022>
- United Nations. (n.d). *Sustainable development goals*. Retrieved 05.03.23 from: <https://sdgs.un.org/goals>
- USDA. (n.d-a). *Definitions of food security*. Retrieved 26.02.23 from: <https://www.ers.usda.gov/topics/food-nutrition-assistance/food-security-in-the-u-s/definitions-of-food-security/>
- USDA. (n.d-b). *National school lunch program*. <https://www.fns.usda.gov/nslp>
- USDA. (2017). *The national school lunch program*. <https://fns-prod.azureedge.us/sites/default/files/resource-files/NSLPFactSheet.pdf>
- USDA. (2019). *Special supplemental nutrition program for women, infants, and children*. Fact sheet (FNS-809). <https://fns-prod.azureedge.us/sites/default/files/resource-files/FNS-101-WIC.pdf>
- USDA-WIC. (2023). WIC Data Tables. *National level annual summary*. Retrieved 26.02.23 from <https://www.fns.usda.gov/pd/wic-program>
- UNStats. (2021). *The Sustainable Development Goals Report 2021*. <https://unstats.un.org/sdgs/report/2021/The-Sustainable-Development-Goals-Report-2021.pdf>
- Venn, D., Dixon, J., Banwell, C., & Strazdins, L. (2017). Social determinants of household food expenditure in Australia: The role of education, income, geography and time. *Public Health Nutrition*, 21(5), 902–911. doi:10.1017/S1368980017003342

- Waity, J. F., Huelskamp, A., & Russell, J. (2020). Collaborating to assess and address food insecurity on a college campus: A case study at a mid-sized, regional university. *Innovative Higher Education*, 45, 405–417. <https://doi.org/10.1007/s10755-020-09512-y>
- Walker, R. J., Garacci, E., Dawson, A. Z., Williams, J. S., Ozieh, M., & Egede, L. E. (2021). Trends in food insecurity in the United States from 2011–2017: Disparities by age, sex, race/ethnicity, and income. *Population Health Management*, 24(4), 496–501. <https://doi.org/10.1089/pop.2020.0123>
- Wattick, R. A., Hagedorn, R. L., & Olfert, M. D. (2018). Relationship between diet and mental health in a young adult Appalachian college population. *Nutrients*, 10(8), 957. <https://doi.org/10.3390/nu10080957>
- WFP. (2022a). Unprecedented needs threaten a hunger catastrophe. <https://www.wfp.org/publications/unprecedented-needs-threaten-hunger-catastrophe>
- WFP. (2022b). *Food security implications of the Ukraine conflict*. <https://www.wfp.org/publications/food-security-implications-ukraine-conflict>
- Wolfson, J. A., Insolera, N., Cohen, A., & Leung, C. W. (2022). The effect of food insecurity during college on graduation and type of degree attained: Evidence from a nationally representative longitudinal survey. *Public Health Nutrition*, 25(2), 389–397. doi:10.1017/S1368980021003104
- Yii, V., Palermo, C., & Kleve, S. (2020). Population-based interventions addressing food insecurity in Australia: A systematic scoping review. *Nutrition & Dietetics*, 77(1), 6–18. <https://doi.org/10.1111/1747-0080.12580>
- Zereyesus, Y. A., Cardell, L., Valdes, C., Ajewole, K., Zeng, W., Beckman, J., Ivanic, M., Hashad, R., Jelliffe, K., & Kee, J. (2022). *International Food Security Assessment, 2022–32. A report summary from the Economic Research Service*. USDA. https://www.ers.usda.gov/webdocs/outlooks/104708/gfa-33_summary.pdf?v=196.9

נספח א: מילון מונחים

להלן מילון מושגים כללי. חשוב לציין שישנן הגדרות נוספות.

א	
אי-ביטחון תזונתי	חוסר גישה בטוחה לכמויות מספקות של מזון בטוח ומזין לצמיחה והתפתחות אנושית נורמלית ולחיים פעילים ובריאים. כדי שלאנשים יהיה מזון בטוח, מזון חייב להיות זמין באופן עקבי וגם נגיש בכמויות ובגיוון מספקים, ומשקי בית חייבים להיות מסוגלים לנצל (לאחסן, לבשל, להכין ולשתף) את המזון שברשותם כך שתהיה לו השפעה תזונתית חיובית (FSIN, 2022)
אי-ביטחון תזונתי חריף	אי-ביטחון תזונתי חריף הוא כל ביטוי של אי-ביטחון תזונתי בנקודת זמן ספציפית בחומרה המאיימת על החיים, על הפרנסה או על שניהם, ללא קשר לסיבות, הקשר או משך. מצבים חריפים אלו רגישים מאוד לשינוי ועלולים להתבטא באוכלוסייה בתוך פרק זמן קצר, עקב שינויים או זעזועים כתאומיים המשפיעים לרעה על הגורמים לאי-ביטחון תזונתי ולתת-תזונה (IPC, 2019)
אי-ביטחון תזונתי חולף	חוסר יכולת לטווח קצר או זמני לצרוך מזון באופן מספק, בעקבות משברים ספורדיים, בשילוב סימנים המעידים על יכולת התאוששות והחלמה (FSIN, 2022)
אי-ביטחון תזונתי כרוני	אי-ביטחון תזונתי שנמשך לאורך זמן, בעיקר בשל סיבות מבניות, כולל אי-ביטחון תזונתי עונתי המתרחש בתקופות שאינן בתנאים חריגים. FAO מגדיר מצב זה תת-תזונה (FAO et al., 2021)
אי-ביטחון תזונתי מתון	מצב שבו אנשים מתמודדים עם אי-ודאות בנוגע ליכולתם להשיג מזון ונאלצים להפחית, לפעמים במהלך השנה, את איכות ו/או כמות המזון שהם צורכים עקב מחסור בכסף או אמצעי אחר. חוסר בגישה עקבית למזון, המפחית את איכות התזונה, משבש את דפוסי האכילה הרגילים ועלולות להיות לו השפעות שליליות על תזונה, בריאות ורווחה (FAO et al., 2021)
אי-ביטחון תזונתי חמור	מצב שבו לאנשים נגמר האוכל והם חוו רעב ובמקרה הקיצוני ביותר התמודדו במשך ימים ללא אכילה, מצב שגרם סיכון חמור לבריאותם ולרווחתם (FAO et al., 2021)
ב	
בנק מזון	בארצות הברית ובבריטניה הכוונה היא בדרך כלל למרכזי הפצה גדולים במחסנים המקבלים תרומות מזון גדולות ומספקים לארגונים קטנים יותר או לארגונים מקומיים. בקנדה, באירופה ובאוסטרליה בנקי מזון הם מקומות שאנשים החיים באי-ביטחון תזונתי יכולים לגשת אליהם ולקבל אספקת מזון לכמה ימים אחת לכמה שבועות (Long et al., 2020)
ג	
מדבריות מזון	אזורים גאוגרפיים שבהם גישת התושבים לאוכל מגוון, טרי או מזין מוגבלת או אף אינה קיימת, בשל היעדר או מיעוט 'נקודות מזון' במרחק נסיעה סביר (FAO et al., 2023)

‘מזווה מזון’ בקמפוס	אספקת מזון חינם לסטודנטים. מענה המיועד לתת סיוע לטווח קצר במקרים שבהם סטודנטים נשארים ללא מזון. מזווה המזון מוגבל לעיתים קרובות לפריטי מזון באריזות עם חומרים משמרים ועל כן באיכות תזונתית נמוכה. מענה זה אינו מיועד לטפל במצבי רעב כרוני בקרב סטודנטים (Hagedorn-Hatfield et al., 2022)
משבר מזון	מתרחש כאשר שיעורי אי-ביטחון תזונתי חריף ותת-תזונה עולים בחדות ברמה מקומית או ארצית ונוצר צורך בסיוע חירום במזון. הגדרה זו מבדילה בין משבר מזון לאי-ביטחון תזונתי כרוני, אם כי משברי מזון הם הרבה יותר שכיחים בקבוצות באוכלוסייה שכבר סובלות מאי-ביטחון תזונתי ממושך ומתת-תזונה. משבר מזון מתרחש בדרך כלל בעקבות זעזוע או שילוב זעזועים המשפיעים על אחד או יותר מעמודי התווך של ביטחון תזונתי: זמינות מזון, גישה למזון, שימוש במזון או יציבות מזון (FSIN, 2022)
ק	
קצבאות אוניברסליות	קצבאות הניתנות לכלל האוכלוסייה הזכאית על פי מאפיינים מזכים, כגון קצבת ילדים, הניתנת לכלל המשפחות עם ילדים מתחת לגיל 18, קצבת זקנה, הניתנת לאזרחים ותיקים שעברו את הגיל המזכה בה, דמי לידה, הניתנים לאימהות עובדות ועוד
ת	
תמיכה סוציאלית	מדיניות של סיוע סוציאלי למשקי בית שהכנסתם נמוכה היא האופן שבו ממשלות פועלות להגדיל את ההכנסות של משקי בית ואת גישתם לשירותים, במגוון דרכים ובהן: סיוע בשכר דירה, סבסוד מסגרות חינוך, סיוע בהוצאות בריאות, תוכניות לתמיכה כספית במסגרת מחלקות הרווחה המקומיות
תזונה לקויה	תזונה לקויה היא מצב שנגרם עקב צריכה או ספיגה לא מספקת של חומרים מזינים ו/או מחלה. זהו מונח גג למגוון מצבים ובהם תת-תזונה ועודף משקל, השמנת יתר ומחלות לא מידבקות הקשורות לתזונה (NCDs) כגון מחלות לב, שבץ מוחי, סוכרת וסרטן (FSIN, 2022)
תת-תזונה	תת-תזונה מתבטאת בין היתר בפערים בין גובה למשקל, בעצירות ובמחסור במיקרו-נוטריאנטים (למשל מחסור בוויטמין A או בברזל). לתת-תזונה יש השפעות מיידיות וארוכות-טווח, כולל עיכוב בגדילה אצל ילדים והגברת הרגישות למחלות זיהומים, והיא גורמת ל-45% מכלל מקרי המוות בקרב ילדים מתחת לגיל חמש (FSIN, 2022)

נספח ב: ריכוז המענים המופיעים בסקירה לצמצום אי-ביטחון תזונתי, בחלוקה לפי ארבעת "עמודי התווך" של ביטחון תזונתי: זמינות, גישה, שימוש ויציבות לאורך זמן (Fao, 2008)

ממד 1: זמינות של מזון. מענים ותוכניות המבקשים לקדם אספקה אמינה של מזון איכותי הולם, זמינות של מזון ואיכות ומגוון זמין של מזון במחיר בר-השגה.

אסטרטגיה: חקיקה והפחתות מס	אוכלוסית יעד: אוכלוסייה כללית
ההנחיה האירופית בנושא פסולת – EU 2018/851 – מתן תמריצים לארגונים שתורמים מזון וארגונים שמחלקים מזון, במטרה להקל על תרומות מזון ועל איסוף מוצרי מזון שלא נמכרו והפצתם מחדש לארגוני צדקה	 איחוד אירופי
חוק להפחתת פסולת <i>The Gadda Law (166/2016)</i> – מתן תמריצים לחברות פרטיות בעבור תרומת עודפי מזון לנזקקים	 איטליה
הפחתת מס לחקלאים בעבור תרומת תוצרת חקלאית שנועדה לפסולת	 קנדה
- תרומת מזון מזכה בהפחתת מס של 60% מערך התרומה - השמדת מזון אכיל אינה חוקית, וקיימת חובה על חנויות גדולות ותעשיות מזון ומשקאות להציע שותפות לעמותות סיוע במזון	 צרפת
תמיכה בבעלי עניין התורמים מוצרי מזון לבנקי מזון על ידי סיוע בעלויות הובלה ומשלוח ובאמצעות מנגנונים המעודדים תרומת מוצרי מזון לבנקי מזון	 יפן

ממד 2: גישה למזון. מענים ותוכניות המבקשים לאפשר גישה פיזית וכלכלית לרכישת מזון במחירים בני-השגה.

אסטרטגיה: הגדלת הכנסות משק הבית באמצעות קצבאות אוניברסליות	אוכלוסית יעד: אוכלוסיות פגיעות
זקנים: פנסיה אוניברסלית לבני 65 ומעלה בשילוב עם השלמת הכנסה לבעלי הכנסה נמוכה ילדים: תוכנית הטבות אוניברסלית לטיפול בילד – Canada Child Benefit – קצבה של 100 דולר קנדי לילדים מתחת לגיל שש	מטרה: צמצום העוני ודרכו צמצום אי-ביטחון תזונתי קנדה

אסטרטגיה: אספקת מזון באופן ישיר במסגרות ציבוריות	אוכלוסית יעד: אוכלוסיות פגיעות
ילדים: תוכנית לאומית – National School Lunch Program – אספקת ארוחות צוהריים מסובסדות לתלמידים זכאים בבתי הספר; תוכנית אזורית: אספקת ארוחות בשכונות מעוטות הכנסה בזמן חופשות בתי הספר – (SFSP) Summer Food Service Program סטודנטים: תוכנית מזון במכללות ובאוניברסיטאות (food pantry)	מטרה: צמצום ישיר של אי-ביטחון תזונתי בקרב אוכלוסיות פגיעות ארצות הברית
ילדים: תוכנית School Breakfast Club Program – אספקת ארוחות בוקר מסובסדות לתלמידים זכאים בבתי ספר יסודיים באזורים ברמה חברתית-כלכלית נמוכה	 אוסטרליה, ויקטוריה
ילדים: תוכנית הזנה בבתי הספר לתלמידים זכאים – Programme D'alimentation Scolaire; תוכנית לאספקת ארוחות בוקר לתלמידים זכאים – Dispositif Petits Déjeuners à L'école; ותוכנית תימחור חברתי (מזון במחיר מסובסד) בקפיתריה של בתי הספר לכלל התלמידים – Tarification Sociale des Cantines Scolaires	 צרפת
ילדים: תוכנית הזנה בבתי הספר – Free School Meals (FSM) – אספקת ארוחות בחינם לתלמידים זכאים; יוזמת Universal infant free school meals scheme – אספקת ארוחות בחינם לכלל הילדים בגילאי 5 עד 9 ללא מבחני זכאות; Holiday Clubs – שירות של מועדונים בחופשת הקיץ שבמסגרתם מסופקות ארוחות בוקר או צוהריים בבתי הספר או במרכזים קהילתיים ללא תנאי זכאות	 בריטניה
ילדים: קייטרינג חינם לתלמידי בתי הספר – Everybody Eats!	 פינלנד
ילדים: במטרה לבטל אי-ביטחון תזונתי בקרב ילדים בוורמונט, הופעלה יוזמה מקומית של ארוחות אוניברסליות חינם לכל תלמידי בתי הספר; תוכניות משלימות לתלמידים מאחרים; תוכניות ארוחות בחופשות הקיץ; ואספקת מזון לבני נוער וצעירים מנותקים שאינם לומדים בבתי הספר.	 ארה"ב, וורמונט
סטודנטים: תוכנית מקומית – Mealbux באוניברסיטת אורגון מספקת אמצעים לרכוש ארוחות במשך כל הסמסטר ללא הסתמכות על תרומות של סטודנטים אחרים	 ארה"ב, אורגון
ילדים: מיזם של "תפריט ילדים טרי" ובמסגרתו יצרו תשעה ספקי מזון תפריטים בריאים לילדים, המתאימים לדרישות התזונה של בתי הספר, והציעו אותם בגדלים קטנים יותר ובמחירים מסובסדים	 בולטימור, ארה"ב

אסטרטגיה: מתן סיוע ישיר בשוברי מזון – אספקת שוברי מזון לרכישה בחנויות לאוכלוסיות פגיעות (סיוע ממשלתי)	אוכלוסית יעד: אוכלוסיות פגיעות
▪ בעלי הכנסה נמוכה: תוכנית סנאפ - Supplement Nutrition Assistance Program - סיוע כלכלי לבעלי הכנסה נמוכה באמצעות שוברי מזון. בנוסף, זכאות להשתתפות בתוכניות סיוע נוספות ▪ אימהות, תינוקות וילדים: תוכנית Women, Infants, and Children (WIC) – אספקת שוברים לרכישת מזונות מזינים לנשים בעלות הכנסה נמוכה בהיריון ולאחר לידה, ולתינוקות וילדים מתחת לגיל חמש. בנוסף, חינוך לתזונה נכונה ובריאה, ייעוץ הנקה והפניה לשירותי רווחה ובריאות ▪ סטודנטים: מתן שוברי מזון או מלגות מזון לסטודנטים זכאים	 ארצות הברית מטרה: צמצום ישיר של אי-ביטחון תזונתי בקרב אוכלוסיות פגיעות
▪ בעלי הכנסה נמוכה: תוכנית Food Voucher Assistance Program – אספקת שוברים לרכישת מזון לבעלי הכנסה נמוכה. הגבלה לסוגי מזון מסוימים ולתוצרת מקומית ▪ אימהות, תינוקות וילדים: Organic Food Assistance Programme (OFAP) for the Pregnant Women – אספקת קופסאות מזון אורגני לנשים בהריון ולאמהות לתינוקות. הנשים בוחרות את פריטי המזון מתוך היצע קבוע באופן מקוון	 דרום קוריאה
אימהות, תינוקות וילדים: Healthy Start Voucher Scheme – חלוקת שוברים למזון בריא ולוויטמינים - למשפחות בעלות הכנסה נמוכה עם ילדים קטנים ולנשים בהריון	 בריטניה
סטודנטים: תוכנית מלגת מזון להשכלה גבוהה – Food Scholarship for Higher Education (FSHE), חלוקת שובר אלקטרוני (כרטיס EBT) לקניית ארוחות בריאות באופן מקוון או ברשתות משתתפות	 צ'ילה
צעירים חסרי בית: חלוקת שוברים לארוחות בריאות ברשת Café Meals Project לצעירים חסרי בית	 אוסטרליה

אסטרטגיה: מתן סיוע ישיר במזון – אספקת ארוחות מזון במסגרת בנקי מזון (ארגוני חברה אזרחית)		אוכלוסית יעד: אוכלוסיות פגיעות
רשת Feeding America כוללת כ-200 בנקי מזון ועובדת עם כ-60,000 שותפים ותוכניות לאספקת ארוחות. אוספת תרומות מיצרני מזון גדולים, חקלאים, סוכנויות ממשלתיות וארגונים נוספים, ומארגנת את המשלוח והאחסון של תרומות מזון לסניפי בנק המזון המחלקים אותו לנזקקים	 ארצות הברית	מטרה: צמצום ישיר של אי-ביטחון תזונתי בקרב אוכלוסיות פגיעות ומניעת בזבז מזון
שני ארגוני בנק הצדקה העיקריים הם Trussell Trust ו-Independent Food Aid Network (IFAN). נעזרים בתרומות מזון פרטיות מאנשים או ממפעלי מזון מקומיים או לאומיים כמקור אספקה מרכזי	 בריטניה	
הסיוע במזון באיטליה נעשה באמצעות 21 בנקי מזון אזוריים החברים ב-FBAO, קרן בנק המזון האיטלקית – Fondazione Banco Alimentare Onlus – המנחה ומתאמת את פעילותם. בנקי המזון האזוריים יוצרים ומתאמים קשרים עם יצרני מזון וקמעונאים גדולים וקטנים לצורך איסוף ואחסון עודפי מזון. כ-8,000 ארגוני צדקה מקבלים אספקה מבנק המזון המקומי שלהם על בסיס הסכם קבע שמאפשר להם לעמוד בדרישות של בטיחות והגיינה של מזון. שיטות הסיוע במזון כוללות חלוקת חבילות מזון, חלוקת ארוחות מוכנות הנמסרות על ידי יחידות ניידות או בתי תמחוי במקומות קבועים, מתן מזון ושתייה לדרי רחוב ולעיתים גם אספקת בגדים וסיוע חומרי נוסף. נתח משמעותי מהמזון המוצל של בנקי המזון האזוריים מגיע מארגון Colletta Alimentare Food Collection	 איטליה	
ענן מזון וירטואלי Food Cloud – חיבור בין תעשיית המזון, ארגוני גג וארגוני צדקה למתן סיוע מדי ודחוף לנזקקים	 אירלנד	
תוכנית עירונית – Ghent CPSW – הפצה מחודשת של עודפי מזון מקמעונאים וממקורות אחרים לארגונים חברתיים במטרה להגיע לאנשים פגיעים לאי-ביטחון תזונתי, לשפר את הגישה למזון ולהפחית בזבז מזון	 בלגיה, גנט	

אסטרטגיה: סבסוד ארוחות ותוצרת חקלאית		אוכלוסית יעד: אוכלוסייה כללית
- הפעלת מסעדה פופולרית בסגנון קפטריה הפתוחה לכול ומגישה יותר מ-20,000 ארוחות מזינות ביום במחירים מסובסדים - תוכנית – Abastecer – חנויות מכולת נבחרות מורשות למכור ירקות במחיר נמוך משווי השוק	 ברזיל, בלו הוריזונטה	מטרה: הגברת גישה כלכלית ויכולת לרכוש מזון במחירים בני-השגה
פרויקט קהילה תומכת בחקלאות ובבריאות – CSA – מעודד עובדים באיגודים מנהליים ומקצועיים לרכוש מוצרים מ-CSA כחלק מתוכנית בריאות העובדים ולקבל החזר כספי	 ארה"ב, בולטימור	

אסטרטגיה: הקמת שווקי מזון ונקודות מזון נגישות		אוכלוסית יעד: אוכלוסייה כללית
יזמה עירונית – אירועים ייעודיים להגברת הגישה לשווקי מזון, כמו Cultiver Montreal	 קנדה, מונטריאול	מטרה: הגברת גישה למזון בריא ולתוצרת חקלאית
יזמה שהופעלה בשמונה מועצות מקומיות ברמה חברתית-כלכלית נמוכה, המכוונת לטיפול באי-ביטחון תזונתי בהקשרים מקומיים – Food for All (VicHealth) – שיפור הגישה של אנשים למזון מגוון, בפרט לפירות וירקות, שיפור תחומים כגון תחבורה ציבורית לחנויות מזון והורדת יוקר המחיה	 אוסטרליה	
תמיכה בקיצור שרשרת אספקת המזון – יזמה עירונית – סל מוצרים של תוצרת חקלאית מקומית נמכר בחנויות עירוניות ישירות לצרכנים	 איטליה, טורינו	

אסטרטגיה: תמיכה ממשלתית בתוכניות שמעודדות הגברת קנייה של פירות וירקות ותוצרת חקלאית		אוכלוסית יעד: אוכלוסיות פגיעות
בעלי הכנסות נמוכות וחולים במחלות כרוניות: תוכנית תמריץ התזונה של גאס שומאכר (GusNIP) – תמיכה כספית בפרויקטים המחלקים תמריצים כספיים לצרכנים בעלי הכנסה נמוכה ובסיכון מוגבר לחלות במחלות כרוניות, בתמורה לכך שיגדילו את קניית הפירות והירקות הטריים	 ארצות הברית	מטרה: הגברת צריכה של מזון בריא ותוצרת חקלאית
אסטרטגיה: אספקה ישירה של ירקות, פירות ותוצרת חקלאית טרייה		
ילדים ממשקי בית בעלי הכנסה נמוכה: תוכנית – Fresh Fruit and Vegetable Program – אספקת מגוון של תוצרת פירות וירקות לילדים בבתי ספר יסודיים שלמשפחתם הכנסה נמוכה; יוזמת 'מהחוזה לבית הספר' – Farm to School Initiative – תוכנית משלימה המשלבת תוצרת טרייה ומקומית בתפריטי ארוחות הצוהריים של בתי הספר	 ארצות הברית	
ילדים: תוכנית EU School Fruit, Vegetables and Milk Scheme בבתי הספר של מדינות האיחוד האירופי – הפצת חלב, פירות וירקות חינם למיליוני ילדים, מגן הילדים ועד בית הספר התיכון	 איחוד אירופי	

ממד 3: שימוש במזון. מענים ותוכניות המבקשים לאפשר ידע ומיומנויות לצריכה ולהכנה של ארוחות בריאות.

אוכלוסית יעד: אוכלוסייה כללית		אסטרטגיה: רגולציה ופיקוח על איכות המזון
	 צרפת	ילדים: רגולציה קפדנית על איכות המזון של הארוחות, ועל שילוב של פירות וירקות ותוצרת חקלאית בארוחות הניתנות בבתי הספר
אוכלוסית יעד: אוכלוסייה כללית		אסטרטגיה: שיעורי וסדנאות בישול ושיעורים לימודיים להיכרות והתנסות עם מזון בריא
מטרה: הגברת ידע, שיפור מיומנויות והקניית הרגלי תזונה	 אוסטרליה	■ תוכנית Jamie Oliver's Ministry of Food – שיפור השימוש במזון, הידע והכישורים הנדרשים להשגת תזונה בריאה, לתכנון ארוחות ולניהול תקציב ■ מבוגרים: תוכנית Foodbank WA Food Sensations for Adults – הגברת הידע של מבוגרים בנוגע לתזונה בריאה ושיפור המיומנויות הדרושות לרכישה ולהכנה של מזון בריא ■ ילדים: תוכנית Stephanie Alexander Kitchen Garden Program – הדרכת תלמידי בית ספר כיצד לשפר את התזונה שלהם ובניית יכולת של קהילת בית הספר לגדל, להכין ולצרוך מזון בריא יותר
	 צרפת	ילדים: שיעורי 'טעימות' – The Taste Classes Scheme – בחסות משותפת של משרד החינוך הלאומי ושל משרד החקלאות. כיתוח סקרנות התלמידים לגבי מזון, מניעה של השמנת יתר ומניעת רתיעה של ילדים ממוצרי מזון מסוימים
	 לונדון	ילדים: הגדלת השקעה בחינוך תזונתי בבתי הספר – שיעורי בישול ולמידה על חקלאות וסוגי מזון
אוכלוסית יעד: אוכלוסייה כללית		אסטרטגיה: הקניית הרגלים קבועים לכלל הקהילה לתזונה בריאה יותר
מטרה: קידום צריכת מזון בריא ובר-קיימה	 בלגיה, גנט	הונהג Thursday Veggie Day, המעודד צריכת מנה צמחונית לפחות פעם בשבוע
	 איטליה, טורינו	ילדים: כרויקט Il Menu L'ho Fatto Io, שבו משפחות היו מעורבות בפיתוח תפריט בית ספר בריא ובר-קיימה

ממד 4: יציבות. מענים ותוכניות המבקשים לאפשר יציבות של זמינות למזון, גישה למזון ושימוש במזון לאורך זמן.

רמת פעילות: ארצות

אסטרטגיה: עיגון בחקיקה של 'הזכות למזון' ופיתוח תוכנית לאומית	
 שווייץ	עיגון בחקיקה של 'הזכות למזון' – הגנה חוקתית ישירה
 ברזיל	2017 – שילוב 'הזכות למזון' בחוקה הפדרלית בשנת 2010 ותוכנית לאומית – Prato Para Todos
 אוסטרליה	ביסוס מסגרת חוקתית מהמקיפות בעולם להבטחת ביטחון תזונתי
 קנדה	2019 – מדיניות מזון לאומית – Food Policy for Canada (FPC)
 סקוטלנד	2021 – הצהרת מדיניות להתמודדות על גישת זכויות אדם להתמודדות עם אי-ביטחון תזונתי ופרסום טיוטת תוכנית לאומית להפחתת אי-ביטחון תזונתי
 ארגנטינה	2022 – תוכנית לאומית למיגור הרעב – Tarjeta Alimentar – תוארה כפרקטיקה טובה להשגת יעדי האו"ם ל'אפס רעב'

רמת פעילות: מקומית (אזורית/מחוזית/עירונית/קהילתית)

אסטרטגיה: אמנות ואסטרטגיות לסיוע במזון ולצמצום עוני ברמה המקומית	
 דרום אוסטרליה	2016 – אמנת הסיוע במזון – South Australian Food Relief Charter. שיתוף פעולה בין ממשלה, אקדמיה ומגזר שלישי
 קנדה, ניופאונדלנד ולברדור	2014-2005 אסטרטגיית להפחתת העוני – Reducing Poverty Strategy
אסטרטגיה: גיבוש ויישום מדיניות מזון עירונית	
 איטליה, מילאנו	- מדיניות מזון המבוססת על שיתוף פעולה בין סוכנויות ציבוריות, ארגונים חברתיים, גופי מחקר והמגזר הפרטי במטרה לשפר את מחזור מערכת המזון ברחבי העיר - יוזמות הקשורות לשימוש חוזר ולמחזור מזון למניעת בזבז מזון - יישום יוזמות להפחתת המרחק שיש לעבור כדי לקנות מזון בעיר - שיטות חדשות המתמקדות במזון בר-קיימה לכל הארוחות במימון ציבורי עירוני (בבתי ספר, בתי חולים, בתי כלא וכו')

אסטרטגיה: שיפור יעילות מערכת השיווק והחלוקה של המזון בערים	
- הגדלה ופיתוח של שטחי מכירה של מזון - קיום שווקי איכרים - הכשרות ליצרני מזון - יצירת מרכז משאבים מקוון - פיתוח מרחב תעשייתי לעסקים לייצור מזון	 ארה"ב, ניו יורק
אסטרטגיה: הכשרת שטחים לייצור עצמאי של מזון בערים וחיזוק החקלאות העירונית	
הכשרת שטחים עירוניים לצורך גידול חקלאי. בפרויקט "אגרומר" – Agromere Project. בין השירותים המסייעים לחקלאים עירוניים: סיוע טכני, כלים ותמיכה כספית	 הולנד, אלמרה
תוכנית עירונית GreenThumb תומכת ביותר מ-550 גינות קהילתיות ברחבי העיר ומספקת מקום, משאבים והכשרה לתושבים כדי שיוכלו לגדל מזון בעצמם	 ארה"ב, ניו יורק
יוזמה עירונית – Huertos Saudable – הקמת גינות ירק ופרי קהילתיות עירוניות המאפשרות לייצר מזון ולהגדיל את התעסוקה	 ספרד, מדריד
ילדים: הפעלת גינות קהילתיות בבתי הספר	 הולנד, אמסטרדם
זקנים: פרויקט גן עירוני – Heiveld – מקדם תעסוקה חברתית ומאפשר לתושבים זקנים לעסוק יחדיו בחקלאות זעירה	 בלגיה, גנט